پیدا اٹانگا پیپا

اوریانا فلاسی

پرویز

عظمت ادبي اڪيڊمي نمبر ٣٦

پنڌ اڏانگا پب جا

اوريانا فلاسي

پـرويـز

عظمت ادبي اڪيڊمي
حيدرآباد

هن ڪتاب جا جملي حق ۽ واسطا محفوظ آهن

ڪتاب جو نالو	پنڌ اٺانگا پب جا
مصنف	اوريانا فلاسي
مترجم	پرويز
ٽائيٽل	فتاح
سال	نومبر ١٩٨٦ع
تعداد	هڪ هزار

قيمت : 10-00

ڇپرائيندڙ: م . ع . سيمڻ، پاران عظمت ادبي اڪيڊمي
ڇاپيندڙ: سردار پرنٽنگ پريس، گاڏي کاتو حيدرآباد

انتساب

نالي
هر اُن سنڌيءَ جي،
جنهن پنهنجي وطن ۽ قوم جي درد کي
پنهنجو درد سمجهي،
اُن جي ڇوٽڪاري لاءِ
پنهنجي وت ۽ وس آهر
عملي قدم کنيو آهي.

— پرويز

مهاڳ

اداري جو ڇهون ڪتاب حاضر آهي. گذريل ڪتاب ۾ اسان پڙهندڙ پيارن کي اپيل ڪئي هئي ته هي ادارو توهان جو پنهنجو ادارو آهي، ۽ هن جي جياپي لاءِ توهان کي اسان سان تعاون ڪرڻ گهرجي. تعاون اسين توهان کان اهو چاهيون ٿا ته اداري جا ڪتاب وڌ ۾ وڌ وٺو ۽ دوستن کي به انهيءَ لاءِ زور ڀريو. سنڌي ڪتابن جي مهانگي هجڻ واري توهان جي شڪايت کي دور ڪرڻ جي ائين ڪوشش ڪئي ويئي آهي. حيدرآباد شهر ۾ اداري جي آفيس مان ڪتابن جي خريداريءَ تي، هرهڪ ڪتاب تي توهان کي 33% ۽ پاڻ انهيءَ کان به وڌيڪ رعايت ڏني ويندي. حيدرآباد توهان جو اچڻ ضرور ٿيندو هوندو، جڏهن به حيدرآباد اچو تڏهن اداري جي آفيس تي ضرور اچجو.

هي ڪتاب، اٽليءَ جي جڳ مشهور خاتون صحافي اوريانا فلاسيءَ جي هڪ انٽرويو تي ٻڌل آهي جيڪو يونان جي باغي شاعر "پاناگولس" ڏنو آهي. پاناگولس، يونان ۾ جمهوريت جي قاتل فوجي ٽولي سان ٽڪر ورتو هو ۽ انهيءَ جي سزا طور کيس تمام گهڻيون اذيتون ۽ صعوبتون برداشت ڪرڻيون پيون هيون. اوريانا،

انٽرويو سان گڏو گڏ سنڌس زندگيءَ ۾ جدوجهد جو احوال پڻ لکيو آهي جيڪو سمورو هت پيش ڪيو ويو آهي، حق جي راهه تي هلڻ ۾ انسان کي ڪهڙيون اذيتون ٽيون برداشت ڪرڻيون پون ٿيون جو هت تفصيلي بيان ڪيو ويو آهي. ترجمو ”پرويز“ جو ڪيل آهي جنهن اڳ ”سنڌي تنهنجو سڏ“ جهڙو ڪتاب سنڌي ادب کي ڏنو هو. مون کي اميد آهي ته پڙهندڙ دوستن کي هي ڪتاب به ضرور پسند ايندو.

٨-١١-١٩٨٦ع
ميرپورخاص

تعاون جو طلبگار
عمر ميمڻ

مترجم طرفان

هر ماڻهوءَ جي اِها خواهش رهندي پئي اچي ته 'ڪيس ڇڏو وڃي'. آن خواهش جي اظهار لاءِ هر ماڻهو پنهنجي پنهنجي ذات ۽ صلاحيت ڪتب آڻي ٿو. ڪنهن جي شاعريءَ جي هاڪ آهي ته ڪنهنجو آواز دنيا ۽ ڪائنات جي لامحدود وسعتن تائين پُرندو رهي ٿو. ڪنهن جا فن پاره صدين گذرڻ بعد به ماڻهوءَ جي نگاه جو مرڪز بڻيل آهن، ته وري ڪنهن جي ساز، ڪنهن جي گفتار، ڪنهن جي مزاح، ڪنهن جي بهادري ۽ ڪنهن جي تخليقي ڪارنامن جا چرچا ٻڌجن پيا. پر جنهن ماڻهوءَ ۾ لطيف سائينءَ جي شاعريءَ جي قائم ڪيل بلندين کي ڇُهڻ جي سگهه يا صلاحيت ڪانهي سو وري لطيف سائينءَ جي شاعريءَ کي پنهنجي مخصوص انداز ۾ پيش ڪري لطيف سائينءَ جي حوالي سان پاڻ کي 'ٻڌڻ' لاءِ پيش ڪري ٿو ۽ اهڙي طرح پنهنجي مذڪوره خواهش جي تڪميل ڪرڻ چاهي ٿو. ساڳيءَ طرح آهي اديب يا ادب دولت، جيڪي سون وا نگر اچا ادب جي دنيا ۾ شاگرد آهن، ۽ اچا ڪي شاهوڪار شيون تخليق نٿا ڪري

سگهن، سي وري پنهنجي دل جي ڳالهه، ڪنهن ٻئي اديب جي لکڻيءَ ۾ يا ڪنهن ٻيءَ ٻوليءَ جي ادب ۾ لکيل ڏسن ٿا ته اُن شيءِ کي پنهنجي انداز سان ۽ پنهنجي ٻوليءَ ۾ آڻي پيش ڪن ٿا. مون پڻ اِن قسم جي ڪوشش ڪئي آهي.

آها ٻي ڳالهه آهي ته هن طبقاتي سماج ۾ هرماڻهوءَ کي اهو حق ڪونهي ته هُو "رڳو ٻڌائي". هن اڻ برابريءَ واري معاشري ۾ "ٻڌائڻ" جو ٺيڪو رڳو ڪن ٿورن ماڻهن پنهنجي حوالي ڪري ڇڏيو آهي. اهو ٺيڪو جيئن ته مهانگو آهي ۽ اُن جي هرڪو ماڻهو ٻولي نٿو لڳائي سگهي، تنهنڪري موجوده طبقاتي سماج جي هڪڙي مخصوص ٽوليءَ "ٻڌائڻ" تي پنهنجو "حق" ڄمائي ويٺي آهي، باقي "ٻڌڻ" غريب گهڻائيءَ تي "فرض" ڪري ڇڏيو ويو آهي. پنهنجي ئي، پنهنجي علائقي، ملڪ ۽ دنيا تي نظر ڦيرائي ڏسندؤ ته مٿين حقيقت صاف ظاهر ڏسڻ ۾ ايندي.

مذڪوره صورتحال ۾ محڪوم ۽ غلام قومن ۽ فرد پنهنجو نقطهءِ نظر "ٻڌائڻ" جي کُلي عام جرئت ڪري سگهن، اها ڳالهه شينهن جي وات مان سندس شڪار ڇڏائڻ کان گهٽ ڏکي ڪانهي. ها، البت، ائين به ٿيو آهي ته ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ارڏي انسان، سائنس ۽ سندس قوم سان ٿيندڙ انسانيت سوز سلوڪ جي ڳالهه پنهنجي شاعريءَ ۾، پنهنجي ڪهاڻين

۾، آتم ڪٿا يا انٽرويو ۾ ڪئي آهي، آها ڳالهه جيئن تہ عام ماڻهن جي ڏکن سورن جي هوندي آهي، ڏاڍن جي جبر ۽ ستم جي هوندي آهي، ڏاڍ اڳيان سينو سپر ڪندڙ ڪوڙن جي هوندي آهي تنهنڪري اها ڳالهہ مظلوم ۽ محڪوم فردن ۽ قومن کي وڻندي آهي ۽ ۽ هو سڀ ان تي ويچارڻ لاءِ، آن ڏسيل گس تي هلڻ لاءِ تيار ٿي ويندا آهن. پر حاڪم قومن ۽ طبقا اها ڳالهہ پڙهي ڇتا ٿي پوندا آهن، هلندڙ صديءَ ۾ آزاد ٿيل قومن ۽ آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪندڙ قومن جـي تاريخ اهڙن واقعن سان پري پيئي آهي.

ايندڙن صفحن تي ڇپيل انٽرويو ۾ هڪڙي اهڙي ارڏي انسان جو داستان آهي جنهن جي عزم، حوصلي، اٽل ارادي، قوت برداشت، مقصد سان عشق، مسلسل جدوجهد، اڻ ٿڪ جاکوڙ ۽ ثابت قدميءَ کي آمر ۽ جابر فوجي جرنيلن جا هر قسم جا ايذاءَ، عذاب، قيد، ڦٽڪا ۽ انسانيت سوز عاقبتون ۽ لالچون فتح ڪري نہ سگهيون. وطن ۽ قوم لاءِ وڙهندڙ سرويچن لاءِ مٿين خاصيتن جو منجهن هجڻ ضروري آهي. آءٌ پڻ پاناگولس جي مٿين خاصيتن کان ڏاڍو متاثر ٿيس، تنهن ڪري سندس داستان جلدهن انگريزيءَ ۾ لکيل پڙهيم تہ ترجمو ڪـري ويٺس. پاناگولس يونان جـو شاعر، سياستدان ۽ هڪڙي انقلابي تنظيم جـو اڳواڻ هو، جنهن کان هي انٽرويو اٽليءَ جـي مشهور صحافي ۽

اديبہ اوريانا فلاسي اطالوي زبان ۾ ورتو هو. اوريانا فلاسي جڳ مشهور صحافي ۽ ليکڪا آهي، جنهن دنيا جي مشهور هستين کان انٽرويو ورتا آهن ۽ ڪيترن ڪتابن جي مصنفہ پڻ آهي، هي انٽرويو پڻ سندس انٽرويوز جي مجموعي ”انٽرويو وٿ هسٽري“ جو آخري باب آهي.

اسان کي به پنهنجي وطن ۽ قوم جي مڪمل آزاديءَ لاءِ اهڙن ئي، پاناگولس جهڙن جبل کان ڏاڍن ماڻهن جي ضرورت آهي. ۽ اسان وٽ به اهڙا مٿير مڙس آهن. سنڌ جي هزارها سالن تي مشتمل تاريخ اهڙن اڻموت انسانن سان ڀري پيئي آهي. ڪو هڪ اڌ هجي ته مثال ڳڻائجن، هتي ته ساڪ مڙهوئي منصور لڳو پيو آهي. اسان کي پنهنجي شاندار ماضيءَ تي فخر آهي. اڄ به قوم جا ڪونڌر پنهنجا ڪنڌ ڪٽائي پنهنجي سرخ رت سان تاريخ جي صفحن تي جا لالاڻ پکيڙي رهيا آهن سا اسانجي ايندڙ نسلن لاءِ مشعل راه هوندي. اسان کي پنهنجي حال تي ڪوبہ پڇتاءُ ڪونهي.

ها، البت مون کي ذاتي طرح، اسان جي باشعور طبقي کان هڪڙي شڪايت آهي. آها هيءَ ته، تازو اسان جي باشعور حلقي ۾ هڪڙي بيماريءَ اچي منهن ڪڍيو آهي. هاڻي ته اها بيماري وبا جي صورت اختيار ڪندي وڃي. اسين سڀئي آن وبا ۾ وڪوڙجي رهيا آهيون. آها وبا آهي ”فتوابازي ۽ ليبل بازي“، آن ۾

ڪري شڪ ڪونهي تہ انهيءَ وبا جا جيوڙا مصنوعي طريقي سان، ڄاڻي واڻي هڪڙي سازش تحت سنڌي ماڻهن تي ٻيجيا ويا آهن، تہ جيئن سنڌي قوم جا سُڄاڻ ماڻهو انهيءَ وبا ۾ وڪوڙجي هڪٻئي جي خلاف فتوائون جاري ڪندا رهن، ليبل لڳائيندا رهن. موت ۾ هڪٻئي جي خلاف نفرت جون ديوارون آسمان تائين بلند ٿينديون رهن تہ جيئن سڀ سنڌي گڏجي هڪ جهنڊي هيٺ متحد ٿي نہ سگهن ۽ جيئن ٻاهرين قوڙن جي يلغار کي منهن ڏيئي نہ سگهن. انهيءَ سلسلي ۾ سنڌ ۾ ورهاڱي کان پوءِ هندوستان مان آيل ماڻهن ۽ پنجاب جي ماڻهن تمام وڏي دانائيءَ سان مذڪوره وبا جا جيوڙا ٻجڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي ۽ سنڌي ماڻهن کي پاڻ ۾ وبڙعائي ٽولن ۽ فردن ۾ ورهائي ڇڏڻ ۾ ڪا ڪسر باقي ڪانہ ڇڏي اٿن.

اسان جو باشعور طبقو، انهيءَ سازش کي سمجهوي، پنهنجي انا، ضد، هٺ، حسد، ساڙ ۽ هوڏ کي ختم ڪري حقيقي معنيٰ ۾ هڪ وسيع تر ٻڌيءَ لاءِ ڪوشش ڪرڻ بدران ڏاربن جي سازش جي تڪميل ڪرڻ ۾ فتوائون جاري ڪندو رهي ٿو، ليبل لڳائيندو رهي ٿو: فلاڻو اڳواڻ پنجاب جو ايجنٽ آهي .... فلاڻو اڳواڻ پناهگيرن جو ماڻهو آهي .... فلاڻو ليڊر آمريڪا جو جاسوس آهي....فلاڻو فوج جو ڇاڙتو آهي....۽ اهڙي طرح اڄ اسان ڳاڻيٽي کان ٻاهر ٽولن ۾ ورهايل آهيون.

جيتوڻيڪ سڄي وٽ سنڌ ۽ سنڌي قوم جي ڀلي جي دعوا آهي پر هڪبئي جي خلاف ائين ڪات ڪهاڙا کڻيو ويٺا آهن جو جيڪر ڀانئن ته هڪبئي کي ڪچو کائي ڇڏين.

اهڙا صورتحال ڪنهن به طرح فائديمند ڪانهي. انهيءَ باهمي ويڙهاند جو سمورو فائدو ڌارين سازشي عناصرن کي پهچي ٿو ۽ اسان جو ڪارڪن مايوس، منتشر ۽ نوائي ٿيو جدوجهد کان بيزار ٿيو ٽڪيو ماٺ ڪريو ويهي ٿو رهي. جدوجهد مان ايمان کڄيو وڃيس، انقلاب مان ويساهه ٽٽيو وڃيس. ڪڏهن ڪڏهن ته بنهه منفي رويو اختيار ڪرڻ تي مجبور ٿيو پوي. اسان جي باشعور طبقي جي اها ذميواري آهي تہ هو هن سنگين صورتحال کي سامهون رکي ڪارڪنن ۽ قوم جي صحيح رهنمائي ڪرڻ لاءِ، ڌارين جي سازش کي ناڪام ڪرڻ لاءِ ۽ منزل کي جلد پهچڻ لاءِ ڪو باهمي تعاون جو رستو اختيار ڪن.

آءٌ پڙ سنڌيءَ جو ٿورائتو آهيان، جنهن مون کي هن ترجمي ڪرڻ لاءِ ڪتاب ڏنو ۽ همٿايو، 'سيد اڪبر' ترجمو ٿيل مواد چيڪ ڪيو ۽ پنهنجي قيمتي تجويز سان نوازيائين، سنڌس ٿورا، ٿورا ڪونہ ڇئبا. 'يوسف سنڌي' مواد پريس تائين پهچائڻ ۾ سهڪار ڪيو، سندس قرب. 'ڊاڪٽر عمر ميمڻ' جي تہ ڳالهہ تي ٻي

آهي. سنڌي ادب ۽ ٻوليءَ لاءِ ورتل سندس ڪوششون قابل تحسين آهن. باشعور ۽ سڄاڻ سائين ڪي هن سفر ۾ سائس ٻانهن ٻيلي ٿيڻ گهرجي.

١- آگسٽ ١٩٨٦ع

پـرويـز

ياسر پرويز ڪلاٿ مرچنٽ
ميرپور بٺورو- ٺٽو سنڌ

آن ڏينهن سندس چهرو انهن لڳي رهيو هو ڄڻ حضرت عيسيٰ کي هيڪاندا ڏهه پيرا صليب تي چاڙهيو ويو هجي ۽ هُو پنهنجي ٣٤ سالن جي عمر کان تمام گهڻو پوڙهو ڏسڻ ۾ ٿي آيو. هُن جا پيلا ڳِل سترجي ۽ گهنجي ويا هئا ۽ سندس ڪارن وارن ۾ پڻ اڇيون تارون ڏسڻ ۾ پئي آيون. هُن جون اکيون انهن ٿي لڳيون ڄڻ اداسيءَ ۽ غم جا ٻه تلاءَ هجن، ٻيا جوش ۽ ڪاوڙ ۾ ڏڳندڙ ٻه ڪوئلا. جيتوڻيڪ جڏهن هو ڪليو ٿي، توهان اعتبار ئي ڪونه ڪندؤ ته ڪو هُو ڪلي پيو، تنهن هوندي به جڏهن هو ڪليو ٿي ته سندس نه ختم ٿيندڙ ڪِل ايتري تہ زوردار ۽ گونجدار هئي ڄڻ ڪو بندوق جي فائر جو آواز هجي. کلڻ بعد هن جا چپ هڪدم ٻيهر هڪ اهڙي تلخ موڙي سان پورجي ٿي ويا جنهن سان سندس مٺي صحت ۽ ننڍپڻ جي ٻالڪپڻي جي ياد تازي ٿيو ٿي پئي. هو پنهنجي جوانيءَ وانگر پنهنجي صحت وڃائي چڪو هو. ٻهريون ڀيرو جڏهن هو گرفتار ٿيو هو ۽ جڏهن ڪيس ايذاءَ رسائيندڙ ميز وٽ وٺي آيا هئا، تڏهن انهن ڪيس چيو هو ته ”هاڻي تون اهڙا ته ايذاءَ ڀوڳيندين جو توکي پنهنجي ڄمڻ تي به افسوس ڪرڻو پوندو.“ پر توهان

سمجهي ويا هوندؤ ته هُن پنهنجي جمڻ تي افسوس نه
ڪيو هو. هن ڪڏهن افسوس نه ڪيو هو ۽ ڪڏهن
به نه ڪندو. توهان سمجهي ويا هوندؤ ته هو اهڙن
ماڻهن مان هو جن لاءِ موت جهڙا ايذاءَ ۽ عذاب ته
بنهه زندگي گذارڻ جو هڪڙو انوکو ۽ سڦل طريقو
ٿيو ٿا پون، جنهن تي عمل ڪندي هو پنهنجي زندگي
سهڻي نموني ۾ گذارين ٿا. هو انهن جي اڳيان اٽل
ارادي سان هڪ مضبوط ۽ اڏول انسان ثابت ٿيو. هو
ڪانئس ڪو به راز حاصل ڪري ڪونه سگهيا، توڙي
جو هنن ساڻس وحشي جانورن وارو سلوڪ به ڪيو،
موت جا دڙڪا ڏنا، مسلسل ٽي راتيون کيس ڊپ به
ڏياريندا رهيا ته اجهو ٿا کيس شوٽ ڪن ۽ هو موت
جي انتظار جي آزاهه ۾ ڏڪندو رهيو، جيل جون
غيرانساني صعوبتون به سٺائين ۽ لڳاتار پنج سال هڪ
اهڙي پٿر سان ٺهيل ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ به گذاريائين
جيڪا مشڪل سان ٽي ميٽر ڊگهي ۽ ڏيڍ ميٽر
ويڪري هئي. پوءِ سڙيئي ٿيو خير!

پر ڏينهن اڳ، هو ٻين ٽن سئو قيدين سان گڏ
پوياڻي جيل مان آزاد ٿيو هو، جن لاءِ جارج پاپاڊو
پولاس عام معافيءَ جو اعلان ڪيو هو. پر هُن آن
معافيءَ لاءِ ڪين هڪ لفظ به ڪونه چيو هو جنهن
ڪري کيس ڇڏيو ويو هجي. حقيقت ۾ ته هُن ڏاڍي
حقارت سان وڏي واڪي چيو هو ته ”سون اِن معافي

لاءِ ڪين ڪونہ چيو هو. اها هن مون تي مڙهي آهي.
آءٌ هينئر ئي جيل ۾ وڃڻ لاءِ تيار آهيان."

سچ پچ ته سندس دوستن ۽ مداحن کي هينئر هن
جي سلامتيءَ جو اڳ کان به گهڻو فڪر ٿي پيو هو.
جيل مان نڪرڻ بعد هو فوجي جرنلن لاءِ وڏو آزار
بڻجي پيو هو. آزاد چيتا هميشه آزاريءَ جو سبب هوندا
آهن ۽ جن وٽ طاقت ۽ هٿيار هوندا آهن سي يا ته
چيتن کي شوٽ ڪري ڇڏيندا آهن ۽ يا وري انهن کي
پڃهر بند پڃرن ۾ قابو ڪرڻ لاءِ سازشن جو چار وڇائيندا
آهن. هو ڪيترو وقت آزاد فضا ۾ رهي سگهيو ٿي؟
٢٣ آگسٽ ١٩٧٣ع، خميس جي ڏينهن، جڏهن مون
اليگزينڊراس پاناگولس کي پهريون ڀيرو ڏٺو هو، تڏهن
پهريون اهو سوال منهنجي ذهن ۾ ايريو هو.

اليگزينڊراس پاناگولس، جيڪو پنهنجي دوستن ۽
پوليس رڪارڊ ۾ اليڪاس جي نالي سان مشهور هو،
سو اٿينس شهر ۾ ١٩٣٩ع ۾ ڄائو هو. سندس
ماءُ جو نالو اٿينا ۽ پيءُ جو نالو باسيل پاناگوليس
هو. سندس پيءُ، جيڪو ڪيترن فوجي اعزازن سان
نوازيل هو، تنهن بالڪن جنگ، پهرين مهاڀاري لڙائي،
ننڍي ايشيا ۾ ترڪن خلاف جنگ ۽ گهرو لڙائيءَ ۾
ڀرپور حصو ورتو هو جيڪا ١٩٥٠ع تائين هلي هئي.
اليڪاس ٽن ڀائرن مان وچٿ هو ۽ هو ننڍي جمهوريت
پسند ۽ آمريت جي خلاف هئا. هو "يونان جي مزاحمت

ڪندڙ تحريڪ جو باني ۽ اڳواڻ هو. اها تحريڪ، جنهن کي فوجي جرنل ختم ڪرڻ ۾ ڪڏهن به ڪامياب ٿي نه سگهيا. هو ان پلان جو پڻ خالق هو جنهن موجب ١٣ آگسٽ ١٩٦٧ع تي پاپادوپولاس کي ختم ڪرڻو هو ۽ عوامي راڄ قائم ڪرڻو هو. پر پاپادو پولاس ان حملي ۾ مرندي مرندي تڏهن جيتري فرق تان بچي ويو. ان خوني حملي جي ڏوهه جي پاداش ۾ پاناگولس گرفتار ڪيو ويو ۽ ٽارچر ڪئمپن ۾ لڳاتار ايذاءَ سهندو رهيو، جيستائين جانچ مڪمل ٿي ۽ پتو پيو ته هو حڪم جي تعميل ڪندڙ هڪ عام ڪارڪن نه هو پر ”يوناني مزاحمت“ نالي تحريڪ جو اڳواڻ هو، جنهن تحريڪ حڪومت خلاف ڪافي اثر پيدا ڪري ورتو هو. ساڳئي ڏوهه جي عيوض ڪيس موت جي سزا ٻڌائي ويئي هئي. موت جي سزا جي فيصلي جي خلاف ڪورٽ سڳوريءَ ڪان هُن پنهنجي بچاءُ ۾ ڳالهائڻ جو موقعو حاصل ڪيو. هو اتي مسلسل به ڪلاڪ ڳالهائيندو رهيو، جنهن دوران ڪورٽ جا جج ڄڻ جادوءَ جي اثر سان منجهي ويا هئا. هُن چيو ته ”اوهان ظلم، ڏاڍ ۽ بربريت جا نمائندا آهيو ۽ مون کي خبر آهي ته اوهان مون کي رائفلن سان مسلح جلادن اڳيان پيش ڪندؤ. پر آءٌ اهو به ڄاڻان ٿو ته حق ۽ انصاف لاءِ وڙهندڙ آزاديءَ جي هر متوالي جي خوشيءَ جو معراج به ان ۾ آهي ته سندس آخري پساه

رائفلن جي گولين جي وسندڙ مينهن ۾ سينو سپر ڪندي پورا ٿين." آهه! آها ناقابل فراموش پڇا ڳاڇا؟ جيڪا ڏين ڪان اڳ ڪنهن به وڏي ڪان وڏي ڏوهاريءَ لاءِ به تجويز ڪانه ڪئي ويئي هئي. هو جڏهن ڪورٽ ۾ پهتو ته سندس هٿن کي پٺيان هٿڪڙيون لڳل هيون. پوليس وارن سندس هٿڪڙين لاٿيون، پر ڪيس هڪ مضبوط شڪنجي ۾ ڪاٺ لڳايو ويو جنهن سان سندس ڪلها، ٻانهون ۽ چيلهه جڪڙيل هئا. ان هوندي به هو ڏاڍي ڦڙتائيءَ سان ٽپ ڏيئي پنهنجي پيرن تي بيٺو ۽ ججن ڏانهن آڱر سان اشارو ڪندي ڪورٽ ۾ ٿيندڙ بيعزتي جي خلاف وڏي واڪي احتجاج ڪرڻ لڳو.

إن خيال ڪان ته هو عوام جو هيرو نه ٿي وڃي، انهن ڪيس ڦاسيءَ تي نه چاڙهيو. پر اهو چوڻ ۾ ڪونه وڌاءُ ڪبو ته هو وري به هيرو ٿي ويو. چاڪاڻ ته ڪڏهن ڪڏهن زنده رهڻ ڪان موت وڌيڪ آسان ۽ اهميت وارو ٿي پوندو آهي، خاص ڪري جهڙي طرح پاناگولس زنده رهيو هو. انهن ڪيس هڪ جيل مان ٻئي ڏانهن ٿي بدلي ڪيو. اهو چوندي ته "اڳئين جيل ۾ رائفلن سان مسلح جلاد تنهنجي انتظار ۾ بيٺا آهن." هو سندس ڪوليءَ ۾ گهڙي ايندا هئا ۽ ڪيس ايترو ته ماريندا هئا جو بچڻ جو آسرو ڪونه رهندو هو. مسلسل ٻارنهن مهينا، رات ڏينهن هنن ڪيس هٿڪڙيون لڳائي رکيون، ايتريقدر جو سندس ڪراين وٽ وڏا ڦٽ

ٽي پيا، پوءِ به هو وقت بوقت ڪين سگريٽ ڏيڻ بند ڪري ڇڏيندا هئا، پڙهڻ تي پابندي وجهي ڇڏيندا هئا ۽ ڪيس ڪاغذ ۽ پينسل به ڪونه ڏيندا هئا ته جيئن هو پنهنجي شاعري لکي سگهي.

پر تڏهن به هن شاعري لکي. هو بصر جي سنهين ڪلن تي لکندو هو جيڪي انهن پڙيڪن ۾ ايندڙيون هيون جن سان سندس زخمن جي مرهم پٽي ڪئي ويندي هئي. هو پنهنجو رت مس بدران ڪم آڻيندو هو. هن لکيو هو:

"يونان جي هڪ جيل مان
آءٌ توهان کي لکان ٿو
ماچيس جي تيلي قلم ڪري
پنهنجي ڦٽن مان ڏمي
فرش تي ڪرندڙ رت مان بوڙي
زخمن لاءِ پٽيءَ مان رڌجي ويندڙ
سنهو ڪپڙو يا بصر جون ڪلون ڪاغذ طور
پر آءٌ ڇا ٿي لکي سگهيس؟
پنهنجو پتو لکڻ جيترو وقت مس ٿي مليو
تعجب جي ڳالهه هيءَ ته ايتري ۾ رت ڄمي ٿي ويو.
يونان جي هڪ جيل مان
آءٌ اوهان کي لکان ٿو."

هن پنهنجي خوبصورت شاعري، رت سان لکيل شاعريءَ کي جيل کان ٻاهر موڪلڻ جو بندوبست ڪ

ڪيو هو. هن کي سنڌس پهرئين ڪتاب تي ”ويارِيگو“ انعام مليو ۽ هو هاڻ هڪ ڄاتل سڃاتل شاعر سمجهڻ لڳو هو. سنڌس شعر اطالوي ۽ فرينچ ٻولين ۾ ترجمو ٿيڻ لڳا ۽ مٿن نقادن تنقيدي مضمون ۽ ادبي تجزيا لکيا. پر شاعر ڪان وڌيڪ هو هڪڙي علامت (Symbol) هو. بهادريءَ ۽ بردباريءَ جي علامت، بلند ڪرداريءَ ۽ بلند اخلاقيءَ جي علامت ۽ آزاديءَ ۽ امن لاءِ سر گھوريندڙ سرويچن جي علامت.

مٿي ذڪر ڪيل سڀڪجهه منهنجي لاءِ ڏاڍو ڏکوئيندڙ هو، ان ڪري به جو هاڻ آءٌ وٽس موجود هيس. توهان ان ماڻهو جي ڪيئن آجيان ڪندؤ؟ جيڪو تازو ڪنهن قبر مان اٿي آيو هجي! توهان هڪ علامت سان ڪيئن ڳالهائيندؤ، جيڪا خوابن جو مجموعو هئي؟ ۽ آءٌ صرف ڏندن سان نهن کي چڪ پائي رهي هيس، ڇو جو مون کي ڪجهه به نٿي سُجهيو. اها ڳالهه مون کي چڱيءَ طرح ياد آهي. مون کي اهو ياد آهي ڇاڪاڻ ته ٢٣ آگسٽ واري خميس جي ڏينهن ٿيندڙ هر ڳالهه ۽ هر شيءِ مون کي چٽيءَ طرح ياد آهي. اٿينس ۾ منهنجو هوائي جهاز ڏيڍ ٻجي پهچڻ. اها ڳٽي ته اليڪاس تائين پوڇي سگھنديس يا نه، جيتوڻيڪ مون ڪيس پنهنجي اچڻ جو اڳواٽ اطلاع به موڪليو هو. گلفادا ڪواٽرن ۾ ارسٽوفيناس گھٽيءَ جي ڳولا. جتي سنڌس گھر هو. ٽيڪسي ڊرائيور گھٽي ۾ٿ بڪ

کان پوءِ جڏهن آخرڪار گهر ڳوليو لڌو ته خوشيءَ کان دانهون نڪري ويس ۽ صاحب جو نشان ڳوليائين. اهو ڏينهن گهڻو وارو گرم ڏينهن هو. منهنجا ڪپڙا پگهر ۾ بدن سان چهٽا پيا هئا. ملاقاتين جو تمام وڏو هجوم آيل هو جنهن سان گهر جي آس پاس، باغ جا چارئي پاسا ۽ جڳهه جي هر ڪنڊ ماڻهن سان ڀريل هئي. مون کان سواءِ پيا ڪوڙ صحافي به آيل هئا. مختلف قسمن جا آواز ۽ ٽڪ ٽڪان. ۽ اليڪاس، هُن جي ڇهري تي يسوع مسيح جهڙي ڳنڀيرتا هئي ۽ هو ڪنهن به آڏڪي کان سواءِ مهني جي وچ ويٺو هو.

هو تمام گهٽو ٽڪل نظر آيو، سچ پچ ته ٽڪ کان بنهه ڇُور. پر جيئن ئي هُن مون کي ڏٺو، چيتي وانگر ڇلانگ ڏيئي اچي مون کي ڀاڪر پاتائين. ائين ئي لڳو ڄڻ هو مون کي صدين کان سڃاڻندو هجي ڪيئن به هجي، توڙي جو هو مون کي هميشه کان نه به سڃاڻندو هجي، پر اسان هڪ ٻئي کي سڃاڻندا ضرور هئاسون. هن مون کي ٻڌايو ته انهن ڏينهن ۾ جڏهن ڪيس ڪجهه اخبارون پڙهڻ جي موڪل ملي هئي تڏهن هو منهنجا مضمون پڙهندو هو ۽ ڪين مانڊي رکندو هو. انهيءَ معمولي حقيقت ٻڌائڻ سان هن مون ۾ بردباري پيدا ڪئي ۽ مون ڪيس سمجهي ورتو ته هو ڇا هو. تنهنڪري مون کي جيڪا ڳڻتي هئي ته هڪ عام ساٿيءَ بدران هڪ علامت سان ڪيئن ڳالهائبو، سا ختم ٿي وئي.

مون سندس پاڪر جو جواب پاڪر سان ڏنو ۽ چيومانس ”Ciao سيائو“. موٽ ۾ هن به چيو ’سيائو‘. انهيءَ کان وڌيڪ آڌرياءَ يا مبارڪين جا ٻيا ڪي به لفظ مون وٽ ڪونه هئا. مون فقط ايترو وڌيڪ چيو ته ”مون وٽ ائٿينس ۾ رهڻ ۽ انٽرويو تيار ڪرڻ لاءِ صرف ٢٤ ڪلاڪ آهن. تنهن کان پوءِ مون کي لازمي طرح بون (جرمني) پهچڻو آهي. ڇا اهڙي ڪا ڪنڊ پاسو آهي جتي پاڻ سانتيڪي نموني ويهي ڳالهائي سگهون؟“ هن خاموشيءَ سان ڪنڌ کي هڪ طرف ڦيريو ۽ پوءِ ملاقاتين جي انبوهه مان گس ڏاهيندو مون کي ساڻ وٺي هڪ ڪمري ۾ آيو جتي يونانيءَ ۾ لکيل منهنجي هڪڙي ڪتاب جون ڪيتريون ئي ڪاپيون پيون هيون. انهن کان سواءِ اتي ڳاڙهن گلاب جي گلن جو هڪڙو گلدستو به رکيو هو، جيڪو هن مون لاءِ هوائي اڏي تي منهنجي آجيان ڪرڻ واري ماڻهوءَ هٿان موڪليو هو. پر جيڪو ماڻهو مون سان ملڻ آيو هو سو هوائي اڏي تي مون کي ملي ڪونه سگهيو هو ۽ گلدستو واپس کڻي آيو هو. مون گلن کي چُمي ڏٺو ۽ سندن واس وٺڻ لاءِ نڪ جي ويجهو آندم ۽ دل جي گهراڻين مان احترام سان پريل لهجي ۾ سندس ٿورا مڃيا. هن منهنجي لهجي کي سمجهي ورتو ڇاڪاڻ ته هڪ ساعت لاءِ سندس چهري تان فڪرمند تاثرات ختم ٿي ويا ۽ سندس اکين ۾ بيفڪر چمڪ پيدا ٿي ويئي جنهن هڪ پيرو

وري مون کي منجهائي وڌو. اهـا هڪ اهڙي ڇمڪ
هئي جنهن کي ڏسي توهان کي اهو فيصلو ڪرڻو هو
ته ميزبان جو ڪهڙو ۽ نـرم رويو، جن جو پـاڻ ۾
ڇهيڙو هو ۽ جنهن سنڌس روح جو چين وڃايو هـو،
ڪهڙو وڏيڪ آهي. اِن حالت ۾ چيا آءٌ هُن ماڻهوءَ
کي سمجهي سگهڻ جي لائق هيس؟
اسان انٽرويو شروع ڪري ڏنو ۽ هڪدم مون کي
سنڌس آواز پـاڻ ڏانهن متوجهه ڪيو، جيڪو نرم ۽
وڻندڙ گونجندڙ ۽ ٻنهه گجندڙ هـو. هڪ اهڙو آواز،
جيڪو ماڻهون کي پاڻ ڏانهن ڇڪي ۽ قائل ڪري
وٺي. سنڌس لهجو بـااختيار ۽ ماڻيڻو هـو. هڪڙي
اهڙي ماڻهوءَ جو لهجو جنهن کي پنهنجو پاڻ تي ڀروسو
۽ پڪ هجي ۽ سنڌس ڪيل ڳالهه جو ڪو رد يـا
نعمل البدل نـه هجي. هُن جيڪي ڪجهه ڳالهايو تي
تنهن تي ڪيس ڪو به شڪ ڪونه هو. هن هڪ سياسي
اڳواڻ وانگيان تي ڳالهايو. ڳالهائڻ دوران هن پنهنجي
سلفي دکائي، جيڪا گهڻو ڪري هن وات مان نٿي
ڪيي. توهان ضرور چوندا ته هن جو سمورو ڌيـان
سنڌس سلفيءَ تي هوندو ۽ نه توهان تي ۽ ائين هـن
ڪن معاملن تي اڌورو توجهه ڏنو هوندو جيڪي هاڻ
تـازا نه رهيا هئا ۽ اهو ممڪن بـه هو. ٻين لفظن ۾
هن ايتريون ته جسماني ۽ روحاني اذيتون سٺيون هيون
۽ هو ايترو ته تڪليف تي هري ويو هو جو هُو وڏي

ڪان وڏي تڪليف ڪي به روميَن جي شاهاڻي انداز ۾ سهي ويندو هو. ان صورت ۾ اهو به ممڪن هو ته ڪن معاملن تي هو پورو توجهه ڏيئي نه سگهيو هجي.

ماڳهين وقت هو هڪ سنجيدو ۽ گنڀير انسان به هو، پر سندس طبيعت جي اوچتي تبديلي توهان کي حيرت وچان ڏوڙي ڇڏيندي، بلڪل ائين جيئن هڪ تيز رفتار لانچ هڪڙي طرف وينديءَ هجي ۽ پوءِ هڪدم ڏرن ڪاڻي واپس وري ۽ منجهس ويٺل ماڻهو ڏپ ۽ حيرت مان ڏڪي وڃن. بلڪل اهڙي ئي نموني ۾ سندس چهري تان سخت ايذاءَ جا ۽ ڪريہ وارا تاثرات هڪدم هڪڙي ابهم ۽ معصوم‌ڙي پارڙي جي منڙي ۽ وڻندڙ مرڪ ۾ تبديل ٿي ويندا هئا. مثال طور هن جو گلاس ۾ بيئر وجهي پيش ڪرڻ جو انداز، ڪنهن ڳالهه تي خوش ٿي تاشي ملائڻ جو انداز، ۽ ائين ڪرڻ سان سندس چهري جا تاثر پڻ تبديل ٿيئي ٿي ويا، پر اهي گهڻو وقت غمگين نٿي رهي سگهيا ۽ بيوس ٿيئي ٿي ويا.

سندس ننڍڙين ۽ حيرت ۾ وجهندڙ اکين وارو، سندس وڏي ۽ وڏيڪ حيرت ۾ وجهندڙ وات وارو ۽ سندس اڳتي نڪتل ۽ آيي نرڙ وارو چهرو اڳ ۾ ئي ڪو خاص خوبصورت ڪونه هو، جنهن کي داغن ويتر بدصورت ۽ تباه ڪري ڇڏيو هو، جيڪي سندس چپن ۽ ڳلن تي هئا. ان هوندي به جيڪڏهن هُو خاموش هو ته اچا ڪجهه وڻندڙ لڳو ٿي. خوبصورتيءَ جي

اهڙي جهلڪ جيڪا بي سبب نہ هجي، جنهن جي لاءِ ڪوبہ رايو نہ ڏيئي سگهجي ۽ جنهن سنڌس آزاد ۽ خوبصورت روح کي جرڪايو پئي.

نہ، شايد آءٌ هن کي ڪڏهن بہ نہ سمجهي سگهان! مون پهرين ملاقات مان ئي فيصلو ڪري ورتو تہ هو تضادن، تعجب، خودنمائيءَ، فراخدليءَ ۽ غير منطقيءَ جو هڪڙو اهڙو ڪوه هو جنهن ۾ سنڌس سمورا اسرار ممايل هئا. پر هو بيشمار خوبين جو مالڪ پڻ هو ۽ هڪ اهڙي شخصيت بہ هو جنهن جي وقعت ۽ اهميت هڪ سياسي شخصيت کان لک ڀيرا وڌيڪ هئي، شايد سياست ڏانهن توجهہ سنڌس حياتيءَ مان فقط هڪڙي لهجي جيترو هو، سنڌس صلاحيتن جو فقط هڪڙو حصو. شايد، جيڪڏهن هُنن هُن کي جلد ماري نہ ڇڏيو يا هنن هن کي وري بند پڃري ۾ قيد نہ ڪيو تہ پوءِ اسان هڪ ڏينهن سنڌس اهڙن ڪارنامن بابت اهو ضرور پڙهنداسون جن سان بهشت جهڙي دنيا اڏي سگهجي ٿي.

اسان ڪمري ۾ ڪتابن ۽ گان سان ڪيترو وقت ڳالهائيندا رهياسون؟ اهو هڪڙو اهڙو داستان آهي جيڪو آءٌ دهرائي نٿي سگهان. هو جڏهن پڙهائڻ لڳي ۽ توهان ڏيان سان ويهي پڙهو تہ پوءِ وقت گذرڻ جو احساس ئي نہ ٿيندو. سڀ کان پهريائين هن سنڌس اذيتن جو داستان پڙهيو ۽ جسم تي آيل داغن، ڏنين ۽ ڇهڪن جا سبب بہ ٻڌايا، جيڪي هنن کيس سچي

بدن تي ڏنا هئا. هن موں کي اهي داغ ڏيکاريا جيڪي سندس هٿن، ڪراين، ٻانهن، پيرن ۽ ڇاتيءَ تي موجود هئا. ڇاتيءَ تي دل جي بلڪل مٿان اهي زخم اهڙيءَ ريت هئا جيئن يسوع مسيح جي ڇاتيءَ تي هئا. هُن کي اهي ڏنب پاپادو پولاس جي ڀاءُ ڪانسٽينٽائين جي موجودگيءَ ۾ زبردستيءَ هڪ تکي چاقوءَ سان ڏنا ويا هئا. پر هن موں کي اهي زخم اهڙي لاتعلقيءَ واري انداز ۾ ڏيکاريا جنهن ۾ پاڻ لاءِ رحم ۽ همدرديءَ جي ڪابه اپيل ڪانه هئي. تمام گهٽي سختيءَ سان ۽ پنهنجي پاڻ تي جبر وارو ضبط ڪندي هُن اهي زخم ڏيکاريا. پنج سال دوزخ ۾ رهندي اهي ۽ انهن کان به وڌيڪ ظلم سهڻ کان پوءِ به توهان اعتبار ڪريو ته هو بلڪل سالم دماغ سان هو ۽ هو اهو اِن مان ظاهر هو جڏهن هن سندس سلفيءَ کي چڪ ڏني پاتو. اهو هن جي اکين مان به ظاهر هو جڏهن هو ڇُنجيون ڏني نفرت جي ڏين ۾ بدلجي ڏي ويون يا هن جي خاموشيءَ ڪروڌ مان ڪيس پهتل اذيتن جو ذڪر ڪندي هو ايترو ته وهلور ۽ ڏانوادول ڏي ويو هو جو هو پنهنجي ماءَ کي به ڪو جواب نه ٿي ڏيئي سگهيو جيڪا ڪانئس وڌيڪ ٻڌڻ يا ڪافي ڪٽي اچڻ لاءِ پڇي رهي هئي.

سندس ماءُ اندر لنگهي آئي. دوءَ پوڙهي هئي ۽ يوناني ٻيوهن وانگر هن ڪارو لباس پاتو هو جيڪي پنهنجي ماتم واري روايت نڀيون ڇڏين. سندس مُنهن

جا گهڻا هڪ ڇاريءَ وانگر ٽي لڳا ۽ اوترا ئي اونها ٿي لڳا جيترين هُن تڪليفون سٺيون هيون. سندس مڙس دل جي دوري سبب گذاري ويو هو جڏهن اليڪاس جيل ۾ هو. سندس وڏو پٽ روپوش هو. سندس ٻيون پٽ جيل ۾ هو. ان کان به وڌيڪ ته هوءَ پاڻ به ساڍا چار مهينا جيل ڀوڳي چڪي هئي. پر پوءِ به هو هن کان ڪو به راز حاصل ڪري نه سگهيا. نه ڊيڄارڻ سان ۽ نه بليڪ ميل ڪرڻ سان. لنڊن جي هڪ اخبار ڏانهن خط ۾ هُن پنهنجي پٽن لاءِ لکيو هو ته "وڻ پنهنجي پاڙن ۾ ئي مرن ٿا."

ڪچهري هلندي هڪڙي موقعي تي اليڪاس جو ننڍو ڀاءُ يوسٽيس اندر لنگهي آيو جيڪو صرف چند ڪلاڪ اڳ ايمنيسٽيءَ طرفان ڪيل اپيل تي جيل مان آزاد ٿيو هو. يوسٽيس، جنهن کي هرڪنهن اسٽيٽس ٿي مڏيو، پاڻس کان مختلف ڏسڻ ۾ ٿي آيو. جيل سندس جوانيءَ، صحت ۽ خوبصورتيءَ کي ڪو به نقصان ڪونه پهچايو هو. هو هڪ سهڻو ڇوڪر هو، مرڪندڙ اکين سان ۽ ٿاهوڪين ٽنگن سان هو هڪ رانديگر ٿي لڳو. هن اليڪاس کي حب مان ڀاڪر پاتو پر ايترو ڦڙتائيءَ ۽ زور سان جو بنهه هن جا هڏ ٿي ڀڳائين. ۽ پوءِ هو هڪ ڪنڊ ۾ ويهي ڌيان سان گفتگو ٻڌڻ لڳو ۽ بحث ۾ تمام گهٽ حصو ورتائين. توهان هُن جي انهيءَ عمل مان ئي اليڪاس لاءِ عزت ۽ احترام جو اندازو

لڳايو هوندو، پيار جو اندازو لڳايو هوندو. هن ١٩٦٢ع ۾ صرف اليڪاس لاءِ ئي روم ڇڏيو هو جتي هو پناهگير هو ۽ لڪي ڇپي واپس يونان پهتو. هُن چاهيو ٿي ته پيهر پنهنجي وطن لاءِ بندوبست ڪجي ۽ ان ڪوشش ۾ هو گرفتار ٿيو، اذيتون سٺائين، ۽ چار سال ۽ نون مهينن لاءِ جيل موڪليو ويو. ساڳئي وقت ڪيس اهم ڪاغذن جي چوريءَ جي الزام ۾ سادا چار سال پيا به سزا لڳي. بهرحال، ان کان اڳ ١٩٦٧ع ۾ به هو جيل وڃي چڪو هو، تنهنڪري توهان کي اهو سمجهڻ ۾ گهٽي دير ڪانه لڳندي ته هو به ان ساڳئي ڳوهيل اٿي مان هو، يا ائين ڪٿي چئجي ته ساڳئي پٿر مان ٺهيل هو جنهن مان ٺهيل انتهائي بردبار ۽ بهادر خاندان جو هُو ٺيون ٿنيو هو.

آه، ڪيڏو نه سٺو ٿئي ها جو اسان جارج کي به باغ مان ايندي ڏسون ها! پر جارج پهچڻو نه هو. جارج بابت وڌيڪ ڪنهن کي به خبر ڪانه هئي ته هو ڪٿي آهي. جارج، اليڪاس جو وڏو ڀاءُ هو ۽ پنهنجي پيءُ وانگر فوج ۾ شامل ٿيو ۽ ڪپتان جي عهدي تي رسيو هو. آگسٽ ١٩٦٧ ۾ هن يونان جي فوج ۾ رهڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ اليڪاس وانگر سزا پوڳيائين. هو ايوراس ندي پار ڪري ترڪيءَ ڏانهن ڀڄي ويو ۽ استنبول پهچي هن اٽليءَ جي سفارتخاني ۾ سياسي پناهه جي گهر ڪئي. اسان لاءِ اها شرم جهڙي ڳالهه

آهي تہ انليءَ جي سفارتخاني پناہ ڏيڻ بدران مرڳو پهرئين ترڪي جي حڪومت کي اطلاع ڏنو ۽ پوءِ وري انليءَ جي حڪومت کي بہ اطلاع ڪيو. جارج هڪ ڀيرو وري اتان ڀڄي نڪتو ۽ هن ڀيري هو شام ويو ۽ دمشق پهچي هن ٻيهر انليءَ جي حڪومت کي پناہ ڏيڻ جي اپيل ڪئي پر وري بہ هنن انڪار ڪيو. بهرحال سفارتخاني هن کي پاڙيسري ملڪي ماڻهو سمجهي ۽ هن جي احترام ۽ عزت جو اندازو لڳائي کيس هڪ مهيني لاءِ پاڻ وٽ رکيو. پر هڪڙي ڏينهن هو جيئن ئي ٻاهر گهمڻ ۾ گهڙڻ نڪتو تہ وٽس پاسپورٽ نہ هجڻ ڪري کيس پوليس گرفتار ڪري ورتو. هن ڀيري بہ هو شام جي پوليس کان ڀڄي نڪتو ۽ لبنان پهچي ويو. لبنان مان هن بحري جهاز ذريعي انليءَ وڃڻ پئي چاهيو پر هو ائين ڪري نہ سگهيو ڇاڪاڻ تہ عرب ملڪ يونان جي ڪرنلن کي سڃاڻندا هئا.

هن بهتر سمجهيو تہ اسرائيل مان لنگهندي، هائيفا جي بندر تان بحري جهاز ۾ چڙهي انليءَ هليو وڃجي. پر اسرائيل اهڙو ملڪ آهي جنهن جا يونان سان ڊپلوميسي وارا تعلقات ڪونهن. تنهنڪري سندس منصوبي جي ابتڙ کيس اسرائيلين گرفتار ڪري ورتو. جارج انهن تي اعتبار ڪري پاڻ متعلق سڀڪجهہ ٻڌائي ڇڏيو، پر موٽ ۾ هنن سڀڪجهہ ڄاڻندي بہ کيس گرفتار ڪيو تہ جيئن کيس يونان حڪومت جي حوالي ڪيو وڃي.

انهن کيس پنهنجي بچاءَ ۾ ڪجهہ چيڻ جو موقعو ئي ڪونہ ڏنو ۽ بس اڏين ڪٿي 'آنا ماريا' نالي هڪ يوناني بحري جهاز ۾ چاڙهي ڇڏيائونس، جيڪو هائيفا ۽ پيروس Peraeus جي وچ ۾ هلندو هو. مٿئين واقعي سندس رهي سهي اميد بہ ختم ڪري ڇڏي. تنهن کان پوءِ رڳو ايتري خبر پئجي سگهي آهي تہ جارج پنهنجي ڪئبن ۾ ٽيسٽائين موجود هو جيستائين جهاز ايجينا ۽ پيروس جي وچ ۾ هلي رهيو هو. پر جڏهن جهاز هائيفا جي بندرگاه تي پهتو تہ جارج واري ڪئبن خالي پئي هئي. ڇا هو جهاز مان ٽپو ڏيئي پئجي ويو هو؟ ڇا هن کي ڪنهن جهاز مان ڌڪو ڏيئي هيٺ ڪيرائي ڇڏيو هو؟ هن جو لاش ڪڏهن بہ هٿ نہ آيو. جڏهن بہ سمنڊ مان ڪو لاش هٿ ايندو هو تہ اختياريءَ وارن طرفان سندس ماءُ اٿينا کي سڃاڻپ لاءِ گهرايو ويندو هو. پر هر ڀيري اٿينا جواب ۾ ڏنو تہ "نہ، اهو منهنجو پٽ جارج ناهي."

شام جو ڪجهہ وقت لاءِ اسان انٽرويو بند ڪيو. ملاقاتين جو ميڙ ٿوري پڪڙي ويو. اٿينا مون کي پاڻ وٽ رات ٽڪڻ جي صلاح هنئي. هن اسان لاءِ رات جي ماني تيار ڪئي. ميز تي هڪ خوبصورت ميز پوش وڇايائين. اسان سڀني، مون، اٿينا، اليڪاس، اسٽيٿيس ۽ هڪ دوست گڏجي ماني کاڌي. هينئر اليڪاس سوچ ويچار ۽ معاملن ۽ فڪرن جي بوجهہ کان ڪنهن حد

تائين آچوهو. هن جلد ئي بي انتها حيرتن ۽ عجيب ڳالهه ن جو دروازو کولي ڇڏيو ۽ پنهنجو پاڻ کي سندس واتان خود بخود ٿيندڙ گفتگو جي ور ڪري ۾ لوڙهي ڇڏيو. هو جهڙو ڪر وقلي رهيو هو. مثال طور هن پنهنجي ڪوليءَ کي ”بوهانيءَ ۾ سنهنجو آرام گاه“ ڪري ٿي سڏيو. اهڙي طرح چڻ ته سندس اها کولي مچ پچ ڪا بنهه آرامده گلستان هجي جنهن جي اندر ۽ ٻاهر وهنجڻ جا تلاءُ هجن، گاف ڪورس هجن، ذاتي ناچ گهر هجن، خوبصورت مينگار گهر، وڏي بورچيءَ ايران مان ڪو ٻلوڙ شراب گهرائي رکيو هجي، ڪي مشرقي غلام چوڪريون هجن جيڪي ناچ به ڪنديون هجن ۽ سندس هٿڪڙين جي پالش به ڪنديون هجن. انهيءَ بهشت ۾ هڪ ڏيري هن بک هڙتال شروع ڪئي هئي. ڇاڪاڻ ته ”شراب تازو ۽ گهري رنگ جو ڪونه هو.“ ۽ پوءِ هن ساڳئي لهجي ۾ ارسٽوٽل اوناسس، اسٽاوراس نيارڪاس، نيلسن راڪفيلر ۽ هينري ڪسينجر سان پنهنجي ”وسيع چاڻ سڃاڻ ۽ دوستيءَ“ جا مثال ڏيڻ شروع ڪيا يا پنهنجا ”ذاتي مشاهدا“ ۽ لانچ، جيڪا هڪڙو ڏينهن اڳ هن ”برطانيه جي شهزادي اين کان گهڻ لاءِ ورتي هئي“ جو بيان ڪرڻ لڳو.

مون کي پنهنجي اکين ۽ ڪنن تي اعتبار ئي نه ٿي آيو. ڇا اهو ممڪن هو ته هو هڪ پٿريلي قبر ۾ رهندي به پنهنجي دل ۽ دماغ سالم رکي سگهڻ جي

قابل هوندو ۽ ڪاڻ جي قوت برقرار رکڻ جي قابل هوندو؟ اها ڳالهه ائين هئي جيئن سمنڊ جي تري ۾ وڃايل ڪا رقم واپس ماڻي سگهجي. اهو نه صرف ناممڪن هو پر ايتري حد تائين ناممڪن هو جنهن ڪان انڪار ڪري ئي نٿو سگهجي. هڪڙي موقعي تي اسٽيٽس مون کي يقين ڏياريندي چيو ”تون اليڪاس کي سمجهي نه سگهندين، جيڪڏهن توکي انجي عادت جي خبر نه هوندي ته هو ماڻهن سان ڳالهائيندي کل پوڳ ۾ ڪندو آهي.“ بهرحال، ماڻي ٽڪيءَ ڪان واندا ٿي اسان وري جڏهن انٽرويو شروع ڪيو ته اليڪاس پيهر سنجيدو ٿي ويو ۽ سوچيندي سوچيندي پنهنجي سلفيءَ کي چڪ پائڻ لڳو. هن پيري اسان صبح جي ٽي وڳي تائين مسلسل ڳالهايو ۽ ساڍي ٽي وڳي تائين ته منهنجو دماغ بلڪل ئي مائوف ٿي چڪو هو ۽ آءٌ ٿڪ ڪان چُور ٿي وڃي بستري تي ڪريس، جيڪو هنن منهنجي لاءِ سندن رڌڻ واري ڪمري ۾ وڇايو هو. پلنگ مٿان پاسل جي تصوير ڪرنل جي يونيفارم ۾ لڳل هئي ۽ فريم جي چوڌاري سون، چاندي ۽ نڪل جا ٻلا لڳل هئا ۽ انهن واقعن جي فهرست لڳل هئي جن ۾ هن ١٩٥٠ع تائين حصو ورتو هو. بستري جي هڪ پاسي ڪان اليڪاس جي آن وقت جي هڪ تصوير لڳل هئي جڏهن هو پاليٽيڪنڪ يونيورسٽيءَ ۾ انجنيئرنگ جو شاگرد هو ۽ نوجوانن جي جماعت ”يونين آف سينٽر“ جي مرڪزي ڪاميٽي جو

ميمبر بہ ھو، ھڪ ھوشيار ۽ ذھين ڇوڪرو، جنھن تي اڇا ميڇون ڪونہ ھيون ۽ جنھن مون کي ھن جي موجوده بي‌انتھا سمجھہ ۽ گھرائپ کي ڇانٽڻ ۾ ڪابہ مدد نہ ٿي ڪئي. ٻوءِ مون کي پٺي ڪمري ۾ ٽنڊل تصوير ياد آئي جنھن ۾ ٽيئي ڀائر، جڏھن اڇا ٻار ھئا، گڏ ھئا، آءٌ اُتيس ۽ تصوير کي غور سان ڏسڻ لڳس. جارج جي تصوير، جيڪو ڏاڍو پيارو، ماٺيڻو ۽ فھميدو ننڍڙو ڇوڪرو ٿي لڳو ۽ آرام سان ڳاڙھي ريشمي گاديلي تي بلڪل سڌو ويٺو ھو. اليڪاس جي تصوير، جنھن جا آرڪاٽا ھڪ ڪاوڙيل ڇيتي جھڙا ٿي لڳا ۽ ھو ڳاڙھي ريشمي گاديلي تي بلڪل سڌو ويٺو ھو. ائين ٿي لڳو ڄڻ ھو ڇڙواڳي آزاديءَ سان اعلان ٿو ڪري تہ ”نہ، آءٌ چوان ٿو تہ نہ! آءٌ ان پراڻي گاديلي تي نہ ويھندس.“ سندس ننڍڙي آٽيل جاريءَ جھڙي سھانڊي سان صاف ظاھر ھو تہ ھُو ڪابہ رعايت ڏيڻ لاءِ تيار نہ ھو تنھنڪري ماڻس لاءِ اھو بيڪار ھو تہ ھوءَ کيس قائل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري. ڇو تہ ھُن کي جيڪو ڪجھہ وڻندو ھو سو ئي ڪري ڏيکاريندو ھو. ٻين جي ھر صلاح، حڪم ۽ مداخلت کي رد ڪري ڏيکارڻ لاءِ ھو پنھنجو ساڄو ھٿ فخر ۽ آڪڙ سان پنھنجي ڏاڍيءَ تي رکيو ۽ کاٻي ھٿ سان ٽنڊل ٻٽڻ وٽان سندس پتلون کي جھليو ويٺو ھو.

انھن تصويرن کي ڪيتري دير تائين آءٌ جاچيندي

رهيس؟ اهو سچ پچ تہ مون کي ياد ناهي، پر مون کي
ياد آهي تہ هڪ موقعي تي منهنجو ڌيان هڪ ٻي
شيءِ ڏانهن ڇڪجي ويو هو: هڪ مستطيل شيءِ جيڪا
ڌوڙ سان ستي پيئي هئي. مون اُن کي هٿ ۾ کنيو تہ
جيئن کو ڪجهہ حاصل ڪري سگهان ۽ ڏٺم تہ سترهين
صديءَ جو بائيبل هو. جنهن ۾ هڪ دستاويز پڻ موجود
هو جنهن ۾ اليڪاس پاناگوس جي وارثي ڏيکاريل هئي.
پر اهو دستاويز ٽي سؤ سال پراڻو هو ۽ اهو اليڪاس
پاناگواس موجوده پاناگواس نہ پر هن جو پڙ ڏاڏو هو
جيڪو ترڪن جي خلاف هڪ گوريلا وانگر وڙهيو
هو. اهو پوءِ ڏسڻو هو تہ سترهين صدي کان وٺي ١٨٢٥ع
تائين پاناگولس خاندان پنهنجي قوم ۽ وطن کي رڳو
هيرن کان سواءِ پيو ڪجهہ بہ نہ ڏنو هو. جن مان
ڪن جو نالو جرگاس يعني جارج، انهيءَ نديڙي جرگاس
وانگر هو، جيڪو ١٨٢٣ع ۾ فيليرو جنگ ۾ مري ويو
هو. ڪن جو نالو اسٽيٿس هو، پر انهن مان گهڻن جا
نالا اليڪاس هئا.

ٻئي صبح جو آءٌ بون رواني ٿي ويس. ۽ اهو چوڻ
کان سواءِ ئي سمجهڻ گهرجي تہ اهو منهنجو آخري چڪر
نہ هو. هوائي اڏي تي موڪلائڻ مهل اليڪاس مون
کان وري اچڻ جو واعدو ورتو ۽ ڪجهہ ڏينهن کان
پوءِ جڏهن هو اسپتال ۾ داخل هو تڏهن آءٌ ٻيهر موٽي
آيس تہ جيئن سندس گوناگون شخصيت متعلق ڪن

ڳالهين جي ڪجهه وضاحت حاصل ڪريان. سڀ کان پهريائين سنڌس هڪ ڏکي نظم بابت وضاحت گهران جيڪو هن مون ڏانهن منسوب ڪيو هو. ان نظم جو عنوان هو ”سامونڊي سفر“ ۽ ان ۾ هڪڙي بحري جهاز جي ڪهاڻي بيان ڪيل هئي جيڪو ڪڏهن به نه ختم ٿيندڙ سفر تي روانو ٿي چڪو هو. جهاز، جنهن ۾ ڪنهن به لالچ يا مفاد جي اميد نه هئي، جنهن ڪنهن به بندر تي لنگرانداز ٿيڻ جي ضرورت محسوس نٿي ڪئي، جنهن ڪناري تي پهچڻ جي ڪوشش به نه ٿي ڪئي يا ڪٿي لنگر هڻي بيهڻ جي ڪوشش نه ٿي ڪئي. جهاز جي عملي احتجاج ڪيو، سنڌن سيڙون ڪيون پر جهاز جي مهندار انهن جو اڏڙي طرح مقابلو ڪيو جهڙي طرح هن سامونڊي طوفانن جو مقابلو ڪيو هو، ۽ هُن روشني جي لاٽ جي روبرو سفر جاري رکيو.

اهو بحري جهاز اليڪاس پاڻ هو. جهاز جو سونهون به پاڻ هو ته جهاز جو عملو به پاڻ هو. سامونڊي سفر سنڌس زندگي هئي. اهڙو سفر جنهن کي فقط موت ئي ختم ڪري سگهيو ٿي ۽ تيستائين جهاز لنگر هڻي بيهي نٿي سگهيو. نه پيار جو لنگر، نه خواهشن جو لنگر ۽ نه ئي ضروري آرام جو لنگر. ۽ ڪوبه بحث، ڪابه خوشامند يا لالچ ۽ ڪوبه ڏڙڪو يا ڌڪي کيس سنڌس مقصد کانسواءِ ٻيو ڪجهه ڪرڻ تي مجبور ڪري نٿي سگهيو. سو جڏهن توهان ان جهاز تي

اعتبار ڪيو ۽ جيڪڏهن توهان آن جهاز جو خيال ڪيو تہ پوءِ توهان کي آن کي پوئتي موڙڻ جي ڪوشش نہ ڪرڻ کپي ۽ نہ ئي ڪيس زمين جي بهشت جهڙن ساون ۽ سبز ڪنارن جو دوکو ڏيئي روڪڻ جي ڪوشش ڪرڻ کپي. توهان کي آن کي سندس چريئي سفر تي ڇڏي، ڏڻ گهرجي جيڪو هن پنهنجي لاءِ چونڊيو آهي.

”اوڊائيسس پڻ سفر جي پڇاڙيءَ ۾ آرام ڪيو هو. جڏهن هو آٿاڪا پهتو هو، تڏهن ئي آرام ڪيو هئائين.“ مون نظم پڙهي پنهنجو رايو ڏنو. ۽ هن جواب ڏنو ”ويچارو اوڊائيسس.“ آن کان پوءِ هن مون کي هڪڙو ٻيو نظم پڙهڻ لاءِ ڏنو جيڪو اجهو هيئن ٿي شروع ٿيو:

”جڏهن توهان اٿاڪا ۾ پهتا.
اوڊائيسس! تڏهن توهان ڪهڙي ناخوشي محسوس ڪئي،
جيڪڏهن توهان اڃان بہ وڌيڪ حياتي باقي هئي،
تہ پوءِ ڇو ايترو جلد پهتا.“

منهنجي خيال ۾ تہ اسپتال ۾ هن جون ڳالهيون ٻڌي سچ پچ تہ آن ڏينهن کان ئي آءٌ سندس دوست ٿي ويئي هئيس.

اِها حقيقت آهي تہ آءٌ ٻين موقعن تي بہ اٿينس ويئي هيس. توڙي جو يوناني اختياريءَ وارن کي هر ڀيري ڪا بہ خوشي ڪانہ ٿي ٿي. جيتوڻيڪ هو منهجي داخلا

تي بندش وجهڻ جي همت ڪري نٿي سگهيا، پر تنهن
هوندي به هنن منهنجي خلاف هڪڙو اهڙو نائيل ڏٺو
هو جيڪو هر ڪنهن عام ماڻهو لاءِ ڪڏهن به نٿو
تيار ڪري سگهجي. ائينس ۾ منهنجي موجودگيءَ جو
سمورو وقت منهن ماڻهو منهنجي پويان لڳل هوندا هئا
ارسٽو فيناس گوٽيءَ جي جنهن گهر ۾ آءٌ رهيل هيس.
آني کي به ڪم ڪرڻ مشڪل بنائي ڇڏيو هئائون.
ڇاڪاڻ ته آن گهر جي ٽيليفون ٽيپ ٿيندي هئي. چار
پوليس وارا ورديءَ ۾ ۽ نه ڄاڻان ڪيترا سادن ڪپڙن
۾ ٢٤ ئي ڪلاڪ دروازن درين، گهر ۽ گوٺيءَ ۾ اکيون
وجهيو ويٺا هوندا هئا.

نفسياتي طرح ائين ٿي لڳو ڄڻ اليڪاس اڃا
جيل ۾ هو ۽ آءٌ به ساڻس آني گڏ هيس. هڪڙي ڀيري
هو پنجن ڏينهن لاءِ ڪريٽ (Crete) ۾ مون سان گڏ هو
پنج ئي ڏينهن اسان جو پيڇو ڪيو ويو، جاسوسي ڪئي
وئي ۽ پڇا ڳاڇا پئي ٿي. هيرا ڪليان Heraklios ۾
جڏهن اسان نوساس Knosson گهمڻ وياسين ته پوليس
وارن اسان جي ڪار جو بمپر سان بمپر رکي پيڇو ڪيو
جڏهن اسان هوٽل ۾ ماني کائڻ وياسين تڏهن هو اسان
جي انتظار ۾ دڳ جهلي ڄڻ وٽن وانگر ڪپي ويا جڏهن
اسان عجائب گهر ۾ وياسين ته به هنن ساڳي ڪار
ڪئي پوءِ اسان سامهونءَ کان ايندو ڏٺو ڇاڪاڻ ته
هنن وٽ وائرليس سيٽ هئا جن ذريعي اطلاع ڏيئي هنن

شنت پدائي ڪئي هئي. اسان جڻ ڪو خوفناڪ خواب
ڏسي رهيا هئاسين. زينيا جي هوائي اڏي تي سادي ڪپڙن
۾ حڪومت جي هڪڙي دلال منهنجي بيعزتي ڪئي.
هوائي جهاز ۾ جيڪو اسان کي واپس اٿينس کڻي پئي
آيو اسان کي پڇاڙيءَ ۾ گهٽ درجي واريون ٻه جايون
ڏنيون ويون سموري سفر ۾ اسان جي سخت نگراني
ڪئي ويئي. اٿينس ۾ واپس پهچي اسان کي پيراس
هوٽل ۾ رکيو آرام سان رات جي ماني به کائڻ ڪونہ
ڏنائون. چاڪاڻ تہ جلدئي هڪڙي پوليس واري ڪتي
وانگر اچي اسان جي پيرن ۾ نڪاءَ ڪيو. ايتري قدر جو
جڏهن اسان هڪڙي جمهورت پسند وزير جيڪو دل جي
دوري سبب گذاري ويو هو، جي ڪفن دفن ۾ شرڪت
ڪئي تہ آتي به اسان کي هراسان ڪيو ويو. آن کان
به وڌيڪ اهو چوڻ جي ضرورت ڪانهي تہ پاپادو
پولاس مون کي انٽرويو ڏيڻ لاءِ ڪڏهن به راضي نہ ٿي
ٿيو حالانڪ روم ۾ يونان جي سفارتخاني اهڙي رضامندي
ڏيکاري هئي. ڪهڙي نہ رحم جوڳي حالت هئي!
پاپادوپولاس کان اها ڳالهہ پڇڻ ۾ مزو ايندو تہ هن
جمهوريت کي ڇا سمجهيو آهي ۽ معافيءَ کي ڇا ٿو
سمجهي؟

هن کي اهو پڌائڻ ۾ اچا به وڌيڪ مزو ايندو تہ
اليڪاس جتي به ويو ٿي تيتي سندس هڪڙي قومي
هيري جهڙي آجيان ۽ آذرڀاءُ ڪيو ٿي ويو، گهڻين ۾ ماڻهن

جا ميڙ، هن کي ڦريو ٿي ويا، پاڪر ٿي پاتائونس ۽
گھڻن تہ سندس هٿ چمڻ جي ڪوشش ٿي ٿئي. ٽيڪسي
ڊرائيور هن کي منع ٿيل هنڌن تي بہ گاڏيءَ ۾ ڪڍيو
ٿي ويا. ڪار ڊرائيورن آمدورفت روڪي سندس خوش آمديد
ٿي ڪئي. شراب خانن ۾ بعض اوقات تہ هن کان بل
بہ وصول نہ ڪيو ويندو هو. ٿورڙن لفظن ۾، تہ
هرڪو ماڻهو هُن لاءِ هو ۽ هُن سان گڏ هو ۽ فقط
اهي ماڻهو هن جي خلاف هئا جيڪي جرمن وٽ نوڪريءَ
۾ هئا. ۽ مون سندس سموري غير معمولي طريقہ ڪار
جي پيروي پئي ڪئي ۽ آخرڪار آءٌ اِن ڏکيءَ مخلوق
جو فقط ٿورو حصو سمجهي سگهيس جيڪو سندس مکيہ
مقصد هو. ڪيس وڌيڪ بهتر سمجهڻ لاءِ هيٺين ڳالهين
تي بہ غور ڪرڻ جي ضرورت هئي. مثال طور، سندس
نفرت، ڪاوڙ، بي چيني، بيقراري ۽ امن ۽ آزادي لاءِ
سندس آج، جيڪا ڪڏهن بہ پوري نٿي ٿي سگهي
۽ جيڪا ڪاوڙ، جوش، نا اميدي، نراسائي ۽ پريشاني
۽ بيپرواهہ بهادريءَ سان ظاهر هئي. ساڳئي وقت حڪومت
جي هڪ طاقتور ماڻهوءَ ڊيمٽرائوس آيونيڊيز کي فون
مٿان فون ڪري دهمڪايو پئي ويو تہ هن کي ٻيهر گرفتار
ڪيو وڃي.

اڄا بہ هيئن ڪٿي چئجي تہ منجهس ڪا اوڊائيسس
جهڙي حرفت ۽ اوڊائيسس جهڙي درهم برهم ڪرڻ
جي غيبي قوت هئي جنهن کي هر پهلوءَ کان حقيقت

جهڙو ڪري ٿي پيش ڪيو، ۽ سندس اکين ۾ پرجي
آيل لڙڪ، جيڏي مهل هُن آرڪو پوليس ڏانهن ٿي
نهاريو، جنهن کي هو هر شيءِ جي علامت ڪري
مڃيندو هو، ۽ هن جي اونداهي رات جهڙي خاموشي،
مات ۽ سانت ۽ سندس خوشيءَ کان ڪپڙن ۾ نه
ماپڻ، جنهن چند ڪلاڪن لاءِ، چند منٽن لاءِ سندس
ننڍپڻ ياد ٿي ڏياريو. ۽ اوچتو بارائي ڪيل ۽ پاڙهي
اينڊڙ چرچا گهڻا. جيڪي سندس چهري جا مختلف تاثر
تبديل ڪري ڇڏيندا هئا. ۽ اعتبار نه ڪرڻ جهڙي
حد تائين سندس صاف دلي ۽ ڏوهن کان بيزاري، جنهن
ڪري هو عورتن کي به جواب ڏيئي ڇڏيندو هو،
جڏهن هو پيار پرين فقرن سان ڪليل جنسي دعوتن سان
۽ چالاڪي يا عياريءَ واري هلت سان ڪيس پاڻ آڇينديون
هيون. تنهن کان سواءِ، نه ته سندس اڳوڻن پيارن جي
قصن سان ۽ نه ئي تازن جذبن سان هُو ڪجهه ڪنهن
کي ڏيئي ٿي سگهيو: "هڪڙو سنجيدو ماڻهو ائين ٿتو
ڪري سگهي." شرميلو، ضدي، معتبر، هُو هڪڙي ئي
ماڻهو ۾ سمايل هزارين ماڻهو، جنهن کي توهان ڪڏهن
به سمجهي نه سگهندا. ڪيڏو نه مزو ٿي آيو ڪانئس
قتل جي واردات جي باري ۾ پڙهندي، چيائين ٿي: "مون
ماڻهوءَ کي مارڻ نٿي چاهيو. مون ۾ ڪنهن ماڻهوءَ
کي مارڻ جون صلاحيتون ئي ڪونهن. مون ته هڪڙي
غدار کي مارڻ ٿي چاهيو."

انهيءَ عرصي دوران، اليڪاس پاسپورٽ لاءِ گهڻو ڪُئي، پر هُن لاءِ گهربل ڪاغذات حاصل ڪرڻ ايترو آسان نہ هئا! جنهن بہ آفيس ۾ هن ڪاغذن لاءِ درخواست ٿي ڏني تہ آتي ڪا نہ ڪا رنڊڪ سامهون ٿي آئي. مثال طور گنڊاڊا ميونسپل آفيس ۾ سندس پيدائش جو رڪارڊ ئي ڪونہ هو. اوچتو ئي اوچتو رجسٽر مان سندس نالو ئي غائب ٿي ويو. اتينا جو نالو هو، اسٽيٽس جو نالو هو پر اليڪاس جو نالو ئي ڪونہ هو. هُو اهو پڌي هڪ ڪوڙائڻ مائل ڪل ڪيليو، توهان ڏسو ٿا، آءٌ جائو ئي ڪونہ هوس. آءٌ ڪڏهن بہ ڪونہ جائو هوس." پر هڪڙي ڏينهن صبح جو سوير هو خوشيءَ ۾ نچندو ٽپندو آيو. "آءٌ جائو هوس! آءٌ جائو هوس!" ڪير چئي سگهي تہ هُن پنهنجو ارادو ڇو بدلائي ڇڏيو هو.

هڪ هفتو پوءِ، سومر جي ڏينهن، هُنن هن کي پاسپورٽ ڏنو ـــ جيڪو سفر جي هڪڙي چڪر لاءِ ڪارگر هو. ٻن ڪلاڪن کان پوءِ اسان اليطاليہ آڏام ذريعي روم ڏانهن روانا ٿي وياسين. پر تڏهن بہ اسان جي روانگي عام شهرين جهڙي نہ هئي. هڪ پيرو اسان ڪسٽم عملي جي جاچ پڙتال، پوليس جي پڇا ڳاڇا ۽ سامان جي چڪاس ڪرائڻ کان پوءِ جڏهن انتظارگاه ۾ پهتاسين تہ سادن ڪپڙن ۾ پوليس جو هڪڙو وڏو هجوم اسان کي وڪوڙي ويو ۽ هرو ڀرو ابتيون سبتيون

ڳالهيون ڪري اسان کي چڙ ڏيارڻ لڳا. تنهن کان پوءِ
اڏام جو اعلان ٿيو ۽ اسان گيٽ نمبر ٢ تي پهتاسين.
اسان جهاز تي سوار ٿيڻ جا اجازت ناما ڏيکاريا. پر هنن
اسان کي پوئتي ڌڪي ڇڏيو. اليڪاس پڇيو ”ڇو؟“
جواب ۾ خاموشي. اسان وٽ باقاعده پاسپورٽ ۽ سفر
جا اجازت ناما موجود آهن ۽ اسان سڀئي قانوني گهرجون
به پوريون ڪيون آهن.“ وري به جواب ۾ خاموشي.
ٻيا سڀئي مسافر روانا ٿيا. بس ۾ ويٺا، بس مان لٿا ۽
وڃي جهاز ۾ ويٺا. هاڻي جهاز فقط اسان جي انتظار ۾
بيٺو هو. پر اسان اِن تائين پهچي نٿي سگهياسين.
ڪهڙي ڳالهه غلط هئي، سا اسان کي ڪنهن به نٿي
سمجهائي ۽ نه وري جهاز جي عملي کي ئي ڪجهه
ٻڌايو ٿي ويو جيڪي به اسان وانگر توائي ٿيا بيٺا هئا.

ڏهه منٽ، پندرهن منٽ، ويهه منٽ، پنجويهه منٽ،
اڌ ڪلاڪ.... آءٌ اڃا تائين به سمجهي نه سگهي هيس
ته آخر ڇو اڌ ڪلاڪ گذرڻ بعد انهن اسان کي جهاز
۾ ويهڻ جي موڪل ڏني. ٿي سگهي ٿو ته هنن پبلڪ
سڪيورٽيءَ جي چيف کي فون ڪئي هجي. ٿي سگهي
ٿو ته هنن پاپاڊوپولاس کي اطلاع ڪيو هجي ۽ هُن
بين الاقوامي زاويه نگاه کان عين اڏام جي آخري منٽ
تي روڪ کي نامناسب سمجهي اسان کي موڪلڻ جو
فيصلو ڪيو هجي، پر مون کي وري بي ڳالهه به
سمجهه ۾ نه ٿي آئي ۽ آءٌ سمجهي نٿي سگهيس ته

جڏهن جهاز جا دروازا به بند ڪيا ويا ته پوءِ آخر چڙ جهاز چاليهن منٽن تائين رن وي تي بيٺو هو. آن ڏينهن ڪنٽرول ٽاور ۾ به ڪو مسئلو ڪونه هو ۽ هوائي اڏي تي رڳو هڪ وڏو مونجهارو هو ۽ اهو مونجهارو فقط تڏهن ختم ٿيو جڏهن هڪ ڀيرو اسان اڏو ڇڏي مٿي آسمان ۾ پهتاسين، نيري نيري آسمان جي وسعتن ۾.

انڊيءَ ۾ اليڪاس جي هڪڙي هيرو ۽ هڪڙي علامت جي آجيان جهڙو آدو ڀاءُ ڪيو ويو ۽ پڻ فرانس ۾، جرمنيءَ ۾، سوئيڊن ۾ ۽ يورپ ۾ جتي هو پنهنجي جدوجهد کي زنده رکڻ لاءِ ۽ يونان ۾ آمريت جي خلاف پنهنجو ڪيس رکڻ لاءِ ويو آتي سندس شاندار استقبال ڪيو ويو. فقط آمريڪا ئي اهڙو ملڪ هو جنهن سندس آجيان نه ڪئي هئن ماٺ مٺيءَ ۾ ڪيس ويزا ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ اليڪاس واشنگٽن وڃڻ جا خواب پئي لڌا ته جيئن اتي وڃي هو انهن سينيٽرن ۽ ڪانگريس جي نمائندن جا ٿورا مڃي سگهي جن سندس حياتي بچائڻ ۾ مدد ڪئي هئي ۽ کين سمجهائي سگهي ته هو ڇو آزاديءَ لاءِ وڙهي رهيو آهي. هن کي يونيورسٽين طرفان ڏنل دعوتن ۾ پڻ شرڪت ڪرڻ پئي چاهي جن سندس شاعري پڙهڻ ٿي چاهي. پر جڏهن هن ويزا جي گهر ڪئي تڏهن کا شرم جهڙي ڳالهه ٿي پئي. آها پهرين ملاقات ۾ آمريڪي سفير جي ڪمري ۾ ٿي. آءٌ اتي موجود هيس. ”تون گنديل پنج سال

ڪٿي هئين؟“ نائب سفير پڇيو. ”بريانٽي جيل ۾!“ اليڪاس حيرت مان وراڻيو. ”بـوريانٽي ڪٿي آهي؟“ اٿينس کان پوءِ ٻيو نمبر!“ مائري جيل! اها جاءِ جتي آءٌ پنجن سالن تائين موت جي انتظار ۾ قيد هوس!“ نيٺ مون وچ ۾ پئي چيو ”سائين، منهنجو خيال هو ته توهان مسٽر پاپاگوليس کي سڃاڻندا هوندؤ جيڪو يونان ۾ حزب اختلاف جو هيرو آهي ۽ جنهن کي موت جي سزا ڏنل هئي پر ڪيس قائم ٿي ان ڪري ڪونه چاڙهيو ويو جو سڄي دنيا جي جمهوريت پسند حڪومتن سندس بچاءُ جي اپيل ڪئي هئي جن ۾ صدر لنڊن جانسن جي ذاتي مداخلت پڻ شامل آهي. نائب سفير بنهه هيڻو ٿي رهيو. هُن جون اکيون خوف ۽ هراس سان ڀرجي ويون ۽ هن جهپو هڻي پاسپورٽ کڻي ورتو ۽ جتي ويزا رکيل هو اتي رکي ڇڏيائين. جيتوڻيڪ پاسپورٽ تي صحيح به ڪونه ڪيائين پر تڏهن به هڪ ڪلاڪ تائين رکيو واپس به نٿي ڏنائين. ۽ نيٺ هُن پاسپورٽ تڏهن واپس ڪيو جڏهن مون ڪيس دڙڪو ڏنو ته يا پاسپورٽ واپس ڪر نه ته آءٌ اطالوي پوليس کي گهرائي ڦر ڪرڻ جي الزام ۾ ڪيس گرفتار ٿي ڪرايان. پر تيستائين هو پاسپورٽ جي هڪڙي صفحي تي وڏن اکرن ۾ ’رد ڪجي ٿو‘ Cancelled جو ٺپو هڻي چڪو هو. جڻ هُن اسان جي توهين ڪرڻ لاءِ ائين ڪيو هو ۽ آها توهين آن کان پوءِ ٿيندڙ ڪيترين بي‌عزتين جي

شروعات ھئي. روم ۾ آمريڪي سفير مسٽر جان وولپ طرفان ٿيل توھين، جنھن منھنجي لکي موڪليل ڪيترن احتجاجن مان ھڪ جو بہ جواب ڪونہ ڏنو. (جان وولپ اھو شخص آھي جيڪو اٽليءَ جي ھر آن فاشسٽ کي ويزا جاري ڪري ٿو جيڪو آمريڪا گھمڻ چاھي ٿو ۽ جنھن جا واشنگٽن سان تعلقات آھن، ويندي جارجيو آلمرنٽ سميت، جيڪو اٽليءَ ۾ فاشسٽ پارٽيءَ کي ٻيھر منظم ڪري رھيو آھي.) روم ۾ آمريڪي جنرل ڪائونسل طرفان ٿيل توھين، ھڪ عورت، جنھن پاناگولس کي ھڪ توھين آميز خط لکيو ھو، جنھن ۾ ھُن نائب سفير جي برتاءُ جي پنيرائي ۽ واکاڻ ڪئي ھئي. ھُن اھو سمجھائڻ جي ڪوشش ڪئي ھئي تہ ھڪڙي اھڙي شخص کي ويزا ھرگز نٿو ملي سگھي جنھن ملڪ جي سربراھہ جي حياتي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي ھئي. تنھنڪري اھڙو شخص جيڪو بين الاقوامي سفرن تي فلاڻن فلاڻن قانونن تحت امن ۾ وگوڙ وجھڻ جو ذوھاري ھجي، تنھن کي ڪيئن ٿو ويزا ملي سگھي! جنھن جو مطلب آھي تہ مسٽر پاناگولس ”اخلاقي ڪميٽائيپ“ جو ڏوھہ ڪيو آھي. خود ھينري ڪسينجر طرفان ٿيل توھين، جيڪو ذاتي طرح ويزا ڏيڻ کان لھرائي ويو، جيتوڻيڪ ڪيترن سينيٽرن ۽ ڪانگريس جي نمائندن اِن سلسلي ۾ مداخلت بہ ڪئي ھئي آھي ۽ اھڙن ٻين سڀئي طرفان ٿيل توھينن، جيڪي

هينري ڪسينجر ۽ سندس سفيرن وانگيان آمرن سان هٿ ۾ هٿ تہ ملائين ٿا پر انهن سان وڙهڻ کي ”اخلاقي ڪميٽائيپ“ تصور ڪن ٿا.

آن ڪان پوءِ ڪيتريون ئي ڳالهيون ٿيون آهن. نومبر ١٩٧٣ع ۾ آمريت خلاف مزاحمت ڪرڻ وارن کي پنهنجو آواز پاليٽيڪنڪ اداري جي باغي شاگردن ۾ پڻ ٻڌڻ ۾ آيو. آن آواز ۾ ايتري تہ قوت هئي جو آن کي فقط موت ئي مات ڪرائي سگهيو ٿي. نتيجي طور پاپادو پولاس جو اقتدار تہ پورو ٿيو، پر سندس جاءِ اچا بہ وڌيڪ بدڪار، ظالم ۽ جابرن ورتي. آيونيڊيز جي اڳواڻيءَ هيٺ نون ڪرنلن ۽ جرنلن پاپادو پولاس کان بہ وڌيڪ وڌي چڙهي ظلم ۽ ستم جاري رکيو: سائپرس جي فتح، آرچبشاپ ميڪاراس جو قتل، ترڪيءَ سان جنگ جي فضا جو جوڳو بندوبست ڪرڻ، گهٽ ڪرنلن تي زور پئجي ويو تہ هو استعيفائون ڏين، ۽ پوءِ جڏهن ڪاراسيناس موٽيو تہ جمهوريت بہ وري آئي. اليڪاس انليءَ کي مرڪز بنائي پنهنجي جدوجهد جاري رکي، تانجو جولاءِ ١٩٧٤ع ۾ آخرڪار پنهنجي وطن موٽڻ جي لائق ٿيو. آمريت جڏهن اچا پاور ۾ هئي تڏهن بہ هُن ڪيترا ئي ڳجها چڪر لڳايا هئا، پر هُن باقائده وطن موٽڻ لاءِ ١٣- آگسٽ واري ڏينهن جو انتخاب ڪيو جيڪو سندس پاران پاپادو پولاس تي ٿيل قاتلانہ حملي جي سالگره جو ڏينهن هو.

ٻي مهينا پوءِ ١٧ تاريخ نومبر ١٩٧٤ع تي هُو يونان جي پارليامينٽ جو ڊپٽي چونڊيو ويو. هيءَ آهائي آن ورسيءَ جي يادگار تاريخ هئي جنهن تي ڪيس ڦاسيءَ جي سزا ٻڌائي ويئي هئي. سينٽر پارٽي جي يونين جي ٻن مٽ ميمبرن سان گڏ هُو حزب اختلاف ۾ ويهي پنهنجون خدمتون سرانجام ڏيندو رهيو. سياسي سرگرمين سان گڏ سندس ادب سنجيدگيءَ سان لڳاءُ جو پتو سندس شاعريءَ جي مجموعي ”آءٌ يونان جي هڪ جيل مان لکان ٿو“ مان به لڳائي سگهجي ٿو. اليڪاس هڪ نئين دنيا ۾ داخل ٿيو هو جنهن جي گرين ذميوارين ڪيس وڌيڪ ڪشادو ۽ پختو بنائي ڇڏيو هو. (ڪنهن ڏينهن، ڪنهن ماڻهوءَ ڪي سندس اعليٰ رتبي جي ڪهاڻي ٻڌائڻي پوندي ته ڪيئن هُن اگوڻي آمر پاپادو پولاس تي قاتلانه حملو ڪيو ۽ ڪيئن ڪيس موت جي سزا ڪي منهن ڏيڻو پيو هو. اليڪاس بحث ڪندي چيو هو ته اهڙو حڪم فقط تڏهن ڏيئي سگهجي ٿو جڏهن ڪو ماڻهو شهرين جي آزاديءَ ۾ رنڊڪ وجهندو هجي، جيڪو سندن اخلاقي حق آهي. سندن فرض آهي ته هو آن لاءِ فريادي ٿي جج ۽ وڪيل طور پيش ٿين. ۽ جڏهن آزادي حاصل ٿي ويندي تڏهن ماڻهوءَ ڪي مارڻ جو عمل فقط ذاتي انتقام جي نتيجي طور ئي ٿي سگهندو.)

مون هي انٽرويو، جيڪو هن ڪتاب ۾ شامل ڪيو آهي سو به سندس گهڻن چڪرن لڳائڻ مهل

سائنس سان مڪمل ڪيو هو. ان سان گڏ آءٌ اهو به سمجهائڻ چاهيان ٿي ته مون فقط انهن سائنسدانن کي چيو ڇوليو آهي جيڪي طاقت جي خلاف آهن ۽ ان سان وڙهن ٿا. ۽ هي آهي انٽرويو، جيڪو مون اليگزينڊراس پاناگولس کان ۱۹۷۳ع جي پڇاڙيءَ ۾ ورتو هو، جڏهن اسان پهريون ڀيرو هاڻ هناسون، هي انٽرويو پڙهڻ مهل هيءَ ڳالهه ضرور ذهن ۾ رکڻ کپي ته اهو انٽرويو سندس آزاديءَ کان فقط به ڏينهن پوءِ ورتو ويو هو ۽ اوڏيءَ مهل اهڙي ماڻهوءَ کي تمام گهڻو ڪجهه ٻڌائڻو هوندو آهي. شايد ائين چوڻ چريائپ ٿيندي، پر آءٌ چوڻ چاهيان ٿي، ڪيئن به هجي، ته هن کي اڄا تائين به تمام گهڻو ڪجهه چوڻو آهي.

ڪهڙي لحاظ کان، سا ته مون کي خبر ناهي، پر سچ پچ ته مون کي اهو دهرائڻو ٿو پوي ۽ اهو آهي به ائين صحيح ته سياست هن جي قابل شخصيت جو صرف هڪڙو پهلو آهي. ۽ مون کي ڪڏهن به تعجب نه ٿيندو جيڪڏهن سندس سرگرمين کي ڪنهن موڙ تي ڪجهه مشڪلاتون برداشت ڪرڻيون پيون. اهو سچ آهي ته هن تي اڳواڻ ۽ وڏ ماڻهپيءَ جا ٺپا لڳل آهن، جن کي هو ڪڏهن به ڏوئي مٽائي نه سگهندو. پر هن جو صحيح، سچو ۽ معتبر رشتو ادب سان هو، هن جي صحيح ۽ سچي نس شاعرانئي نس هئي ۽ اهو محض اتفاق نه ٿيندو جيڪڏهن ڏو هي مشهور قول دهرائڻ چاهي

ته ”سياست فرض آهي ۽ شاعري ضرورت آهي.“ هڪ اهڙي غيب ۾، جنهن ۾ هو مڪمل طرح ويڙهيو پيو آهي ۽ جيڪو هميشه ڪيس ويڙهيو پيو هوندو، منهنجي نظر ۾، مون کي ان ڏنڊ مان فقط هڪڙي شيءِ صاف ۽ چٽي ڏسڻ ۾ اچي ٿي: هي اها شيءِ ڪڏهن به حاصل ڪري نه سگهندو جنهن جي تلاش ۾ هو آهي. ڇاڪاڻ ته جنهن شيءِ جي ڳولا ۾ هو آهي تنهن جو وجود ئي ڪونهي. اهو هڪڙو خراب آهي جنهن کي آزادي ڇيو وڃي ٿو، جنهن کي انصاف ڇو وڃي ٿو، ۽ رنڻ مان، پٽڻ مان يا تڪليف سهڻ مان اسان فقط ڳولا جاري رکي سگهون ٿا ۽ رڳو پنهنجو پاڻ کي بهلائڻ لاءِ ته اُهين چئي سگهون ٿا ته پلي ڪا شيءِ وجود نه به رکندي هجي پر جي ڪو جاکوڙ ڪري ته ان کي ايجاد ڪري سگهي ٿو! ڇا خدا کي ڳولڻ ۾ آن سان اسان جو ساڳيو رويو ناهي؟ ڇا، شايد اهو انسان جي تقدير ۾ نه آهي ته هو اهو ڪجهه ايجاد ڪري سگهي، جيڪو وجود ئي نٿو رکي ۽ خوابن مان وڙهي سگهي؟

اوريانا فلاسي: اليڪاس، توهان اج به خوش نٿا ڏسجو، پر آخر ڇو؟ آخرڪار توهان آن دوزخ مان هاڻي ته آزاد ٿي چڪا آهيو ۽ پوءِ خوش نه آهيو؟

اليگزينڊر پاناگولس: نه، آءٌ خوش نه آهيان. مون کي خبر آهي ته توهان کي مون تي اعتبار نٿو اچي، ۽ مون کي اِها به خبر آهي ته توهان کي اهو ناممڪن پيو

لڳي. پر آءٌ خوشيءَ کان وڌيڪ عذاب ۾ مبتلا آهيان، خوشيءَ کان وڌيڪ غمگين آهيان. آءٌ محسوس پيو ڪريان ته من خوشيءَ جو ڏينهن Sunday وڃايو آهي. جڏهن مون ٻين کولين ۾ موجود قيدين جا خوشيءَ وچان نعرا ٻڌا ۽ مون کي انهن نعرن جي سبب جي خبر به نه هئي پر سوچيم: اهو ضرور عام معافيءَ جي ڪري ٿيو آهي. پاپاڊوپولاس عام معافيءَ جو اعلان ڪري پنهنجي سڻائيءَ جو ڍڙهو پيو گهمائي ته جيئن گرجا کانئس خوش ٿئي. هن کان پوءِ هو ڪجهه گهٽ ڏپ محسوس ڪندو، يا هيئن ڪٿي چئجي ته هو هاڻ گهٽ ڏڄڻ جو ڀهانو ڪندو. اسان قيدين منجهان ڪن کي آزاد ڪرڻ جي عمل کي مون ڪا گهڻي اهميت ڪانه ٿي ڏني. مون سمجهيو هو ”اسان مان ڪجهه قيدي“، جو مون پاڻ بابت ته سوچيو ئي ڪونه هو ته ڪو هو مون کي به آزاد ڪندو. ۽ جڏهن مون پاڻ کي سومر جي صبح جو جيل کان ٻاهر آزاد ڏٺو ته مون کي ڪابه خوشي ڪانه ٿي. ذرو به نه. مون پاڻ ئي پاڻ کي چيو ته جيڪڏهن هُن مون کي پڻ آزاد ڪرڻ جو فيصلو ڪيو آهي ته ٺيڪ آهي. اُن جو مطلب آهي ته هن جو منصوبو ماڻهن کي گهڻو متوجهه ڪرڻ جو آهي. ان جو مطلب آهي ته هو انهن ماڻهن جي لسٽ ڄاڻڻ چاهي ٿو جيڪي قانون جي دائري اندر رهي سندس حڪومت کي ۽ سندس ڊاڻن مخالفن

کي قائل ڪرڻ چاهي ٿو. منهنجي ڪوٺيءَ ۾ اچي جيل جي آفيسر منهنجي معافي جو اعلان ڪيو. ”پاناگولس، توکي معافي ملي آهي.“ مون چيو ”معافيءَ مان توهان جي ڪهڙي مراد آهي؟ مون ڪنهن کي به معافيءَ لاءِ ڪونه چيو هو.“ مون وري چيو ”توهان جلد ئي اهو محسوس ڪندؤ ته مون کي جيل ۾ سوڪاڻ ته آسان آهي پر ٻاهر ڪيڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. اُن کان اڳ جو آءٌ ’ايري ٽيري‘ پهچان، توهان مون کي ٻيهر جيل ۾ وجهندؤ.“ ايري ٽري اٿينس جي هڪڙي ڳوٺ جو نالو آهي.

اوريانا فلاسي: ڇا واقعي توهان ڪُن کي اهو نالو ٻڌايو هو؟

پاناگولس: يقيناً. پر اُن کان وڌيڪ آءٌ ڇئي به ڇا ٿي سگهيس. يا ڇا شايد، مون کي هيئن ڇرڻ کپندو هو ته توهان جا لک قرب، وڏي مهرباني، محترم پاناڊو پولاس کي منهنجا سلام ڇئجو؟ تنهن کان سواءِ اڳاري جو ڏينهن ڏاڍو خراب ثابت ٿيو. توهان کي خبر آهي ته قيدين لاءِ عام معافيءَ جي حڪمنامي پڙهڻ جو هڪڙو خاص طريقه ڪار ٿئي ٿو — ٿئي هيئن ٿو جو پوليس عملو ڪو جشن ملهائڻ وانگر هٿياربند ٿي اچي ٿو ۽ ٻيا وري اٽينشن ۾ بيهي پنهنجي ڇُٽيءَ جو مظاهرو ڪن ٿا، ۽ اهڙي طرح شام ڌاري پراسيڪيوٽر نڪولوڊيمس جشن ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پهتو. هو مون کي

منهنجي ڪوليءَ مان ڪڍي جيل آفيسر جي ڪوارٽرن
اڳيان وٺي آيا، جتي سڀ ماڻهو بيٺا هئا جيئن عام
طرح ٿيندو آهي. منهنجي نظر اتي پهل هڪڙي خالي
ڪرسيءَ تي پوي ٿي ۽ آءٌ هڪدم اُن تي ويهي رهان
ٿو. منهنجي ڪرسيءَ تي ويهڻ سان سڄي ماحول تي
خوف، هراس ۽ تجسس واري فضا ڇانئجي ويئي. پاناگولس!
اتي بيهه!" نڪولوديمس حڪم ڪيو. "ڇو اتي بيهان؟"
مون جواب ڏنو "توهان کي ڪاغذ جي هڪڙي ٽڪري
پڙهڻ جي ڪهڙي ضرورت پيئي آهي؟ جنهن کي توهان
حڪمنامون ٿا چئو سو منهنجي لاءِ هڪڙي ڪرنل
طرفان موڪليل فقط ڪاغذ جو ٽڪر ٿو لڳي. نه، آءٌ
ڪونه اتي بيهندس. ڪڏهن به نه." ۽ آءٌ ويٺو ئي
رهيس. ٻيا سڀئي بيٺا رهيا ۽ ڪڙا تڙا ڦڙت ٿيو بيٺا هئا، فقط
آءٌ ئي ويٺو هوس. آءٌ آها ڪرسي ڪڏهن به ڪونه
ڇڏيان ها توڙي جو هو مون کي ڳتڙا ڳتڙا به ڪري
ڇڏين ها. هنن سڀني کي جشن ملهائڻو هو ۽ آءٌ ٽنگ
تي چاڙهيو ويٺو هوس. مون هڪ منٽ به ڪين ڇيڙائڻ
بند نه ڪيو. تقريباً ٢ وڳي منجهند جو جڏهن ليفٽيننٽ
ڪرنل مون کي اٿارڻ آيو هو تڏهن به مون مٿس ٺٺولي
ڪئي هئي. "پاناگولس، تون آزاد آهين، اتي پنهنجو
سامان سنڀال." هُن چيو. مون چيومانس "آءٌ ڪا به شيءِ
ڪونه کڻندس. اهي سڀ توهان پاڻ ئي کڻي هلو. مون
ته توهان کي ڇڏڻ لاءِ ڪونه چيو هو."

اوريانا فلاسي: پوءِ هن ڇا چيو؟

پاناگولس: آءٌ هن ۾ آهه ائي گهڙيون ڪٽي، جيڪا پيا ۾ چوندا آهن. ”توهان هڪ پيرو پاهرو نڪرو، پوءِ ائين ڪونه چوندا. توري آسائش دٽ ڪندؤ تم پوءِ پنهنجو ذهن ۾ قيرائي وٺندؤ.“ تنهن ڪان پوءِ هُنن منهنجون پيتيون ۽ تيلها ڪنيا ۽ ڏاڍن وانگر سمورو سامان ڪٽي جيل جي دروازي تائين آيا. اهو منظر منهنجي لاءِ ڏاڍو فرحت بخش هو جيڏي مهل هو منهنجا تيلها مزورن وانگر ڪنيو پئي هليا ۽ انهن تيلهن مان هڪ ۾ مون منهنجو تازو لکيل ڪلام ۽ ننڍڙيون ڪارايون لڪائي رکيون هيون جن ڪان آءٌ جيل جي شيخن ڪنڻ جو ڪم وٺندو هوس. ڏسڻ ۾ آهي پتڪڙيون ڪارايون دٽ ڪيون هيون، پر پوءِ ۾ هميشه آءٌ اهي پيهر هٿ ڪري وٺندو هوس ۽ جڏهن مون ٻوياڻي جيل ڇڏيو پئي تڏهن ۾ مون وٽ ڏهه ڪارايون هيون. اهي مون وٽ اجهو هتي رکيون هيون، هيڏانهن ڏس. ۽ پئي پيري.... مون کي انهن مان هميشه اها ئي اميد آهي تم هو واپس ايندا ۽ مون کي ٻيهر اتي وٺي ويندا. ۽ توهان چاهيو ٿا تم مون کي خوش ٿيڻ کپي!

اـ ف: ۽ انهيءَ سموري روئيداد جي باوجود ۾ توهان هڪڙو پيرو پاهر هئا ۽ توهان چمڪندڙ سج ڏٺو، توهان پنهنجي ماءُ کي ڏٺو. اهو سڀڪجهه توهان لاءِ ضرور

حيرت انگيز هوندو؟

اپ: اهو سڀ ڪجهه ايترو حيرت انگيز نه هو. بس اهو ائين هو جڻ، منهنجي ديد ختم ٿي رهي هجي. گهڻا سال ٿيا، جڏهن آءٌ آن پٿريلي قبرڪان ٻاهر نڪتو هوس. تمام گهڻا سال ٿيا جڏهن مون سج ڏٺو هو ۽ ڪايل فضا ڏٺي هئي. مون کي اهو وسري ويو هو ته سج ڪيتري جهٽڪو ڏيندو آهي. سو جڏهن ٻاهر نڪتس ته تمام تيز چمڪندڙ سج هو. جڏهن مون تي سج جي روشني پئي تڏهن مون کي پنهنجون اکيون بند ڪرڻيون پيون. پوءِ وري مون اکيون کوليون، پر تمام ٿورڙيون ۽ اڏ ڪايل اکين سان آءٌ اڳتي وڌڻ لڳس. ۽ اڳتي وڌندي مون کي ڪايل فضا جي خبر پئي. مون کي گهڻو ياد نه رهيو هو ته فضا ڪيتري جهڙي هئي. جيو ته منهنجي کولي فقط ٻي ميٽر ڊگهي ۽ ڏيڍ ميٽر ويڪري ڪشادي هئي ۽ آءٌ مشڪل سان اڍائي قدم يا لاچار ٻي قدم کڻي ٿي سگهيس. سو جڏهن ٻيهر ڪليل فضا ۾ پهتس ته مون کي چڪر اچڻ لڳا ۽ مٿو ڦرڻ لڳو. مون پنهنجو پاڻ کي چرخيءَ وانگر چوڌاري ڦرندي محسوس ڪيو ۽ آءٌ ٿاٻڙڻ لڳس ۽ ذري گهٽ مرڳو ڪريس ٿي. تنهن ڪان سواءِ اڃا تائين به، جيڪڏهن آءٌ هڪ ٻه ميٽرن کان وڌيڪ پنڌ ڪريان ٿو ته ٿڪجي پوان ۽ بلڪل ماندو ٿيو وڃان.

نه، اهو حيرت انگيز نه هو، مون کي اِن ڳالهه جي پرواهه ناهي جيڪڏهن توهان کي اعتبار نٿو اچي. يا ته آن جي پرواهه ڪريان ته ۽ دل ۾ نٿو ڪريان. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته جيئن آءٌ آن سچ جي آس ۾ اڳتي وڌان، پاهرئين ماحول ۾ اڳتي وڌان. ۽ پوءِ مون کي هڪڙو ڪارو ٽڪو ڏسڻ ۾ آيو. اهو ڪارو ٽڪو ماڻهن جو ميڙ هو. ماڻهن جي آن ميڙ مان هڪڙي ڪاري شڪل الڳ ٿي ۽ مون ڏانهن وڌڻ لڳي. آهستي آهستي آها شڪل منهنجي ماءُ ۾ تبديل ٿي ويئي. منهنجي ماءُ جي پٺيان هڪڙي ٻي شڪل پڻ الڳ ٿي ۽ آهستي آهستي آئي به مون ڏانهن وڌڻ لڳي. آها شڪل آهستي آهستي مسز ميڊيلا راس ۾ تبديل ٿي ويئي، جيڪا نکوڦو راس ميڊيلا راس جي بيواهه هئي، جنهن کي فوجي ڪرنلن قتل ڪيو هو، اسان کي پاڪر پاتا ۽ مسز ميڊيلا راس کي به پاڪر پاتم ۽ پوءِ..........

اـ ف ـ: ۽ پوءِ توهان ڏانهن ڪئي يا رنا؟

اـ پ ـ: نه، نه مون ڪا ڏانهن ڪئي ۽ نکوئي منهنجي ماءُ رني. اسان آهي ماڻهو آهيون جيڪي روئندا رڙندا نه آهن. جيڪڏهن اتفاق سان اسان کان ڏانهن نکريو به وڃي ته به اسان ٻين ماڻهن جي سامهون نه روئندا آهيون. گذريل پنجن سالن ۾ آءٌ فقط ٻه ڀيرا رنو هوس: جڏهن هُنن جارغيجز کي قتل ڪيو هو ۽

پوءِ پيرو جڏهن هُنن مون کي بابا جي موت جي خبر ٻڌائي هئي. پر ڪنهن به مون کي روئندي نه ڏٺو هو— آءٌ پنهنجي ڪوليءَ ۾ اندر هوس ۽ تڏهن .... ۽ تڏهن پيو ڪير به ڪونه هو. آءٌ، اسان، مسز ميڪنڊيلاراس ۽ اسان جي وڪيل سان گڏجي گهر ويس. گهر تمام گهڻا دوست گڏ ٿيا ويٺا هئا. آءٌ صبح جو ٦ وڳي تائين پنهنجن يارن دوستن سان ويٺو هوس، تنهن کان پوءِ آءٌ بستري ڏانهن ويس. منهنجي پنهنجي بستري ڏانهن، مون کان اهو نه پڇو ته منهنجي پنهنجي بستري تي سمهندي آءٌ ڇرڪيو پريو به هوس يا نه. ڇو ته سمهڻ کان پوءِ مون کي ڪابه خبر ڪانه هئي.

اوهه، توهان کي خبر هئڻ کپي ته آءٌ بيحس ناهيان! آءٌ بيحس ناهيان! پر آءٌ پڇي پڪو ٿي ويو آهيان. تمام گهڻو پڪو. ۽ توهان اُن ماڻهوءَ مان اِن کان وڌيڪ ٻي ڪهڙي توقع رکي سگهو ٿا جيڪو هڪڙي پٿريلي قبر ۾ پنجن سالن لاءِ زنده دفن هجي ۽ جنهن سان دنيا جو ڪوبه رابطو نه هجي. سواءِ انهن ماڻهن جي جيڪي ڪوليءَ ۾ اچي ڪيس مارڪٽ ڪندا هئا، سندس بيعزتي ڪندا هئا، ڪيس عذاب ڏيندا هئا ۽ ڪيس قتل ڪرڻ جي به ڪوشش ڪندا هئا؟ اهو سچ آهي ته هنن مون کي ڦاسيءَ جي سزا ٻڌائڻ جي باوجود به ڦاسيءَ تي نه چاڙهيو هو. پر اهو به سچ آهي ته هُنن مون کي ماڳهين نموني ۾ ئي دفن ڪري ڇڏيو

هو، مٿل نہ پر جيئرو دفن ڪري ڇڏيو هو. ۽ انهيءَ لاءِ مون کي انهن لاءِ نفرت آهي. ڇاڪاڻ تہ مون قاتلانہ حملو ڪيو هو تنهنڪري مون کي ڦاسيءَ تي چاڙهڻ تہ سندن حق هو. پر ڪين اهو حق ڪنهن ڏنو هو تہ هو مون کي مٿل بدران جيئرو دفن ڪن؟ اهوئي سبب آهي جو مون وٽ انهن مسخرن لاءِ سواءِ حقارت، ڌڪار ۽ نفرت جي ٻيو ڪجهہ ڪونهي جن هاڻي مون کي پنهنجي بستري تي سمهڻ جي اجازت ڏني آهي.

ا-ف: اليڪاس، هاڻي تہ توهان اهڙيون ڳالهيون نہ ڪريو، ڇا توهان ٻيهر جيل وڃڻ چاهيو ٿا؟

ا-پ: جيڪڏهن اسان شين کي دليلن سان ڏسڻ چاهيون ها، تہ پوءِ سچ پچ مون کي ايري تري پڇڻ کان اڳ ٻيهر واپس ڪيجي وڃڻ گهرندو هو. آءٌ ٻيهر واپس جيل وڃڻ لاءِ هردم تيار آهيان. هن گهڙيءَ کان وٺي ڪيڏي مهل بہ. آءٌ ڪلهہ بہ تيار هوس، ٽيون ڏينهن بہ تيار هوس. پر اوڏيءَ مهل بہ تيار هوس، جنهن مهل مون پهريون قدم سج جي روشنيءَ ۾ رکيو هو جنهن سان منهنجون اکيون پورجي ويون هيون. پر آءٌ توهان کي هڪڙي ٻي ڳالهہ ٻڌائيندس: جيڪڏهن منهنجي ٻيهر جيل وڃڻ سان ڪا چڱي ڳالهہ ٿئي ٿي تہ پوءِ مون کي جيل ويندي خوشي ٿيندي. هاڻ ڏسڻو هي آهي تہ هو مون کي ڪهڙي سبب جي ڪري جيل موڪليندا؟ آءٌ ٻن ماڻهن کي يا توهان کي ڪهڙو

سبب ٻڌايان؟ پر هڪڙي جمهوري حڪومت ۾ ڇا اهو منهنجو حق ناهي تہ آءٌ جيڪو ڪجهہ سوچيان تہ سو چئي سگهان؟ ڇا پاپاڊو پولاس اِها ڳالهہ زور ڏيئي نٿو چوي تہ يونان ۾ جمهوريت آهي؟ پاپاڊوپولاس کي ٻاهر رکڻ ۾ ڪيترائي مفاد آهن تہ جيئن هو دنيا کي ڏيکاري سگهي تہ آءٌ جيڪي ڪجهہ چوان ٿو تنهن جي مون کي پرواہ ناهي، پر جيڪڏهن هي مون کي مات ملڻ ۾ نقصان پهچائڻ چاهي ٿو تہ پوءِ ڪيس سازش جو ڪو وڏو جار وڇائڻو پوندو. پر اِها ڪوشش هُن اڳي بہ ڪري ڏٺي آهي ۽ هاڻي بہ پلي ڪري ڏسي.

منهنجي آزاديءَ جي ٻئي ڏينهن هڪڙو نوجوان مون وٽ آيو ۽ چيائين تہ آءٌ شاگرد آهيان، حالانڪ سندس وارن جي ڪٽائيءَ مان هو ملٽري پوليس جو ماڻهو ٿي لڳو. هُن مون کي ٻڌايو تہ پاڻ هڪڙي آمريڪيءَ کي قتل ڪيو اٿائين جنهن ڪجهہ وقت اڳ پاناگولس کي آزاد ڪرڻ لاءِ ضمانت ڏني هئي، ۽ پوءِ مون کان ڪجهہ مشين گنون گهريائين. مون هُن کي گاريون ۽ ڌڪا ڏيئي ٻاهر ڪڍي ڇڏيو ۽ پوءِ هڪدم ملٽري پوليس کي فون ڪيم. مون ان چيف سان، فون ملائڻ جي ڪوشش ڪئي، جيڪو مون کي عذاب رسائيندڙن مان هڪ هو، پر هو ٻاهر ويل هو: تنهنڪري مون سندس سيڪريٽري کي چيو تہ ”چيف کي ٻڌائي ڇڏ تہ جيڪڏهن هُن وري ڀيرو ڪو پنهنجو

دلال يا چنل مون ڏانهن موڪليو ته آءٌ ڪيس ماري ماري دنبو بنائي ڇڏيندس." اوهه، منهنجا خدا! هو مون کان جيل ۾ جڏهن ڪو راز وٺي نه سگهيا —— تڏهن ٿورو سوچيو ته سهي، هتي هي مون کان ڇا ٿا حاصل ڪري سگهن!

ا-ف: اليڪاس، ڇا توکي پنهنجي مارجي وڃڻ جو ڪو ڊپ ناهي؟

ا-پ: مرڻ جي ڪنهن کي خبر آهي؟ پر هينئر هو پاڻ کي آزادي پسند ۽ جمهوريت پسند ڏيکارڻ پيا چاهين تنهنڪري هن موقعي تي مون کي مارڻ مان کين ڪو فائدو ڪونه رسندو. پر آهي مون کي مارڻ بابت هميشه کان سوچيندا رهيا آهن، مارچ ۱۹۷۰ع ۾ پوليڪارپاس جارجيوغيجز جي قتل کان هڪدم پوءِ، جيڪو سائپرس جي آزاديءَ جي جنگ جو هيرو هو ۽ آرچبشاپ ميڪاريس جو وزير هو، تنهن مون کي مارڻ جي ڪوشش ڪئي هئي: شام جا اٽڪل ست ٿيا هئا ۽ منهنجي ڪيل نئين بک هڙتال جو پنجون ڏينهن هو. بلڪل اوچتو مون سيٽي جو آواز ٻڌو ۽ منهنجي ڪکن واري گاديلي کي باهه وڪوڙي ويئي. مون پنهنجو پاڻ کي گاديلي تان فرش تي ڪيرايو، مون سڏ واڪا ڪيا: قاتلو، حرامزادؤ، سوئرؤ، در کوليو، پر هڪ ڪلاڪ کان گهٽي دير پوءِ هُنن مون کي ٻاهر ڪڍيو يا ائين ڪٿي چئجي ته هنن در کوليو. سچ پچ هڪ ڪلاڪ

تائين گاديلو سڙندو رهيو ۽ سڙندو رهيو ۽ پوءِ آءٌ وڏيڪ ڪجهه به ڏسي نه سگهيس. آءٌ ساهه به ڪٿي نٿي سگهيس. جڏهن جيل جو ڊاڪٽر آيو، هڪ نوجوان سيڪنڊ ليفٽيننٽ ڊاڪٽر، تيڏيءَ مهل آءٌ اڌ مئو ٿي چڪو هوس.

جيئن مون کي پوءِ خبر پيئي، ڊاڪٽر مون کي اسپتال ڪڻي وڃڻ پٺي ڇاهيو، پر هنن اجازت نه ڏني. ۽ ٻن ڏينهن تائين آءٌ زندگي ۽ موت جي ڪشمڪش ۾ پنهنجي ڪوليءَ ۾ پيو هوس. ڊاڪٽر منهنجي حياتي بچائڻ لاءِ انتهائي جاکوڙ ڪئي ۽ نيٺ مون کي اسپتال ۾ ڪٽي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو. اسپتال جي انتظاميه جي ماڻهن ڏاڍي بي پرواهي ڏيکاري. آءٌ ذري ذري بيهوش ٿي ٿي ويس ۽ بلڪل ڳالهائي نٿي سگهيس. ڇو ته منهنجي نڙيءَ ۾ زخم ٿي پيا هئا ۽ مون کي ساهه کڻڻ ۾ ڏاڍي تڪليف پئي ٿي. ٤٨ ڪلاڪن کان پوءِ اهو نوجوان ڊاڪٽر ٻين تجربيڪار ميڊيڪل آفيسرن کي وٺي مون وٽ آيو. هو مون کي اهڙي تشويشناڪ حالت ۾ ڏسي جيل انتظاميه تي اصل ڇتا ٿي پيا. ميڊيڪل آفيسرن جي چيف چيو ته هن کي اهڙي حالت ۾ ڪوليءَ ۾ رکڻ ناقابل معافي ڏوهه آهي. ۽ پنهنجي بالا عملدارن کي فون ڪري وڏن سخت احتجاج ڪيائين. جيڪڏهن اهو سچ آهي، جيڪو مون پوءِ ٻڌو هو ته هُن هٿياربند فوج جي ڪمانڊر انچيف اوڊائيسس اينجلز کي پڻ گهرايو

جيڪو هاڻ نامنهاد جمهوريت جو نائب صدر آهي.
ڊاڪٽر ڪيس پڌايو ته جيل جي عملي هن کي اسپتال
۾ موڪلڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو هو جيڪو هڪڙو
غيرانساني ڏوهه جهڙو قدم آهي ۽ آءٌ آن عمل جي
سخت مذمت ڪندس. ۽ آها انهن ڊاڪٽرن جي وڏي
مهرباني جو هو مون کي اسپتال ۾ داخل ڪرائڻ ۾
ڪامياب ٿي ويا. اسپتال ۾ تجزيئي بعد هن ڏٺو ته
منهنجي رت ۾ ٩٢ ميڪڙو ڪاربان ڊاء آڪسائيڊ موجود
آهي ۽ پڌرو ڪيائون ته آءٌ ٻن ڪلاڪن کان وڌيڪ
جيئرو رهي نه سگهندس. پر جيڪڏهن ڪيئن به ڪري
ٻن ڪلاڪن بعد به زنده رهيس ته به بچي نه سگهندس.
۽ .... پر توهان کي خبر آهي هنن ٿيوڊوراڪيس کي ڇو
آزاد ڪيو هو؟

ا - ف: ٿيوڊوراڪس؟ نه، مون کي خبر ناهي.

ا - پ: ڇاڪاڻ ته آءٌ بالڪل مرڻ تي هوس.
هڪڙو فرينچ قوم جو ماڻهو اٿينس ۾ موجود هو، اهو
هو سروان - شريبر. اٿين پئي ڏٺڻ ۾ آيو ڇڻ هو مون
کي وڏي وڇڻ لاء آيو هو. هو مون کي سروان جي
حوالي ته ڪونه ڪن ها، توڙي جو آءٌ ٺيڪ به هجان
ها. ۽ تنهن کان سواء اها به حقيقت هئي ته مون کي
مارڻ واري سندن ڪوشش ۾ آءٌ اڌ مئو ٿي چڪو
هوس، تنهنڪري ان اميد مان ته مٿئين سڄي سازش

منهنجي موت سان ختم ٿي ويندي، تنهنڪري هُنن ٿيوڊوراڪس کي ڪٺي سروان جي حوالي ڪيو ۽ ڪيس آزاد ڪري ڇڏيائون. مذاق، آهي نه عجب قسم جو مذاق؟ منهنجو اهو مطلب نه آهي ته ڪو ٿيوڊوراڪس جي آزاد ٿيڻ ۾ آءٌ خوش ڪونه هوس. هن به جيل ۾ تمام گهڻيون سختيون سٺيون هيون. پر.... پوءِ به ڪهاڻي ته اڃا تائين به ڪل جهڙي آهي نه!

ا - ف: واقعي دلچسپ ڪهاڻي آهي، پر توهان اهو ڪيئن ثابت ڪندؤ ته هنن توهان کي قتل ڪرڻ ٿي چاهيو؟

ا - پ: ڪجهه ڏينهن اڳ هو منهنجو گاڏيءَ صفائي ۽ جيوڙن مار دوائن لڳائڻ لاءِ ڪٺي ويا هئا. ٽن يا چئن مهينن ۾ ورلي ڪو هڪڙو ڀيرو ائين ڪيو ويندو هو. جڏهن هُنن گاڏياو واپس ڪوليءَ ۾ آندو تڏهن هڪڙو پهريدار مون وٽ آيو. اهو پهريدار منهنجو دوست ٿي ويو هو. پهريدار پڇيو ”اليڪاس، ڇا توهان گاڏيلي ۾ ڪجهه لڪائي رکيو آهي؟“ ” نه، ڪجهه به نه. ڇو؟“ مون جواب ڏنو. ”ڇاڪاڻ تہ مون ڪارپورل ڪاراسُس کي ڪجهه گاڏيلي اندر ڳوليندي ڏٺو هو،“ اوڏيءَ مهل ته مون ان معاملي کي گهڻي اهميت ڪانه ڏني پر پوءِ جڏهن گاڏيلي کي باهه لڳي هئي تڏهن هڪڙي ڳالهه جيڪا مون کي سمجهه ۾

آئي سا هيءُ تہ هُنن ضرور فاسفورس يا پلاسٽڪ يا اهڙا ڪا ٻي شيءِ آن ۾ وجهي ڇڏي هئي. ۽ آن وقت جيڪو پهريون نالو منهنجي ذهن تي آيو هو سو هو ڪاراڪاساس. اهو صاف ظاهر آهي تہ هو مون کي پاڻ کي ٻاهر ڏيئي مارڻ جي ڪوشش ۾ ڦاسائين ها. پر جڏهن مون کين ياد ڏياريو تہ پهرين توهان تہ ڇهن ڏينهن کان منهنجا سگريٽ ۽ ماچيس بہ کڻي ويا آهيو، تڏهن هنن قبول ڪيو تہ اسين بہ تڪليف ۾ هئاسون تہ آخر ٻاهر ڇو ڪونہ لڳي. ملٽري پوليس جو ميجر ڪيوٽراس مون وٽ آيو ۽ چيائين ”جيڪي ڪجهہ تي ڇڪو آهي، تنهن بابت ڪنهن کي بہ نہ ٻڌائين تہ پوءِ آءٌ توسان اقرار ٿو ڪريان تہ اسان توکي آزاد ڪري ڇڏينداسين ۽ توکي ٻاهرئين ملڪ وڃڻ جو پڻ موقعو ڏينداسين.“

مون ان آڇ بابت اصل ڳالهائڻ کان ئي انڪار ڪري ڇڏيو، پوءِ هنن ڏهن ڏينهن بعد مون کي وري مون واري ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ اچلائي ڇڏيو ۽ تنهن کان پوءِ تہ هنن ٻنهہ اسان جي ملاقات بہ بند ڪري ڇڏي. منهنجي وڪيل جي ملاقات بہ بند ڪري ڇڏيائون. پنجن سالن دوران مون هنن کي ڪڏهن بہ نہ ڏٺو. هن جا خط بہ مون تائين ڪونہ پهچندا هئا ۽ نہ وري منهنجا خط هُن تائين پهچندا هئا. حيرت جهڙي ڳالهہ تہ اِن سموري روئيداد کي هنن مون سان غيرقانوني ۽

غير اخلاقي هلت نٿي ڇڏي. ظاهري طرح هو ڏئل به هئا تہ مٿان آهن، مون تي ٿيل قاتلاڻي ڪوشش جو ذڪر ٻاهر موڪلي سگهان، تنهنڪري مون طرفان موڪليل سمورا خط جيل جي ڊائريڪٽر جي ميز جي خاني ۾ پئي جمع ٿيا. انهن ۾ آهي خط به شامل هئا جيڪي پاپادو پولاس کي لکيا هئا. مون پاپادو پولاس کي، جنهن پاڻ کي عوام جو اخلاقي اڳواڻ ٿي ڇيو، پنهنجي نفرت، ڌڪار ۽ ڪراهت جا تفصيل لکيا هئا. مون کيس لکيو هو تہ جيڪڏهن منجهن ذرو به اخلاقي جرئت آهي تہ آهي تفصيل ۽ آهي خط شايع ڪن يا گهٽ ۾ گهٽ انهن ماڻهن تائين پهچائين جن کي مون خطن ذريعي موڪليا هئا. ۽ تنهن کان پوءِ مون قانوني عدالت جي صدر کي لکيو. مون هن کي هڪ تار موڪلي اهو ٻڌايو تہ هو مون سان ڪهڙي هلت هليا هئا، ۽ ٻيو تہ آءٌ بيمار هوس. پر هُن کي منهنجي اها تار ڪڏهن به ڪانہ پهتي ۽....

ا-ف: ۽ هاڻي توهان ڪيئن آهيو، اليڪاس؟

ا-پ: جيئن نظر ٿو اچي، تنهن کان وڌيڪ ٺيڪ نہ آهيان. منهنجي صحت ٺيڪ ناهي. آءٌ مسلسل ڪمزوري محسوس ٿو ڪريان ۽ تمام گهڻي ٿڪاوٽ. ڪنهن ڪنهن مهل غشي طاري ٿيو وڃي ٿي. هڪڙو ڀيرو جڏهن جيل مان نڪتو هوس ۽ ٻيو ڪلهہ غشي طاري

ٿي ويئي هئي. آءٌ هلي نٿو سگهان ـــ ۽ نه ئي قدم کڻي وري مون کي ساهي پٽڻ لاءِ ويهڻو ٿو پوي، انهيءَ کان سواءِ، پيرن ۾ ڪيتريون بيماريون وڪوڙي ويون آهن ـــ منهنجو جيرو خراب آهي، منهنجا ڦڦڙ خراب آهن ۽ منهنجون بڪيون به ٺيڪ نه آهن. هو مون کي اسپتال ۾ وٺي ويا آهن ۽ ڀرين چڪاسن جا نتيجا غيريقيني آهن. سومر تي مون کي ٻيهر اسپتال وڃڻو آهي.

منهنجي ڪمزوريءَ جو هڪڙو سبب آهي بک هڙتالون به آهن جيڪي مون ڪيون هيون. توهان پڇندؤ ته مون آهي بک هڙتالون پاڻ تي ڇو مسلط ڪيون؟ ڇاڪاڻ ته پڇاڳاڇا دوران آهي بک هڙتالون ئي آهن جيڪو مٿو لڪائڻ جو وسيلو ٿين ٿيون. بک هڙتال دوران جيڪڏهن توهان هر شيءِ رد ٿا ڪريو ته هو اهڙا شيءِ موجود ڪري ڏيندا. آءٌ ڪوشش ڪندس ته جيئن توهان کي بهتر سمجهائي سگهان. جيڪڏهن توهان ماني کائڻ کان انڪار ٿا ڪريو ۽ مٿن حملو ٿا ڪريو ته هو بتال ۽ توائي ٿي ويندا ۽ توائي ٿيڻ واري عمل ڪري هو توهان کان باقاعده پڇاڳاڇا ڪري نه سگهندا. مثال طور جيڏي مهل هو عذاب رسائين ٿا آن وقت عذاب ڪائيندڙ ماڻهو انهن کي چيڙائڻ ۽ مٿن حملو ڪرڻ وارو نمونو اختيار ڪري ٿو ته پوءِ باقاعده پڇاڳاڇا هڪ ذاتي جدوجهد ۾ تبديل ٿيو وڃي جيڪا خود عذاب رسائيندڙ ماڻهو پنهنجي ڇاتي ۾ اختيار ڪري

ٿوءِ سمجهيو؟ منهنجو مطلب آهي ته بک هڙتال سان بدن ڪمزور ٿيو وڃي ۽ آها ڪمزوري پڇا ڳاڇا جاري رکڻ جي وڏيڪ اجازت نٿي ڏي، ڇو ته بيهوشيءَ جي حالت ۾ ڪنهن کان پڇا ڪرڻ يا مٿس تشدد ڪرڻ بيڪار آهي. آهي نشانيون ٿي يا چار ڏينهن کاڌو ۽ پاڻي نه کائڻ سان ظاهر ٿين ٿيون، خاص ڪري اُن حالت ۾ جڏهن تشدد جي ڪري زخمن مان گهڻو رت وهي ضايع ٿي ويو هجي. تنهنڪري هو توهان کي اسپتال کڻي وڃڻ لاءِ مجبور ٿيو پوي ۽ .... آهه، اسپتال ۾ گذاريل گهڙين جي ياد پڻ منهنجي لاءِ ڏاڍي اذيتناڪ آهي. هُنن مون کي پلاسٽڪ جي نليءَ وسيلي نڪ مان کاڌو کارائڻ جي ڪوشش ڪئي. توبه، ڪيڏو نه عذاب هو، جيڏي مهل به آءٌ هوش ۾ هوندو هوس ته اُن عذاب کان بچڻ جي پيو ڪوشش ڪندو هوس. ۽ پوءِ ....

ا-ف: ۽ پوءِ؟

ا-پ: ۽ پوءِ اسپتال مان پيهر مون کي تشدد واري ڪمري ۾ کڻي آيا ۽ اذيتون ڏيڻ شروع ڪيائون. پوءِ مون وري نئين بک هڙتال شروع ڪئي ۽ وري مون کين چڙائڻ ۽ چٽو ڪرڻ شروع ڪيو، وري مٿن حملو ڪرڻ لڳس. تنهنڪري سندن طريقو وري ناڪام ٿي ويو. هو پيهر زوريءَ مون کي اسپتال وٺي ويا

جتي هنن وري مون کي نڪ ذريعي زوريءَ کارائڻ جي ڪوشش ڪئي. آه، ڪن ڊاڪٽرن جو رويو ته اهڙو ته اڻانگو ۽ نفرت انگيز هو جو ڇا ڇَجي! مون تي تشدد ڪرڻ وارن اسپتال ۾ ئي پڇاڳاڇا شروع ڪري ڏني پر ٿورو هلڪي نموني ۾. جو ته اسپتال ۾ هو سندن طريقا استعمال ڪري نٿي سگهيا. مون کي ٿورو وقت ملي ويو. مون وري بک هڙتال جاري رکي ۽ آها ئي منهنجي لاءِ ضرورت هئي. ٿورن لفظن ۾، اهو منهنجي لاءِ ناممڪن هو جو آءٌ بک هڙتالن تان هٿ کڻي ڇڏيان ها جو ته آهي هڪ لازمي ۽ ضروري هٿيار پڻ هيون.

ا-ف: چڱو، مون ڳالهه سمجهي. اهو سڀ ڪجهه پڇاڳاڇا دوران ٿيو هو.... پر پوءِ جيل ۾ ڇا ٿيو، اليڪاس؟

ا-پ: جيل ۾ پڻ مون وٽ اِن کان وڌيڪ بهتر ٻيو ڪو به رستو ڪونه هو جنهن سان آءٌ پنهنجي نفرت جو اظهار ڪري سگهان، پنهنجي توهين جو جواب ڏيئي سگهان ۽ ڪين اهو ثابت ڪري ڏيکاريان ته هو مون کي نمائي نٿا سگهن، توڙي جو هاڻي آءٌ قيدي هوس. بک هڙتالن ذريعي بغاوت ڪري مون پنهنجي اڪيلائيءَ واري احساس کي هڪ طرف ختم ڪرڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي ته ٻئي طرف مون محسوس ڪيو هو ته آءٌ

يونان جي ڪاز جي ڪجهه نه ڪجهه مدد ڪري رهيو هوس. مون سوچيو ته جيڪڏهن آءٌ پنهنجو احتجاجي رويو ڏاڪي به ڏاڪي اڳتي وڌائيندو رهيس ته پوءِ سپاهي، پهريدار ۽ آفيسر منهنجي اُن عمل کي سمجهڻ لڳندا ته آءٌ انهن ماڻهن جي نمائندگي ڪريان ٿو جيڪي فتح حاصل ڪري سگهن ٿا. تنهن کان سواءِ مون به ڪيترين بک هڙتالون مون انهن جي مون سان خراب رويي خلاف ڪيون. هو مون کي پيو ته ٺهيو پر رڳو ڪا اخبار، ڪو ڪتاب، ڪا پينسل يا چٽڻ لاءِ ڪو سگريٽ به ڪونه ڏيندا هئا. ۽ جڏهن هو مون کي اخبار، ڪتاب، پينسل يا سگريٽ ڪونه ڏيندا هئا ته آءٌ کائڻ پيئڻ بند ڪري ڇڏيندو هوس. ڀلي ڪيترائي ڏينهن گذري وڃن. مون هڪڙي بک هڙتال ٤٧ ڏينهن تائين جاري رکي، هڪڙي ٤٤ ڏينهن تائين، هڪڙي ٤٠ ڏينهن تائين، هڪڙي ٣٧ ڏينهن تائين، ٻه بک هڙتالون ٣٢ ڏينهن تائين، هڪڙي ٣٠ ڏينهن تائين، پنج بک هڙتالون ٢٥ کان ٣٠ ڏينهن تائين،.... اهڙي طرح مون تمام گهڻا پورا بک هڙتال ڪئي. انهيءَ جي باوجود به هنن مون کي مارڻ بند نه ڪيو. ڪڏهن به نه. مون انهيءَ ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ تمام گهٽيون مارون کاڌيون. هنن مون کي ماري ماري منهنجون پاسرائيون جهوري وڌيون هيون. هو مون کي لوهه جي شيخن سان ڪُٽيندا هئا. هنن مون کي مشڪل سان

ڪڏهيو بخشيو هو....

ا-ف: آخري ڀيرو هنن توهان کي ڪڏهن ماريو هو؟

ا-پ: جيڪڏهن توهان هڪ وڏي مار لاءِ ٿا پڇو ته آءٌ هنن مون کي ٢٥ آڪٽوبر ١٩٧٢ع تي ڏني هئي، جڏهن منهنجي بک هڙتال جو ٣٥ ڏينهن هو، يوناني جيل جو ڊائريڪٽر نڪولاس ذَڪِرَڪِيس ڪوٺيءَ اندر آيو، آءٌ ڪکن واري گاديلي تي ليٽيو پيو هوس. مون ۾ ذرو به طاقت ڪانه هئي، آءٌ مشڪل سان رڳو ساهه کڻي ٿي سگهيس. آن هوندي به هُن منهنجي توهين ڪرڻ ۽ گهٽ وڌ ڳالهائڻ شروع ڪري ڏنو، ۽ اوچتو هُن چيو ته پاپادوپولاس تي قاتلانه حملو ڪرڻ لاءِ مون کي وڏي رقم ڏني ويئي هئي جيڪا مون سئٽزرلينڊ ۾ جمع ڪرائي ڇڏي آهي. اِها ڳالهه ٻڌي مون کان وڌيڪ رهيو نه ٿيو ۽ پاڻ تي ضابطو رکي نه سگهيس. جيتوڻيڪ مون ۾ ڳالهائڻ جي به سگهه ڪانه هئي پر جيڪا رهيل سهيل قوت هئي سا نڙيءَ ۾ گڏ ڪري مون وڏي واڪي چيو "مالاڪاس! غليظ مالاڪاس!" يوناني ٻوليءَ ۾ مالاڪاس لفظ هڪ گندي گار آهي. موٽ ۾ ذَڪِرَڪِيس مون تي ڏونشن جو ايترو ته مينهن وسائي ڇڏيو هو جو اڄ به جڏهن آءٌ تصور ڪو ڪريان ته منهنجو بدن سور ڪو ڪري. اڪثر ڪري مار مان مهل آءٌ پنهنجو بچاءُ به ڪندو هوس

پر آن ڏينهن مزاحمت ۾ مون هڪ آڱر به مٿي نه ڪئي ۽ .... ١٧ مارچ تي پڻ هنن مون کي مار ڏني هئي. هُنن مون کي ڪٽ سان ٻڌي ڏيڊ ڪلاڪ تائين سخت مار ڪُٽ ڪئي. جڏهن ڊاڪٽر ڏوگرا فاس چادر هٽائي منهنجو بدن ڏٺو ته دهشت کان سندس اکيون پورجي ويون. سڄو بدن مس وانگر ڪارو نيرو ٿي چڪو هو ۽ ننهن کان وٺي چوٽيءَ تائين رهڙيو ۽ چٿيو پيو هو. هنن خاص ڪري مون کي چيلهه ۽ ڦڦڙن وٽ ڏڪ هنيا هئا، تنهنڪري لڳاتار ٻن هفتن تائين مون کي وات مان ۽ پيشاب ۾ رڳو رت پيو ايندو هو. تنهنڪري توهان ڪيئن ٿا اميد رکي سگهو ته هن وقت آءٌ ٺيڪ هوندس؟ تنهن کان سواءِ مون کي پيشاب وانگر ٻئي هنڌان پڻ رت اچي ٿو، جيڪو پڇا ڳاڇا دوران هنن جا عذاب ڪائيندي جاري ٿيو هو.

ا-ف: آءٌ آن لاءِ توهان کان ڪجهه به نه پڇنديس، اليڪاس؟

ا-پ: ڇو نه؟ بهرحال، اِها اهڙي ڳالهه آهي، جيڪا مون پڇا ڳاڇا ڪندڙن کي ٻڌائي آهي ۽ بين الاقوامي ريڊڪراس وارن کي پڻ اطلاع ڏنو اٿم، مون تي تشدد ڪندڙن ۾ هڪڙو ٻاٻالس هو، جنهن مون سان اِها ويڌن ڪئي هئي. مون کي لوهي ڪٽ سان سوگهو ٻڌو ويو. پوءِ هُن سُئيءَ جهڙي هڪڙي لوهي تار

منهنجي پيشاب واري نليءَ جي سوراخ اندر لنگهائي ڇڏي. انهيءَ دوران پيا وڏي واڪي گنديون ۽ ڪچيون گاريون ڏيئي شور مچائي رهيا هئا. هُن تار جي ٻي ڇيڙي پيٽرول واري ماچيس (لائيٽر) سان گرم ڪرڻ شروع ڪري ڏني، جيڪا تپي ڳاڙهي ٿي ويئي. اهو منظر ڏاڍو ڀيانڪ ۽ اذيتناڪ هو. توهان ڀچي سگهو ٿا ته "آخرڪار هنن بجليءَ جا شاڪ توهان تي ڇو ڪونه آزمايا؟" نه، اِها هنن کي خبر ئي ڪانه هئي ته بجليءَ جا شاڪ ڪيئن ڏنا لڳايا وڃن. پر هُنن مٿي ذڪر ڪيل ڳالهه مون سان ڪئي هئي، ۽ جڏهن توهان اذيتن جي باري ۾ ڳالهايو ٿا تڏهن توهان ڪيئن فيصلو ڪري سگهندؤ ته ڪهڙو عذاب وڌيڪ خراب آهي؟ ڏهن مهينن تائين هٿڪڙين ۾ رهڻ، آءٌ چوان ٿو ته ڏهه مهينا مسلسل، رات ۽ ڏينهن! فقط نائين مهيني جي شروعات ۾ هنن منهنجون ڪرايون آزاد ڪيون سو به فقط چند ڪلاڪن لاءِ. جيل جي ڊاڪٽر جي سخت تاڪيد کان پوءِ فقط چند ڪلاڪ صبح جو هنن هٿڪڙيون لاٿيون هيون. منهنجا هٿ سُڄي پيا هئا، منهنجي ڪراين مان رت ٿمي رهيو هو، ۽ پين به ڪيترين جڳهين تان رت سمي رهيو هو جتي هنن مون کي زخم رسايا هئا....

آءٌ مڙيئي هٿي ڏوڏي امان کي اطلاع ڏيڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس. جنهن باقاعده لکت ۾ مٿيان الزام پراسيڪيوٽر

جنرل وٽ داخل ڪرايا، ۽ انهن الزامن جا پڪا پختا ثبوت به هئا. چاڪاڻ ته جيڪڏهن امان رڳو ڪوڙا الزام هڻي ها ته ڇا هو امان کي ڏوهاري ڪونه ڪن ها؟ ڇا هنن مسز مينگيزيٰ کي ڏوهاري ڪونه ٺهرايو هو؟ جڏهن هُنن الزام لڳايو هو ته سندس مڙس پروفيسر جارج مينگيزيٰ تي هنن تشدد ڪيو هو. هُن هُن عظيم عورت کي پڻ جيل ۾ وڌو هو، توڙي جو هُن عورت ڪين سچ چيو هو. هُنن هن ڪيس ۾ ڪابه رعايت ڪانه ڪئي چاڪاڻ ته الزامن کي ثابت ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو تي پيو هو. پر منهنجي ڪيس ۾ ائين نه هو. هو امان کي جيل موڪلي نٿي سگهيا ـــ ثابتيون موجود هيون. ۽ ظاهر ظهور هيون. اهي زخم، گهاوَ ۽ ڦٽ، جيڪي منهنجي سڄي بدن تي موجود هئا.

جيڪڏهن مون کي پنهنجي اذيتن جي فهرست ڏاهڻي پوي .... هيڏانهن ڏس، هي نِي گهاوَ منهنجي دل واري پاسي تي. اهي گهاوَ مون کي آن ڏينهن رسيا جڏهن هُنن ڇمڙي جي پٽي، ’سچ پُترا‘ سان منهنجو ڪاڻو پير پکڙو هو. گهڻو ڪري مون کي مارڪٽ ڪرڻ لاءِ هو هميشه ’سچ پترا‘ استعمال ڪندا هئا، جنهن پيرن جون ترپون ڪٽيون آهن. آها تڪليف وڏي جڏهن دماغ تائين پهچي تي ته ماڻهو بيهوش ٿيو وڃي. اِن هوندي به آءٌ گهڻو ڪري بيهوش ڪونه ٿيندو هوس. پر آن ڏينهن ته بابالس تيستائين مون کي ڪٽيندو رهيو

جيستائين منهنجو پير جهڙي پيو. پنجن منٽن کان پوءِ ڪنسٽنٽائين پاپادو پولاس اندر آيو. توهان کي خبر آهي ته هو پاپادو پولاس جو ڀاءُ آهي. هُن پنهنجو پستول منهنجي لڱن تي رکيو ۽ هڪل ڪري چيائين، "هاڻي آءٌ توکي ماريان پيو، آءٌ توکي ماريان پيو!" ۽ هُن مون کي ٺڪ هڻڻ شروع ڪيا. جيڏي مهل هو مون کي ماري رهيو هو اوڏي مهل ٿيوفائيلو ياناڪاس هڪ وڏي ڦر واري تکي چاقوءَ جي چهنب سان حملو ڪري منهنجي دل جي پاسي ۾ چهڪ ڏنا ۽ چيائين "آءٌ هي چاقو تنهنجي دل ۾ ٽُنبيندس، آءٌ هي چاقو تنهنجي دل ۾ ٽُنبيندس!" اهڙي طرح هي گهاوَ منهنجي ڇاتيءَ تي آيا آهن.

ا-ف: ۽ هي گهاوَ جيڪي تنهنجي ڪراين تي موجود آهن؟

ا-پ: اوهه، اِهي گهاوَ ته انهن مون کي تڏهن ڏنا هئا جڏهن هنن منهنجي نسن کولڻ جو بهانو ڪيو هو. ڪابه خطري جهڙي ڳالهه ڪانه هئي. هنن رڳو مٿاڇرو مون کي ڪٽيو هو. بهرحال توهان کي خبر آهي ته مون کي سڄي بدن تي گهاوَ آهن. هاڻي جيڪڏهن آءٌ ڪنهن هڪ زخم تي هٿ رکي چوان: هي گهاوَ مون کي ڪڏهن رسيو هو؟ اهو ٻڌائڻ ذرا مشڪل آهي. ڇو ته تشدد جي شروعات جي ويهن ايڪيهن

ڏينهن بعد مون آن ڏانهن توجهه ڏيڻ ئي ڇڏي ڏنو هو. مون فقط ايترو محسوس ڪيو ته منهنجي ڪنهن زخم مان رت وهيو پئي، ڪنهن هنڌ تي منهنجو گرشت چيريو ڦاڙيو پئي ويو، ۽ سوچيم ٿي ته: اها ڪا نئين ڳالهه ڪانهي. هو مون تي تشدد جي شروعات اڪثر ڪري هڪ ڳري لوهي زنجير سان ڇهبڪ هڻندي ڪندا هئا. ٽيوفائلو ياناڪاس ئي گهڻو ڪري مون کي ڪٽيندو هو. يا نه ته وري منهنجون ٻانهون ڪراين ونان ٻڌي مون کي ڇت ۾ ڪلاڪن جا ڪلاڪ ٽنگهي ڇڏيندا هئا. اهو برداشت ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. ڇاڪاڻ ته ٿوري دير کان پوءِ بدن جو مٿيون حصو ساڻو ٿيو وڃي ٿو. منهنجو مطلب آهي ته توهان محسوس ئي نه ڪندؤ ته ڪو توهان جون ٻانهون ۽ ڪلها آهن. توهان ساهه کڻي نه سگهندؤ، توهان رڙ به ڪري نه سگهندؤ، توهان ڪنهن به طرح ڪا به مزاحمت نه ڪري سگهندؤ.... ۽ اها انهن کي چڱي طرح خبر آهي تنهنڪري ئي جيڏي مهل آءٌ آن حالت کي پهچندو هوس تڏهن وري مون کي چيلهه وٽ ڪُٽيندا هئا.

ڇا توهان کي خبر آهي ته ڪهڙي شيءِ برداشت ڪرڻ جو آءٌ ٻنهه، ڪچو آهيان؟ آها آهي دم گهُٽجڻ. ٽيوفائلو ياناڪاس * آها تعدي به مون سان ڪئي. هڪ

---

* تشدد ڪرڻ وارن جو چيف، جيڪو هاڻي ويهن سالن جي سزا ڀوڳي رهيو آهي. (ا-ف)

هٿ سان منهنجو نڪ جهليائين ۽ ٻئي هٿ سان منهنجو وات بند ڪيائين. آهه، آهه! اذيت سيني عذابن کان وڌيڪ ڏکوئيندڙ آهي. هن منهنجو نڪ ۽ وات هڪ منٽ تائين بند رکيو ۽ تيستائين هو گهڙيال کي ڏسندو رهيو. هُن فقط تڏهن مون کي ساهه کڻڻ تي ڏنو جڏهن منهنجو سمورو بدن نيرو ٿيڻ تي لڳو. هُن سندس هٿن سان منهنجو نڪ ۽ وات جهان تڏهن بند ڪيو، جڏهن هڪ ڀيري آءُ کيس چڪ وجهڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس. چڪ سان مون سندس آڱر ٻنهي هٿ کان الڳ ٿيڻ تي اچي ڇڏي هئي. پر تنهن کان پوءِ هن وري ڪٿو استعمال ڪرڻ شروع ڪري ڏنو هو ۽........

ٻي ڳالهه جيڪا مون کان برداشت نٿي ٿي، سا هئي توهين. هو مون تي ڪڏهن به خاموشيءَ ۾ تشدد ڪونه ڪندا هئا. ڪڏهن به نه. هو هڪلون ڪندا هئا، شور ۽ گوڙ ڪندا هئا....آواز جيڪي گهڻو وقت آواز نٿي رهيا پر هڪ ڀيانڪ گجگوڙ ۾ تبديل ٿي ويندا هئا....۽ اوڏي مهل هو دکندڙ سگريٽ منهنجي خصين جي وچ ۾ رکندا هئا ۽ ان سان مون کي داغيندا هئا ۽ ڏنيندا هئا. هيڏانهن توجهه ڏي، توهان ڇو فقط هي ئي ڳالهيون مون کان ٻڌڻ ٿيون چاهيو؟ اهو صحيح ناهي. هنن اهو سڀڪجهه رڳو مون سان تہ نہ ڪيو آهي. جيڪڏهن توهان ائين ڪري سگهو ٿيون تہ ملٽري اسپتال ۱۰۶ ۾ وڃو ۽ ميجر متسناڪلس سان وڃي ملو.

هُن کان پڇا ڳاڇا دوران هُنن هُن تي 'الوني' استعمال ڪئي. توهان کي خبر آهي تـه 'الوني' ڇا آهي؟ اهو هيئن آهي تہ تشدد ڪرڻ وارا گول دائري ۾ بيهن ٿا ۽ جوابدارن کي وچ ۾ ڇڏين ٿـا، ۽ پوءِ سڀئي گڏجي ان تي اوچتو ۽ يڪو حملو ڪن ٿا. هو هُن کي پنيءَ جي ڪنڊي ۽ ڪنڌ تي ڌڪ هڻن ٿا. هُو سڄو ساڻو ٿي وڃي ٿو. هو بستري تي اڃين پيو آهي جڻ ڪا بڪر ڀڃي هجي ۽ ڊاڪٽر اعلان ڪن ٿا ۽ هو مري چڪو آهي.

ا ـ ف: اليڪاس! آءٌ توهان کان ڪجهہ پڇڻ چاهيندس. هي سڀ ڪجهہ جيڪو توسان ٿيو، اُن کان اڳ توهان کي ڪا جسماني تڪليف هئي؟

ا ـ پ: اوهہ، نہ! بلڪل نــہ. فقط ڏندن جو سور ٿورو پريشان ڪندو هو، سو بہ ايترو جو ڳالهه ٿيڻ ۾ آئي. ننڍو سگهجي ۽ پيو تہ آءٌ رت جو نظارو ڏسي بہ ڪونہ سگهندو هوس. ماڻهن کي ڏک ۽ تڪليف ۾ ڏسي مون کي ڏک ۽ تڪليف ٿيندي هئي. آءٌ انهن ماڻهن کي ڏسي حيران ٿيس، جيڪي جسماني تڪليفون سهن ٿا پر ڪين پرواهہ ئي ڪانهي ۽ مون کان اهو ڏٺو نٿو ٿئي. ماڻهو واقعي هڪ بي انتها قوتن واري مخلوق آهي، بنهہ عجوبن جو هڪڙو گهرو سمنڊ آهي. اعتبار ئي نٿو اچي تہ ماڻهو ڪيئن ٿـو بدلجي ۽ اهو بلڪل عجيب

آهي تہ ڪيئن نہ ماڻهو ناقابل برداشت ڳالهيون سهي سگهڻ جي قوت رکي ٿو. اِها نصيحت پڙي چوڻي ٻڌي اٿئي "رڪ ٻاھر ۾ پوڻ بعد ئي پنهنجي خاصيت بدلائي آهي." ڪيڏي نہ سچي آهي. جيئن هُنن مون تي وڌيڪ تشدد ٿي ڪيو تيئن مون وڌيڪ مزاحمت ٿي ڪئي.

ڪي چون ٿا تہ تشدد دوران مون اذيتن کان جند ڇڏائڻ خاطر موت طلبيو هو. اهو صحيح ناهي. گهٽ ۾ گهٽ منهنجي لاءِ تہ اهو صحيح ناهي. جيڪڏهن مون چيو هوندو تہ موت کان باڪل ڪونہ ٿو ڊڄان تہ بہ جيئندس پيو ۽ جيڪڏهن مون چيو هوندو تہ ڀلي موت اچي تہ بہ جيئندس پيو. مرڻ جو خيال تہ باڪل آخر ۾ منهنجي کوپڙيءَ ۾ داخل ٿيو هو. ان کان اڳ مون رڳو ڪجهہ بہ نہ ٻڌائڻ جو، نہ ڳالهائڻ جو ۽ انهن سان بغاوت ڪرڻ جو ئي پڪو عزم ڪيو هو ۽ پيو ڪجهہ بہ نہ. جيڪڏهن رڳو توهان کي اها خبر پوي تہ جڏهن آءٌ تشدد دوران فوجي ڪٽ سان ٻڌل نہ هوندو هوس تہ ڪيترا ڀيرا مون پنهنجو پاڻ کي انهن تي اڇلي مٿن حملو ڪيو ۽ ڪين ڏڪ هنيا، ٺڏا هنيا ۽ چڪ پاتا. اهو سڀڪجهہ منهنجي لاءِ تمام فائديمند هو چاڪاڻ تہ ائين ڪرڻ سان هو غضبناڪ ۽ چڙيا ٿي پوندا هئا ۽ مون کي ايترو تہ شدت سان ماريندا هئا جو آءٌ جلد ئي بيهوش ٿي ويندو هوس. آءٌ ڪوشش بہ اِهــا ئي ڪندو هوس تہ جيئن بيهوش ٿي وڃان،

چاڪاڻ تہ بيهوشي منهنجي لاءِ ساهي کڻڻ جو موقعو فراهم ڪندي هئي. هوش ۾ اچڻ تي هو وري مون کي ڪٽيندا هئا، پر........

ا-ف: معاف ڪجو، اليڪاس، آءٌ مٿين روئداد ٻڌي تعجب ۾ آهيان. پر توهان کي اِها خبر آهي تہ سڄي دنيا توهان سان لاڳاپيل آهي ۽ توهان جي لاءِ احتجاج ڪري رهي آهي؟

ا-پ: نہ، نہ، مون فقط تڏهن سهي ڪيو هو جڏهن هو هڪ ڏينهن اخبارون سندن هٿن ۾ لوڏيندا منهنجي ڪوٺيءَ ۾ گهڙيا ۽ رڙيون ڪندي چيائون پئي تہ ”روسي ٽئنڪون زيڪوسلوواڪيا ۾ داخل ٿي ويون آهن. هاڻي ڪنهن کي بہ توسان غرض رکڻ جو وقت نہ هوندو يا ڪو بہ تو لاءِ احتجاج ڪرڻ جي خواهش نہ ڪندو!“ ۽ تڏهن مون اعتبار ڪيو جڏهن هنن مون کي پنهنجي پهرين ٻچي وڃڻ جي ڪوشش کان پوءِ پهريون ڀيرو اخباري نمائندن اڳيان پيش ڪيو. آهي نمائندا تمام گهڻا هئا جن جو تعلق مختلف ملڪن سان هو. ۽ مون پنهنجو پاڻ کي چيو ”تہ چئبو تہ منهنجي ڪين خبر آهي!“ ۽ اوڏي مهل مون دل ۾ ڪا پيار ڪرڻ جهڙي لطيف ۽ نازڪ شيءِ محسوس ڪئي. ۽ اِن واقعي ڏيکاريو تي تہ آءٌ صفا اڪيلو ڪونہ هوس. چاڪاڻ تہ سڀ کان وڏيڪ اذيتناڪ ڳالهہ اها ناهي تہ عذاب سهجن ٿا پر اِها آهي تہ آهي عذاب اڪيلو سهجن ٿا.

ا-ف: پنهنجي ڪهاڻي جاري رک، اليڪاس.

ا-پ: سو مون پئي چيو ته جڏهن هُنن منهنجي هي لفظ ٻڌي توهين پئي ڪئي "ڏوهاري، حرامي، غدار، ڏڪل"، ۽ پيون به نه دهرائڻ جهڙيون غليظ ۽ فحش گاريون. جڏهن مون پڻ موٽ ۾ کين گاريون ڏنيون. مون وڏي واڪي کين خطرناڪ ڳالهيون به چيون. مثال طور مون کين ڀيڻ تي گار ڏيندي چيو ته "آءٌ توهان جي ڀيڻ سان زنا ڪندس." پر سرد مهريءَ ۽ بي پرواهيءَ سان ۽ پنهنجو مٿو وڃائڻ ڪانسواءِ. توهان سمجهيو ته منهنجو مطلب ڇا آهي؟ آءٌ تمام گهڻو جذباتي آهيان، پر نفرت وچان تڏهن تي وڃان ٿو. هڪ ڏينهن هنن هڪڙو آفيسر پڇاڳاڇا لاءِ موڪليو، جيڪو نفسيات جو ماهر هو. توهان کي خبر آهي ته هو به اهڙن گهڻن مان هڪ هو، جيڪي چون ٿا ته "منهنجا پيارا پٽ، تنهنجي لاءِ اهوئي بهتر آهي ته تون ڳالهاءِ." اهو ڏسندي ته هو تمام گهڻو مهربان آهي، مون کانئس پاڻي گهريو. هن پاڻيءَ جو گلاس آڻي مون کي ڏنو. پر جيئن ئي مون گلاس پنهنجي هٿن ۾ ورتو، پاڻي پيئڻ بدران مون اهو گلاس ڀڃي ڇڏيو ۽ پوءِ ڀڳل گلاس جا ٽڪر کڻي مون انهن اوباش ۽ ڪمينن تي حملو ڪري ڏنو ۽ تيستائين انهن مان ٻن ٽن کي زخمي ڪري وڌم جيستائين هُنن مون کي دسي گلاس جي ٽڪرن

مٿان زمين تي ڪيرايو ۽ جن سان منهنجي ساڄي هٿ جي ڇيڄ اڌ جيتري وڏي ويئي هئي. منهنجون نسون ڪٽجي ويون هيون. توهان ڏسو، آها آڱر آءٌ چوري پوري به نٿو سگهان. اها مئل آڱر آهي. پوءِ توهان کي خبر آهي ته اُن وحشي ٻگهڙ باباءِ س ڇا ڪيو؟ هن ڊاڪٽر کي گهرايو ۽ منهنجون ٻانهون ڪولڻ کان سواءِ ئي، جيڪي ڦيريون ٻڌل هيون، هُن پاڻ پنهنجن هٿن سان، منهنجي آڱر کي سُن ڪرڻ کان سواءِ ئي، ٽانڪا هڻڻ شروع ڪيا. الا! ڪيڏي نه اذيت هئي؟ ڪيڏو نه ايذاءُ ڏي رسيو! ان ڏينهن مون رڙيون ۽ ڪيڪون ڪيون. هڪ چرئي ماڻهوءَ وانگر رانياڙ ڪيا.

ا-ف! ٻڌ، اليڪاس! ڇا ڪنهن موقعي تي هو توهان کان ڪجهه حاصل ڪري سگهيا؟

ا-پ: نه! نه! نه! ڪڏهن به نه! مون ڪاڻ شيءِ ڪين ڪانه ٻڌائي. مون ڪڏهن به ڪنهن ڪارڪن کي ڪونه ڦاسايو. ڪڏهن به نه! پاپادو پولاس تي حملو ڪرڻ جون سموريون ذميواريون مون پاڻ تي عائد ڪيون. هنن اهو ڄاڻڻ ٿي چاهيو ته جيڪڏهن اهو قاتلانه حملو ڪامياب ٿي وڃي ها ته پوءِ حڪومت کي ڪير سنڀالي ها. پر هو هڪڙو لفظ به مون کان حاصل ڪري نه سگهيا. هڪڙي ڏينهن، جڏهن آءٌ لوهي کٽ تي ليٽيو پيو هوس ۽ سچ پچ ته چُري پُري به نٿي

سگهيس، هُنن برنديسي نالي هڪڙو يوناني مون وٽ آندو. هُن ڪا سچي ڪري ڏني هئي، ۽ هاڻي هُن رڙيون پئي ڪيون، اصل دانهون ڪندي هنن چيو ”اليڪاس هاڻي گهڻو ٿيو ۽ وڌيڪ خاموش رهڻ مان ڪوبہ فائدو ڪونهي. تنهنڪري هاڻي ٻڌائي ڏي، اليڪاس!“ پر مون جواب ڏنو ”هي برنديسي ڪير آهي؟ مون کي فقط آن برنديسي جي خبر آهي جيڪو اٽليءَ جو هڪ هوائي اڏو آهي.“ ساڳئي ڏينهن تي هنن هڪ ٻيو ايوارامس نالي ماڻهو آندو. ايوارامس گريڪ رزسيٽنس جو ميمبر هو، اڳوڻو پوليس آفيسر هو ۽ هڪ بهادر ۽ ايماندار شخص هو. مون هُن کي سڃاڻڻ کان انڪار ڪيو ۽ مون اهو بہ انڪار ڪري ڇڏيو تہ ڪو هُو گريڪ رزسيٽنس سان لاڳاپيل هو. ٿيوفائيلو ياناڪاس واڪو ڪري چيو ”ڏس، هي تو کي سڃاڻي ٿو ۽ اهو هِن قبول ڪيو آهي. ساڳيءَ طرح تون بہ قبول ڪر تہ اسان هي سمورو معاملو ختم ڪري ڇڏيون.“ مون چيو ”ٿيوفائيلو ياناڪاس توجهہ سان ٻڌ، جيڪڏهن توکان سچي ڪرائڻ لاءِ مون کي فقط هڪڙو ڪلاڪ ڏنو وڃي تہ ڪر آءٌ توهان کان سڀڪجهہ پاسائي وٺان. ايتري قدر جو تون اٿين بہ چوبن ها تہ تو پنهنجي ماءُ سان بہ بيحيائي ڪئي آهي. مون کي هن ماڻهوءَ جي خبر ناهي. توهان هن تي تشدد ڪيو آهي، تنهنڪري هي اهو ڪجهہ چوي ٿو جيڪو

توهان چاهيو ٿا.“ ۽ ٿيوفائيلو ياناڪاس چيو ”ٺيڪ آهي، تون سچي ڪرين يا نه، پر اسان چونداسين ته تو به پاسيو آهي.“

پڇا، تمام سخت غيرانساني سزائن ۽ اذيتن جي باوجود به مون ڪنهن سان به ڪا ڳالهه ڪانه ڪئي. ڪنهن سان به نه. ۽ اهو اهڙو عمل آهي جنهن جي جهنگلي جانور به عزت ڪن ٿا. منهنجي تشدد جي هدايت جي تصديق پهرين پوليس جي چيف ڪئي، پوءِ ليفٽيننٽ ڪرنل ڪئي ۽ هاڻي برگيڊيئر جنرل آيونائيڊس ڪئي آهي. هڪ رات مون کي رت ۾ ٻڏل ڏسي، هُن پنهنجي مٺي کي ڏوڏيو ۽ چيائين ”ڪو به فائدو ڪونهي، سڀ بيڪار آهن. هن تي زور پرڻ اجايو آهي. سون، هزارن ۾ هڪڙو اهڙو مثال ٿيندو آهي جو ڪو ماڻهو اُئين نٿو ڳالهائي. ۽ هي اهڙوئي ڪيس آهي. هي ڏاڍو سخت آهي، هي پاناگولس. هي ڪو نه ڳالهائيندو.“ آيونائيڊس هميشه چوندو آهي ته ”اهو فقط پاناگولس جو گروپ آهي جنهن جي اسان کي پڪ آهي ته آن کي اسين ماري نٿا سگهون، هن چيتي پنهنجون هٿڪڙيون ڀڃي اوڙي ڇڏيون آهن.“ خير، ڪيئن به هجي، اهو مون کي سونهي ڪونه ٿو ته آءٌ ويهي اهو قصو ٿو کي ٻڌايان ۽ پنهنجي واڪاڻ ڪريان. ائين به ٿي سگهي ٿو ته توهان هي سمجهو ته آءٌ خوشامند چاهيان ٿو ۽ لکو ته آءٌ پاڻ وڏائيندڙ آهيان، يا ان قسم جي ڪا شيءِ

آديان. پر آن هوندي به آءٌ توهان کي اهو سڀ ڪجهه
ٻڌائڻ ٿو، ڇاڪاڻ ته پيو نه ته گهٽ ۾ گهٽ آن سان
مون کي ڪجهه فرحت حاصل ٿئي ٿي. ڪيئن؛ ٺيڪ
آهي نه؟

ا-ف: بلڪل ائين آهي. ۽ هاڻي اليڪاس، آءٌ پيو
ڪجهه پڇڻ چاهيندس. هيتريون عقوبتون ۽ جيئيون سهڻ
کان پوءِ به اڃا به توهان ماڻهن سان، عوام سان پيار
ڪرڻ جا دعويدار آهيو؟

ا-پ: اڃا انهن سان پيار ڪرڻ جو دعويدار؟
توهان جو مطلب آهي ته عوام سان اڃا به وڌيڪ
پيار ڪريان ٿو! خدا جي لعنت هجي اهڙن ماڻهن تي
جيڪي انسانيت سان پيار نٿا ڪن. توهان اهڙو سوال
ڪيئن ٿيون پڇي سگهو؟ توهان کي اهو خيال ناهي ته
مون يونان جي ملٽري پوليس وارن ۾ به انسانيت ڏٺي
آهي؟ ڇو، ڇاڪاڻ ته اهو ئي ماڻهن جو سرمايو آهي!
ڇا آن جو مطلب توهان لاءِ ڪا شيءِ ناهي ته گذريل
ايترن سالن ۾ آهي سا گيئي جا سا گيا آهن؟ هميشه سا گيا!
ٻڌ، خراب ماڻهو ٿورائيءَ ۾ اهن ۽ هرهڪ خراب ماڻهوءَ
لاءِ هڪ هزار کان وڌي ڏهن هزارن تائين سٺا ماڻهو به
آهن ـــ مثال طور سندن قربانيون. هي آهي ماڻهو آهن
جن لاءِ توهان کي وڙهڻو آهي. توهان اهو اندازو نٿيون
ڪري سگهو. توهان کي ائين نه ڏسڻ گهرجي ته سڀ
شيون ايتريون ڪاريون آهن! آءٌ گذريل پنجن سالن ۾

تمام گهڻن سٺن ماڻهن سان مليو آهيان! ٻنهي پوليس وارن ۾ به سٺا ماڻهو آهن. ها، اهو سچ آهي. توهان ڳڻو انهن فوجين لاءِ ته سوچيو جيڪي جيل مان منهنجا خط ۽ شعر چوريءَ ٻاهر ڪڍي ويندا هئا! انهن ميڻي ماڻهن لاءِ ته سوچيو جن تڏهن منهنجي مدد ڪئي هئي جڏهن مون ڀڄڻ جي ڪوشش ڪئي هئي! انهن ڊاڪٽرن لاءِ به سوچيو جن مون کي اسپتال ۾ آندو هو ۽ جڏهن آءٌ اسپتال ۾ هوس ته پهريدارن کي حڪم ڪيائون ته مون کي لوهي کٽ سان ڪڙين ذريعي نه ٻڌو وڃي. پهريدار چيو ته ”آءٌ ائين نٿو ڪري سگهان.“ ۽ مون ۾ ڊاڪٽرن چيو ته ”هيءَ اسپتال آهي جيل نه آهي!“ آن سائيءَ پاناپونائيڊس جي باريءَ ۾ ڇا خيال آهي، جنهن تشدد ۾ ته حصو ورتو ٿي پر هميشه مون تي مهربان به ٿي رهيو؟ هڪڙي ڏينهن هُو مون وٽ آيو، ڏاڍو بدليل ٿي لڳو، چوڻ لڳو اليڪاس! مون کي افسوس آهي، آءٌ توکان شرمندو آهيان. مون اهو ئي ڪجهه ڪيو ٿي جنهن جي ڪرڻ جو مون کي حڪم ٿي مليو. هو جيڪڏهن مون کي منهنجي پيءُ لاءِ ائين ڪرڻ جو حڪم ڏين ها ته آءٌ ڪريان ها. آءٌ مجبور آهيان. مون ۾ بغاوت ڪرڻ جي همت ناهي. مون کي معاف ڪر، اليڪاس.“ اوه، ڪهڙو نه ماڻهو هو.... ڇا اها ماڻهن جي سٺائي نه آهي؟ ڇا اِن هوندي به ماڻهو پائڻ جوڳا نه آهن؟

ا-ف: توهان جو مطلب آهي تہ بنيادي طور ماڻهو سٺو آهي، يا ائين چئجي تہ ماڻهو چائو سٺو آهي؟

ا-پ: نہ. منهنجو مطلب آهي تہ ماڻهو سٺو ڄڻ لاءِ چائو آهي، ۽ گهڻو ڪري خراب گهٽ ۽ سٺو وڌيڪ آهي. ۽ پڻ، ماڻهن کي قبول ڪرڻ لاءِ، جيڪي مون وٽ بنياد آهن، انهن تي بہ سوچ. ٿورو هن واقعي تي بہ سوچ تہ جڏهن هنن منهنجي ڳاڏيلي کي باهہ ڏيئي مون کي مارڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ۽ جڏهن آءٌ اسپتال ۾ ڪجهي آيو هوس، تڏهن اسپتال جي آن وارڊ ۾ هڪڙي صفائيءَ واري عورت بہ هئي. توهان کي خبر آهي تہ آها مائي انهن عورتن مان هئي جيڪي فرش جو گند ڪچرو صفا ڪن ٿيون ۽ جيڪي ڪاڪوس صفا ڪن ٿيون. هڪڙي ڏينهن هوءَ آئي ۽ منهنجي کاڏيءَ تي ٽڪي هڻي چيائين: ”ويچارا اليڪاس! تون هميشه اڪيلو آهين! تون ڪنهن سان بہ ڪونہ ٿو ڳالهائين! آءٌ اج رات تو وٽ وري ايندس ۽ تنهنجي پاسي ۾ ويهنديس ۽ پوءِ تون مون کي ڳالهيون ٻڌائجانءِ، ڪيئن، ٺيڪ آهي نہ؟“ پوءِ هوءَ اچا دروازي ڏانهن سس ويئي تہ اتي پهريدارن هٿان پڪڙجي پيئي. هو هُن کي گهلي باهر ڪڍي ويا. هوءَ آن رات موٽي ڪانہ آئي. مون هُن جو انتظار ڪيو، پر هوءَ ڪانہ آئي. مون هُن کي وري ڪڏهن بہ ڪونہ ڏٺو. مون کي

ڪڏهن به اِهــا خبر پئجي نہ سگهي تہ هُن سان ڇا وهيو واپريو؟ ۽....

ا ـ ف: ڇا توهان روئو پيا، اليڪاس؟ توهان؟

ا ـ پ: آءٌ ڪونہ پيو روئان. آءٌ ڪونہ ٿو روئان. بس ائين وهلورجي ويو آهيان. ماڻهن جي ڪيل پلاڻي مون کي ڏوڏيو ڇڏي. ڇگاڻي مون کي لوڏيو وجهي. ۽ تنهنڪري آءٌ جهڄجي پيس. سمجهيئہ؟

ا ـ ف: سمجهيم. اليڪاس، ڇا تون مذهبي ماڻهو آهين؟

ا ـ پ: ڇا، آءٌ آهيان؟ نہ. منهنجو مطلب آهي تہ منهنجو خدا ۾ اعتبار نہ آهي. جيڪڏهن توهان مون سان خدا بابت ڳالهائينديون تہ آءٌ فقط ايترو چوندس تہ آءٌ اينسٽين سان متفق آهيان: مون کي اسپنوزا جي خدا ۾ ايمان آهي. ان کي پينٿيزم چئو، يا توهان جي مرضي جيڪو وڻيوَ سو چئو. ۽ جيڪڏهن توهان مون سان يسوع مسيح بابت ڳالهائيندا تہ آءٌ اهو چئي سگهان ٿو تہ منهنجي لاءِ نيڪ آهي، ڇاڪاڻ تہ آءٌ اهو تسليم ڪونہ ٿو ڪريان تہ ڪو هُو خدا جو پٽ آهي، پر هو ماڻهوءَ جو پٽ آهي. اِهــا هڪڙي مجيل حقيقت آهي تہ هُو پنهنجي سموري حياتي ماڻهن جون تڪليفون ۽ ڏک گهٽائڻ لاءِ زنده رهيو ۽ اها بہ هڪڙي مجيل حقيقت آهي تہ هُن پاڻ بہ پوري چمار ماڻهن لاءِ

تڪليف سٺيون ۽ سڀ ڪو اُن ئي مقصد لاءِ ۽ نه ڪي خدا جي خوشنوديءَ لاءِ، اهو مونکي تسليم ڪرائڻ لاءِ ڪافي آهي ته هُو عظيم هو. انهن سڀني خدائن کان عظيم تر هو جيڪي ماڻهن ايجاد ڪيا آهن. توهان ڏسو، ماڻهو پيار جي نظريئي کي ممڪنات مان خارج نٿو ڪري سگهي، چاڪاڻ ته هُو پيار کانسواءِ رهي نٿو سگهي. مون کي زندگيءَ ۾ تمام گهڻيون نفرتون مليون آهن، پر مون کي پيار به تمام گهڻو مليو آهي. مثال طور پارٽي جي حيثيت ۾، آءٌ هڪڙو بلڪل خوش ٻار هوس چاڪاڻ ته آئون اُن ڪٽنب ۾ ڄائو نپنو هوس، جنهن ۾ اسان هڪٻئي کي تمام گهڻو پيار ڪندا هئاسون. پر اهو سوال رڳو ڪٽنب جو نه هو، پر اهو سوال .... مون کي ڇا چئجي گهرجي؟ ڪوجنائن جو هو. مثال طور، اِٽليءَ جي قبضي دوران اسان کي پناهگير ڪري ليوڪاس پيٽ تي وٺي ويا هئا، جتي اِٽليءَ جي تمام گهڻي فوج رهندي هئي. آهي فوجي مون کي هميشه ”پتڪڙو پڪولو، پڪولو، پڪولو!“ ڪري سڏيندا هئا ۽ مون کي تحفي طور بسڪيٽ يا چاڪليٽ ڏيندا هئا. بابا، جيڪو فوجي آفيسر هو، سو مون تي زور پريندو هو ته آءٌ آهي شيون قبول نه ڪريان ۽ کين آڇلي واپس ڪريان. پر امان چيو تي ”پلي شيون وٺ ۽ سندن ٿورو مڃ“. امان کي خبر هئي ته هو آهي

شيون ڏيئي اسان جي کهنٽائي نہ ڪري رهيا هئا پر اسان تي مهربان ٿي رهيا هئا. هنن کي خبر هئي تہ هو خراب فوجي نہ هئا پر سٺا ماڻهو هئا. آءٌ جيئن جيئن وڏو ٿيندو ويس تيئن تيئن منهنجون خوشيون گهٽبيون ويون. هميشه هڪ جهڙو خوش رهڻ ڏاڍو مشڪل آهي، خاص ڪري اُن حالت ۾ جڏهن توهان محسوس ڪريو تہ پيا ماڻهو انهن ڳالهين جي ايتري سنڀال يا پرواهہ نٿا ڪن جيتري توهان خود چاهيو ٿا. ۽ جڏهن مون زندگيءَ جي مسئلن بابت پنهنجي همعصرن جي بيغرضي ۽ بيپرواهي ڏٺي، تڏهن آءٌ .... چڱو، تڏهن آءٌ وڌيڪ خوش رهي سگهڻ جي قابل نہ رهيس. جيئن اڄ ڏسو ٿا.

ا-ف: اهو واقعي عجيب آهي، اليڪاس. توهان هڪڙي اهڙي ماڻهوءَ وانگر ٿا ڳالهايو جنهن لاءِ سوچي بہ نٿو سگهجي تہ ڪو هُو ڪنهن کي قتل ڪرڻ جي ڪوشش ڪري سگهي ٿو.

ا-پ: ٢١ اپريل کان اڳ، منهنجو مطلب آهي تہ ڪرنل جي اچڻ کان اڳ، آءٌ قتل ڪرڻ جي خيال لاءِ واقعي سوچي بہ نٿي سگهيس. پيو تہ ڏهيو پر ڪنهڙي بہ قاتل دشمن کي رڳو ڪو ايرو ميرو نقصان پهچائڻ لاءِ بہ تيار نہ هوندو هوس. بهرحال، اڄ بہ، ڪنهن کي قتل ڪرڻ جو مخالف آهيان. آئون

هڪڙو جنوني يا تعصبي نہ آهيان. آءٌ تہ چاهيندس تہ هتي يونان ۾ رت جو هڪڙو ڦڙو بہ وهڻ ڪانسواءِ ئي سگهجي تبديل ٿي وڃي. منهنجو انفرادي طرح انصاف گهري وٺڻ ۾ ايمان ڪونهي. پر پوءِ بہ لفظ ’بدلو‘ يا ’انتقام‘ ۾ تہ بنهہ گهٽ ويساهہ اٿم. انهن ماڻهن لاءِ جن مون کي اذيتون ڏنيون هيون، تن کان بہ انتقام وٺڻ لاءِ آءٌ سوچي بہ نٿو سگهان. آءٌ لفظ ’سزا‘ استعمال ڪريان ٿو، ۽ ٻيا ڳالهيا لاءِ فقط تصور ڪريان ٿو، منهنجي لاءِ اهو ڪوڙ ٿيندو تہ انهن ماڻهن کي صرف هڪڙو ڏينهن بند ڪوٺيءَ ۾ ڏسان جن مون کي پورا پنج سال قيد ۾ رکيو هو. مونکي قانون جو، حق ۽ فرض جو تمام گهڻو خيال آهي. اها حقيقت آهي تہ مون پاپادو پولاس جي انهيءَ حق کي ڪڏهن بہ چيلنج نہ ڪيو تہ هُن مون کي موت جي سزا ڇو ڏني. مون سمورو عرصو جيڪو احتجاج ڪيو هو سو رڳو موت جي سزا جي اُن طريقہڪار خلاف ڪيو هو جيڪو هُن اختيار ڪيو هو. انهن مارن جي خلاف جيڪي هُن مون کي ڏنيون هيون، انهن ظلمن جي خلاف جيڪي هُن مون سان ڪيا هئا، انهيءَ ٻوڙاي قبر جي خلاف، جنهن ۾ هُن مون کي رکيو هو ۽ جتي رڳو مون کي لکڻ پڙهڻ جي بہ موڪل ڪانہ هئي. پر جڏهن ڪو ماڻهو اهو ڪجهہ ڪري ٿو جيڪو مون ڪيو هو، منهنجو مطلب آهي قتل ڪرڻ جي ڪوشش، تڏهن هو

قانون جي خلاف ورزيءَ نٿو ڪري. ڇاڪاڻ ته هُو هڪڙي لاقانوني ملڪ ۾ عمل ڪري رهيو آهي. ۽ لاقانونيت جو جواب به لاقانونيت آهي. سڀجھين ٿي نه، مطلب ڇا آهي؟

هيئنر ڏس، جيڪڏهن توهان ڪنهن گهٽيءَ مان وڃي رهيو آهيو ڪنهن کي به تنگ ڪرڻ کان سواءِ؛ آءٌ اچان ٿو ۽ توهان کي ٺٺڙ هڻڻ شروع ٿو ڪريان ۽ سوٽ ۾ توهان منهنجي خلاف رپورٽ به نه ٿيون ڪري سگهو. ڇو ته قانون توهان جو بچاءُ نٿو ڪري سگهي. ان صورت ۾ توهان کي ڇا سوچڻ گهرجي؟ توهان کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ اها ڳالهه ذهن ۾ رکجو ته آءٌ فقط ٺٺڙن جي ڳالهه ڪري رهيو هوس ۽ ان کان وڌيڪ ڪجهه به نه. هڪڙو ٺٺڙ ڪوبه زخم نٿو پهچائي پر فقط بي‌عزتي ۽ توهين ٿو ڪري. پر ڪو اهڙو به قانون هجڻ گهرجي جيڪو مون کي رڳو توهان کي ٺٺڙ هڻڻ کان به روڪي سگهي! ڪو اهڙو به قانون هجي جيڪو مون کي توهان کي رڳو ڇهي ڏيڻ کان به روڪي سگهي، جيڪڏهن توهان ائين ڪرڻ نٿيون چاهيو! پر جيڪڏهن ڪو اهڙو قانون وجود ئي نٿو رکي ته پوءِ توهان ڇا ڪنديون؟ ته پوءِ ڇا توهان کي اهو حق ناهي ته توهان پنهنجو ردعمل ظاهر ڪريو ۽ اهو به ممڪن ٿسي سگهي ٿو ته توهان مون کي قتل ڪري ڇڏيو ته جيئن آءٌ توهان کي وري تنگ

نہ ڪريان؟ انصاف ڪي پنھنجي ھٿن ۾ کڻڻ ماڻھن جي ضرورت ٿيو پوي! يا ائين کڻي چئجي تہ فرض ٿيو پوي! ھا يا نہ؟

ا۔ف: ھا.

ا۔پ: ائين چوڻ ۾ مون کي ڪوبہ ڊپ ڪونھي: مون کي اِھا پڻ خبر آھي تہ ڌڪار، نفرت ۽ دشمني چڱا آھن. آءٌ پيار ڪريان ٿو. تمام گھڻو پيار ڪريان ٿو، پر جيڪو آزاديءَ کي قتل ڪري ٿو اُن لاءِ مون وٽ نفرت ۽ ڌڪار جا ڍير آھن. مثال طور انھن لاءِ بہ جن يونان ۾ آزاديءَ کي قتل ڪيو آھي. خدا جي اُن تي لعنت ھجي. بلاغت يا خوش بيانيءَ جي چاڻ کان سواءِ اھي ڳالھيون چوڻ ڏاڍيون ڏکيون آھن، پر .... يوناني ادب ۾ ھڪڙو جملو اڪثر ورجايو وڃي ٿو: سو آھي ”آزاد ٿيڻ لاءِ خوش ٿيڻ ۽ خوش ٿيڻ لاءِ آزاد ٿيڻ.“ سو جيڪڏھن ڪو ظالم ۽ جابر پنھنجي بستري تي قدرتي موت مري ٿو تہ آءٌ .... آءٌ ھُن جي ڪابہ مدد ڪري نٿو سگھان، ڇو تہ اُن لاءِ ڪاوڙ ۽ جوش مون تي غالب آھي. نفرت ۽ ڌڪار مون تي غالب آھي. منھنجي راءِ موجب اطالوين لاءِ اھو اعزاز آھي تہ مسوليني‌ءَ جيڪو ڪجھہ ڪيو تہ سندس پڇاڙي بہ ائين ٿي. پورچوگيزن لاءِ اھا ڳالھہ شرم جھڙي آھي تہ سلازار Salazar پنھنجي بستري تي مئو ھو. ساڳئي طرح

اسپين وارن لاءِ بہ اِها شرم جهڙي ڳالهہ ٿيندي جڏهن فرانڪو پنهنجي آخري عمر تي پهچي پاڻ مري ٿو.

خدا جي اُن تي لعنت! توهان سچي قوم کي هڪ رڍن جي ڌڻ ۾ تبديل ٿيڻ جي اجازت نٿا ڏيئي سگهو، ۽ پڏ، آءٌ ڪنهن خيالي ملڪ جا خواب ڪونہ پيو لهان. مون کي آها بہ پوري طرح ڄاڻ آهي تہ اِن قسم جو مڪمل انصاف ڪٿي بہ وجود نٿو رکي ۽ اهو ڪڏهن بہ حاصل نہ ٿيندو. پر مون کي اها بہ خبر آهي تہ دنيا ۾ ڪي اهڙا بہ ملڪ آهن جن ۾ انصاف جي اهڙي طريقہ ڪار تي عمل ڪيو پيو وڃي. تنهنڪري جنهن ملڪ جا آءٌ خواب پيو لهان، سو هڪڙو اهڙو ملڪ هوندو جنهن ۾ جن تي حملو ڪيو وڃي ٿو، بيعزتي يا توهين ڪئي ٿي وڃي يا جن جا حق کسيا ٿا وڃن، سي عدالت ۾ انصاف جو مطالبو ڪري سگهن. هونئن! بنهہ گهٽ ۾ گهٽ جيڪا ڳالهہ ڪو ماڻهو پڇي سا بہ ايتري تہ هئڻ گهرجي. اهو ئي سبب آهي جو مون کي انهن گيدي ۽ بزدلي تي ڪاوڙ اچيو وڃي جيڪي جڏهن ڪانئن سندن بنيادي حق کسيا ٿا وڃن تہ بہ بغاوت نٿا ڪن. مون منهنجي بند ڪوليءَ جي ديوارين تي لکي ڇڏيو هو تہ ”آءٌ ظالمن ۽ جابرن کي ڌڪاريان ٿو ۽ بزدل وري مون کان حقارت ڪن ٿا.“

ا-ف: اليڪاس .... هي هڪ ڏکيو سوال آهي. اوڏيءَ مهل توهان ڇا محسوس ڪيو هو جڏهن هنن توهان کي موت جي سزا ٻڌائي هئي؟

ا-پ: آن گهڙيءَ، ڪجهه به نه. مون کي اها سزا جي اميد هئي. آءٌ ان سزا لاءِ تيار هوس، تنهنڪري مون ڪجهه به نه محسوس ڪيو، سواءِ ان ڄاڻ جي ته آءٌ پنهنجي زندگيءَ جو حقير نذرانو پيش ڪري ان جدوجهد ۾ حصو ورتو جيڪا مون کان پوءِ منهنجا ساٿي جاري رکندا.

ا-ف: ۽ توهان کي پڪ هئي ته هو توهان کي شوٽ ڪندا؟

ا-پ: ها، بلڪل پڪ هئي.

ا-ف: اليڪاس، .... هي سوال اڃا به وڌيڪ ڏکيو آهي، ۽ مون کي خبر ناهي ته توهان جواب ڏيڻ چاهيندا يا نه. هڪ ماڻهو اوڏي مهل ڇا ٿو سوچي، جڏهن هُو شوٽ ٿيڻ تي هوندو آهي؟

ا-پ: مون کي پاڻ تي تعجب ٿيو، ڪيترا ڀيرا مون کي پاڻ تي تعجب ٿيو. آها ڪيفيت مون پنهنجي هڪڙي شعر ۾ چوڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، جيڪو مون پرهه ڦٽيءَ مهل چيو هو، جڏهن هنن اچي مون کي اٿاريو هو ۽ چيو هو ته آءٌ معافي ڏيڻ لاءِ ڪين چوان

۽ مون انڪار ڪيو هو.... اهو هڪڙو اهڙو شعر آهي جيڪو تمام خوبصورت ۽ بهترين سوچ ڏي ٿو ته آن گهڙيءَ آءٌ ڇا سوچي رهيو هوس. اهو شعر هن ريت آهي:

”جيئن
وڻن جون ڏاريون پڌن ٿيون
ڪهاڙيءَ جو ڦريون ڏ ڪ
اهڙي طرح
آن صبح جو
احڪام
منهنجي ڪنن تائين پهتا.
سا ڳئي پل
پراڻيون يادون
جيڪي مون سمجهيو هو ته مري چڪيون آهن،
منهنجي دل ۽ دماغ ۾ اٿلي پيون
سڏڪن جيان.
ماضيءَ جا وساريل سڏڪا
هڪڙي اهڙي سچائيءَ لاءِ جيڪو پهچي نه سگهيو هو.
هڪ خواهش
آها صبح
فقط هڪڙي خواهش هئي.
اميد؟
جيڪا پڻ ختم ٿي چڪي هئي

پر ڪنهن به پل مون کي پاڻ تي افسوس نه ٿيو
ته ڪو منهنجي لاءِ مسلح سپاهين جو دستو انتظار پيو
ڪري."

۽ ڏس، جيستائين مون کي خبر آهي ته، ٽي پيا به
ليکڪ آهن جن ادا ڪيفيت سا ڳئي نموني ۾ بيان
ڪئي آهي، جنهن انداز ۾ مون سوچيو هو. انهن مان
هڪ آهي **دوستو وسڪي**، جنهن پنهنجي ڪتاب
"بيوقوف The Idiot" ۾ لکيو آهي. ٻيو ليکڪ
ڪاموس Camus آهي جنهن سندس ڪتاب "اجنبي
The Stranger" ۾ لکيو آهي ۽ ٽيون ليکڪ آهي
ڪزنزيڪس Kazantzakis جنهن پنهنجي ڪتاب ۾
يسوع مسيح جي موت جو بيان ڪندي لکيو آهي. دوستو
وسڪي چا ٿو چوي؟ سا مون کي خبر هئي، مون
'بيوقوف' پڙهيو هو. پر مون 'اجنبي' نه پڙهيو هو ۽
جڏهن ڪيتري وقت کان پوءِ مون آهو بوياڻي جيل ۾
پڙهيو ته آن مون کي پريشان ڪري وڌو اهو معلوم
ٿيڻ تي ته مون به ساڳيون ڳالهيون سوچيون هيون
جڏهن آءٌ قاسيءَ جي انتظار ۾ هوس. منهنجو مطلب
آهي ته توهان اهو سڀ ڪجهه ڪرڻ چاهيندا جنهن
سان توهان جو سر ڌڙ کان ڌار نه ٿيندو هجي. مثال طور
شعر لکڻ، يا ڪو خط لکڻ، ڪو ڪتاب پڙهڻ يا
پنهنجي لاءِ آن کوليءَ ۾ ٿورڙي حياتي وڌائڻ جو بهانو

ڳوالهه. زندگي هڪ حيرت انگيز ڪارنامو آهي .... پر آءٌ خاص طرح پريشان ٿيو هوس جڏهن مون ڪزنزيڪس جو يسوع مسيح جي موت تي لکيل مضمون پڙهيو هو. اُن ڪتاب ۾ هڪڙي هنڌ اُن پل جو به ذڪر آهي جڏهن حضرت عيسيٰ صليب تي پنهنجون اکيون پوريون ٿو ۽ سمهي پوي ٿو، ۽ هڪ خواب لهي ٿو، جيڪو زندگيءَ جو خواب آهي. هي خواب ۾ ڏسي ٿو ته.... پر آءٌ اُن بابت ڳالهائڻ نٿو چاهيان، اُن متعلق ڳالهائڻ ٺيڪ نه آهي.

ا-ف: اُن ڳالهه جو فڪر نه ڪريو، آءٌ سمجهي ويٺي آهيان ته توهان هڪ عورت سان پيار ڪرڻ متعلق خواب لهي رهيا هئا. ڪزنزيڪس جي ڪتاب ۾ حضرت عيسيٰ خواب لڌو هو ته هُو لازارس جي ڀيڻن مارٿا ۽ ميريءَ سان پيار ڪري رهيو هو. ها .... ڏهن منٽن جي ننڊ ۾ زندگيءَ جو خواب لهڻ.... اهو ائين ئي ٺيڪ آهي، اهو ائين ئي سهڻو ۽ خوبصورت آهي. پر توهان ٻڌايو توهان باقي بچيل رات ڪيئن گذاري؟

ا-ف: آها ڪولي هڪڙي ڪليل ڪولي هئي جنهن ۾ رڳو ڪٽ به ڪاٺ هئي. هنن منهنجي لاءِ فقط هڪڙو ڪٿو فرش تي رکيو هو ۽ ٻيو مٽيءَ ٿيو خير. مون کي هٿڪڙيون لڳل هيون، مون کي هميشه هٿڪڙيون لڳل هونديون هيون. سو آءٌ هڪ ساعت لاءِ هٿڪڙين سان

فرش تي ليٽيس ۽ پوءِ هڪدم اٿي کڙو ٿيس ۽ اٿي ٻنهي پهريدارن سان ڳالهائڻ شروع ڪيم. مون تي مقرر ٿيل پهريدار نيشنل ڪميشن آفيسر هئا. ٻئي نوجوان هئا ۽ سندن عمر اٽڪل ايڪيهه سال هئي. هنن کي هڪ قسم جي خاص پر سهڻي ڊريس پاتل هئي ۽ هنن جو روبو به دشمنيءَ وارو نه هو ۽ حقيقت ۾ اهين پئي لڳو ته هو منهنجي لاءِ ان خيال غمگين ۽ مايوس هئا ته مون کي ٿورڙيءَ دير ۾ شوٽ ڪيو ويندو. ڪين خوشگوار موڊ ۾ آڻڻ لاءِ مون سائن سياست بابت ڳالهائڻ شروع ڪيو. مون ساڻن اهين ٿي ڳالهايو جڻ آءٌ ڪلاس ۾ شاگردن کي ڪو مسئلو سمجهائي رهيو هوس. مون کين سمجهايو ته هنن کي خاموش نه رهڻ گهرجي پر پنهنجي آزاديءَ لاءِ وڙهڻ گهرجي. ۽ هنن مون کي نهايت احترام ۽ توجهه سان ٻڌو. مون کين پنهنجو لکيل نظم پڻ ياد ڏياريو: ”ٽي موت.“ توهان کي خبر آهي، هي اهو نظم آهي جنهن جي موسيقي ٿيوڊوراڪس مرتب ڪئي آهي. جيڏي مهل آءٌ کين اهو نظم ٻڌائي رهيو هوس اوڏي مهل انهن انهيءَ نظم جا ٻول سگريٽن جي پاڪيٽن تي لکي ورتا هئا.

پوءِ انهن ٽن پهريدارن جي جاءِ وري ٻين ٽن اچي والاري، جيڪي زوريءَ ڀرتي ڪيل هئا، ۽ انهن ۾ هڪڙو اهو به هو جيڪو چرچ جي سرود خاني ۾ ڳائيندو هو. مون ٻاڻ سان هڪ ان سُهائيندڙ ڀوڳ

ڪيو. مون اُن ڳالهه کي ڇيو ته منهنجي لاءِ جنازي نماز وارو گيت ڳائي. (عيسائين جي ميت دفن ڪرڻ مهل ڏيندڙ عبادت وارا ٻول، جيڪي ڳائبا آهن ـ مترجم.) ۽ هن منهنجي لاءِ ائين ڪيو. اڃا به وڌيڪ ڪندي ڪيس چيم "انهيءَ عبادت جا ڪي لفظ مون کي ڪونه وڻيا. ۽ جڏهن ترن منهنجي ميت لاءِ اهي لفظ ڳائين ٿو تڏهن توکي مون کي خدا جو نوڪر، غلام يا ٻانهو بلڪل نه چوڻ گهرجي. ڪوبه ماڻهو ڪنهنجو نوڪر ڪونهي. ڪنهن به ماڻهوءَ کي ڪنهن جو نوڪر نه ٿيڻ گهرجي. ساڳي طرح خدا جو به نوڪر نه ٿيڻ گهرجي." ۽ هن واعدو ڪيو ته هُو منهنجي جنازي تي اهي لفظ نه ورجائيندو، هو مون کي خدا جو نوڪر نه سڏيندو. پوءِ اسان آهو نه وڻندڙ پوڳ ختم ڪيو ۽ وري ڪائنس ٿيوڊوراڪس جا ترتيب ڏنل پيا گيت ٻڌاسون.

اـ ف: اليڪاس .... ماڻهو اوڏي مهل ڇا ٿو محسوس ڪري جڏهن هو ڪيس ٻڌائين ٿا ته هو ڪيس بهرحال، شوٽ نه ڪري رهيا آهن؟

اـ پ: هنن مون کي ڪڏهن به نه ٻڌايو ته ڪو ڦاسيءَ جي سزا روڪي ڇڏي آهي. ٽن سالن تائين هنن مون کي ڪڏهن به نه ٻڌايو. ۽ يونان ۾ ڦاسيءَ جي سزا جو حڪم ٽن سالن تائين عمل جوڳو هوندو آهي.

انھن نہ ڪٽنندڙ ننڍن سالن ۾ ڪنھن بہ گھڙيءَ ھو منھنجي ڪوليءَ جو دروازو کولي اندر اچي چئي سگھيا ٿي تہ ”پانا گولس، ھلي آءُ. مسلح دستو تنھنجي انتظار ۾ بيٺو آھي.“ پھرئين صبح جو مون کي اميد ھئي تہ ھو مون کي پنجين، ساڍي پنجين وڳي ڌاري شوٽ ڪندا. منھنجي لاءِ تہ بنھہ قبر بہ تيار ھئي. جڏھن مون ڏٺو تہ ساڍا پنج وڳي چڪا آھن ۽ پوءِ ڇھہ، ساڍا ڇھہ ۽ ست تنھن کان پوءِ مون اندازو لڳايو تہ ڪا نئين ڳالھہ ٿي آھي. پر مون اھو ڪونہ ٿي سوچيو تہ ڪو ڦاسيءَ جو حڪم ملتوي ڪيو ويو آھي ـــ مون سوچيو تہ ٿي ٿي ڪلاڪ دير ڪئي ويئي آھي. ٿي سگھي ٿو تہ ھيليڪاپٽر جھاجي پيو ڊجي، اھو بہ ممڪن آھي تہ پراسڪيوٽر کي لال پٽيءَ جي خبرچار لھڻي پئي ھجي.... پوءِ اٺين وڳي جي قريب ھڪ دستو منھنجي ڪوٺيءَ جي در وٽ آيو. مون پنھنجو پاڻ کي چيو: ھاڻ اسان وڃون ٿا. پر اوچتو ڪنھن حڪم ڏنو ۽ دستو واپس وري ويو. آن کان پوءِ ھڪدم ھنن مون کي ٻڌايو تہ ھو مون کي آن ڏينھن شوٽ نہ ڪندا، ڇاڪاڻ تہ آن ڏينھن ٻيءِ سرٻم کي نذراني پيش ڪرڻ جي خوشيءَ جو ڏينھن ھو، تنھنڪري آن ڏينھن ڪنھن کي ڦاسي ڪانہ ڏني ويندي. ھو مون کي ٻئي ڏينھن تي شوٽ ڪندا يعني نومبر جي ٢٢ تاريخ تي.

مون ٻيھر پرھہ ڦٽي سول ٿيڻ جو انتظار ڪرڻ

شروع ڪري ڏنو. ٻي رات به ٻهرين رات جهڙي هئي ۽ فجر مهل آءٌ تيار ٿي ويس. اوڏي مهل هڪڙو آفيسر آيو ۽ مون کي چيائين ته ”معافي‌نامي تي صحيح ڪر ته پوءِ توکي شوٽ نه ڪيو ويندو.“ مون انڪار ڪيو. ۽ جيئن ئي آءٌ انڪار ڪري رهيو هوس ته مون هڪ ٻئي آفيسر کي سپاهين کي ٻاهران سخت حڪم ڏيندي ٻڌو. ۽ مون سوچيو: هاڻي اسان وچون ٿا. هن ڀيري اسان سچ پچ وڃون ٿا. پر ڪجهه به نه ٿيو. آن شام هو مون کي ايجينا جيل مان ڪڍي ويا. هو مون کي ٻهرين فوجي اڏي تي کڻي ويا ۽ پوءِ آتان پيٽرول - پيڙيءَ ٻي - ٢١ ذريعي ملٽري پوليس جي آفيس ۾ وٺي ويا. هيءَ آها جاءِ هئي جتي مون کان پڇاڳاڇا ڪئي وئي هئي. هتي هڪڙو آفيسر هو جنهن مون کي چيو ”پاپاگولس، اخبارن اڳ ئي تنهنجي ڦاسيءَ جون خبرون شايع ڪري ڇڏيون آهن. هاڻ اسان آن قابل آهيون ته جنهن به طرح اسين چاهيون توکان پڇاڳاڇا ڪري سگهون ٿا. اسين توکي جيڪا ڳالهه چاهيون، ٻڌائڻ لاءِ مجبور ڪري سگهون ٿا. ۽ تون عذاب سهي سهي مري ويندين. ڪنهن بني بشر کي به خبر ڪانه پوندي ڇاڪاڻ ته هرڪو ڄاڻي ٿو ته توکي ڦاسي اڳي ئي وئي آهي.“ اهو فقط هڪ حاسداڻو دڙڪو هو، بهرحال ـــ هُنن آن ڏينهن مون تي تشدد نه ڪيو. ٢٣ نومبر جي فجر مهل، هنن مون کي هڪڙي ڪار

۾ ويهاريو ۽ چيائون "وڏيڪ بيوقوف بنائڻ وارو دؤر ختم ٿيو. اسين توکي ڦاسي چاڙهڻ ڪٽي پيا وڃون." پر هنن مون کي ڦاسي چاڙهڻ بدران بوپائي جيل ۾ آندو.

ا-ف: اليڪاس، مون کي تعجب آهي ته توهان پنج سال هڪڙي پٿريلي بند پيتيءَ ۾ اڪيلو رهندي، جيڪا هڪ بستري کان وڏي نه هئي، پنهنجي دل ۽ ذهن کي ايترو ملجهيل رکڻ جو بندوبست ڪيئن ڪيو. اهو توهان ڪيئن ڪيو؟

ا-پ: بس رڳو شڪست ۽ مايوسيءَ جي هر خيال کي رد ڪندي مون ائين ڪيو آهي. تنهن کان سواءِ مون ڪڏهن به پاڻ کي دلشڪستو محسوس نه ڪيو. اهوئي سبب آهي جو مون ڪڏهن به وڙهڻ بند نه ڪيو. هر روز هڪ نئين جنگ هوندي هئي. چاڪاڻ ته آءٌ چاهيندو هوس ته روزانو هر نئين جنگ ٿئي. مون ڪڏهن به پنهنجو پاڻ کي ٿڪجڻ يا دلشڪستو ٿيڻ جي اجازت نه ڏني. آءٌ پنهنجن مظلوم ماڻهن بابت سوچيندو هوس ۽ پنهنجي نفرت ۽ ڪاوڙ کي وري قوت ۾ بدلائي ڇڏيندو هوس. اها ئي قوت هئي جنهن هميشه مون کي بچي وڃڻ جي نون نون طريقن ڳولڻ لاءِ همٿايو. مون محض بچي وڃڻ خاطر بچي وڃڻ جو ڪڏهن به نه سوچيو هو، منهنجو مطلب آهي ته جيل کان ٻچي بچڻ لاءِ نه. مون بچي وڃڻ ان لاءِ چاهيو ٿي ته جيئن

پنهنجي جدوجهد کي جاري رکي سگهان ۽ پنهنجي ساٿين سان وري پانهن ٻيلي ٿي سگهان. آءٌ جدوجهد ۾ اُن پڪي ارادي سان داخل ٿيو هوس ته پنهنجو سڀڪجهه اُن جدوجهد ۾ قربان ڪندس پر منهنجي دلگيري ۽ نااُميدي اُن حقيقت سان ظاهر ٿي آهي ته مون تمام ٿورڙو ڪجهه ڏنو آهي ۽ مون تمام ٿورڙو ڪجهه ڪيو آهي.

جڏهن يونان جي سرزمين تي آمريت مڙهي ويئي هئي، تڏهن مون پنهنجي ساٿين کي چيو هو ته "منهنجي فقط هڪڙي امنگ آهي ته هن آمريت کي ختم ڪرڻ لاءِ آءٌ پنهنجي جان قربان ڪريان ۽ پنهنجو سر گهوريان. منهنجي فقط هڪڙي خواهش آهي ته هن جنگ ۾ دم ڏيندڙ آخري پتنگ آءٌ هجان. اُن ارادي سان نه ته ڪو آءٌ وڏيڪ ڏينهن جيءُ سگهان، پر اُن عزم سان ته آزاديءَ لاءِ پين سيني کان وڌيڪ قربان ڪري سگهان."

۽ اڄ، آءٌ پنهنجي پوري ايمانداريءَ سان ساڳئي ڳالهه پنهنجي دوستن کي چئي سگهان ٿو. مون کي اُن جي پرواهه ڪانهي ته اُن حقيقت جي اسان جي دشمنن کي خبر پوندي. مجموعي طرح، سچ پچ ته آءٌ پاڻ کي اُن خوشفهميءَ ۾ مبتلا ڪونه ٿو رکان ته جنهن ڏينهن ملڪ جي آزاديءَ جو جشن ملهائبو، ان ڏينهن آءٌ به زنده هوندس، پر اهو منهنجو ايمان آهي ۽ مون کي ڪامل يقين آهي ته اهو جشن ضرور ملهائبو. اهو جشن

ملهائجي، تنهن لاءِ، بهرحال، مون کي ضرور وڙهندو رهڻ گهرجي، ۽ آن خيال ۽ ڀڄي وڃڻ جي خيال پنهي گڏجي پنجن سالن ۾ مون ۾ سڀ جي بيپناه قوت پيدا ڪئي.

اـف: پر توهان آن مقبري مان ڀڄي وڃڻ جو منصوبو ڪيئن ٺاهيو هو؟

اـپ: ڪيترن ئي نه وسهڻ جوڳن طريقن مان. سڀ کان پهريائين مون کي هڪڙو گس سجهيو ته آءٌ پنهنجي سائين کي ٺاپو موڪليان .... اها خبر هوندي به ته ڀڄي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿيڻ جا امڪان تمام گهٽ آهن، پر اهو خيال منهنجي ذهن مان ڪڏهن به ڪونه نڪتو. ڪڏهن به نه. منهنجي پاليسي تڏهن به ساڳي اها هئي جيڪا اڄ آهي: همت هاري پاڙي تي ويهي رهڻ کان اهو لک بار بهتر آهي ته ڪوشش ڪندو رهجي پوءِ ڀلي ڪٿي ناڪام ئي ٿجي. هاڻ آءٌ توهان کي انهن ئي ڪوششن جي باري ۾ ٻڌائيندس جيڪي ناڪام ٿيون پر منهنجي لاءِ ڏاڍيون دلچسپ هيون. هڪ رات پهريدارن منهنجي ڪوليءَ جو در کوليو ۽ هميشه وانگر هنن مون کي اندر ڪونه ڏٺو. مون ته اٽڪل ڪئي هئي، پر هو بيوقوف اوچتي خوف ۾ ايترو ته هراسجي ويا جو وٺي رڙيون ڪرڻ لڳا، سهڪڻ لڳا ۽ هڪٻئي تي الزام هڻڻ لڳا ۽ مون ڏي ديوارن تي ۽ چاڙهيءَ

تي ڳولڻ لڳا. هنن کان مت چڙائي ويئي ۽ هنن رڳو آنبي ئي ڳوليو جتي آءٌ ويٺو هوس، يعني کٽ هيٺان. آءٌ کٽ هيٺان لڪو ويٺو هوس ۽ هنن جي وٽ پڪڙ جو سڄو ڏسي رهيو هوس ۽ هنن پئي چيو: ”اڄ صبح جو تون سڀ کان پهرين کوليءَ ۾ داخل ٿيو هئين!“ پئي چيو ”پر چاهيون ته تووٽ هونديون آهن!“ ”ٺيڪ آهي، اِن سلسلي ۾ اسان کي پاڻ ۾ وڙهڻ نه گهرجي! اچو ته هن کي ڳولڻ جي ڪوشش ڪريون!“ ۽ ائين چوندي هو در کليل ڇڏي کوليءَ مان ٻاهر نڪري ويا ته جيئن سيٺ کي وڃائي اطلاع ڪن.

اهو موقعو وٺي آءٌ تڪڙو تڪڙو کوٺي مان نڪري وٺي اونداهيءَ ڏانهن ڀڳس ۽ پنجاهه ميٽرن تائين پڄڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس. آءٌ هڪڙي وڻ جي اوٽ وٺي ويهي رهيس. آن وڻ کان پوءِ ٻئي وڻ تائين پهتس، ۽ پوءِ بورچيخاني جي پاڇي مان ٿيندو جيل جي ڀت تائين پهچي ويس. ماڻهو سڄي ميدان تي شور مچائي چئي رهيا هئا: ”خطري جي گهنٽي، خطري جي گهنٽي.“ مون پڻ وٺي دانهون ڪيون: ”خطرو ٽري ويو، خطرو ٽري ويو!“ مون کي اميد هئي ته جيڪو ٻڌندو سو اعتبار ڪري ويندو. هاڻي باقي جيڪو ڪجهه مون کي ڪرڻو هو سو هو ڀت تي چڙهڻ. بس آءٌ ڀت تي چڙهڻ وارو ئي هوس ته انتري ۾ هڪڙي سپاهيءَ مون کي ڏسي ورتو ۽ کڻي ڳچيءَ کان ورتائين.

ا-ف: جيڏي مهل هنن توهان کي پڪڙي وڌو، اوڏي مهل توهان ڇا محسوس ڪيو؟

ا-ب: سچ پچ ته آءٌ پڪڙجڻ جي ڪري خوش ڪونه ٿيو هوس، پر مون کي ڪاوڙ به ڪانه آئي. مون فقط ايترو سوچيو: پرواهه ناهي، ٻئي ڀيري هن کان وڌيڪ بهتر ٿي سگهندو. ٻئي ڀيري مون صابڻ مان ٺهيل پستول جي آڌار تي ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. اهو پستول مون پاڻ صابڻ ۽ مانيءَ جي ٽڪرن مان ٺاهيو هو. ان کي مون ڪارو رنگ تيليءَ جي سڙيل ڇيڙي واري ڪارڻ مان لڳايو هو. توهان اندازو لڳايو، هڪڙي تيليءَ مان ڪيتري ڪارڻ ملي سگهي ٿي. پستول جي نالي مون سگريٽ جي پاڪيٽ ۾ پيل پنيءَ مان ٺاهي جيڪا بلڪل هڪ لوهي ناليءَ وانگر ٿي لڳي. هڪڙي رات هو هميشه وانگر منهنجي کوليءَ اندر آيا ته جيئن آءٌ کاڌو وٺان ۽.... مون پنهنجو پستول سڻن تاڻيو. هو ٿي ڇتا هئا، هنن تي ايترو ته خوف طاري ٿي ويو جو انهن مان هڪ وٽ کاڌي جو ٿري هو سو هيٺ ڪري پيو. ٻين ٻن تي به سڪتو ڇانئجي ويو. اها سموري ڪاروائي اهڙي ته مزيدار هئي جو آءٌ پاڻ تي ضبط ڪري نه ٿي سگهيس—کل جو دورو تمام گهڻو طاقتور هو. توهان يقين ڪريو يا نه پر جيڪڏهن آءٌ پنهنجي کل تي ڪنٽرول ڪري وڃان

ها تہ اهو عين ممڪن هو تہ آءٌ ڀڄي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃان ها. پر ٿورڙو سڙو وٺڻ ۾ مون کي آٿت آئي ۽ اها ئي آٿت تہ ڪا شيءِ هوندي آهي.

ا-ف: پر اليڪاس، توهان گهڻا ڀيرا ڀڄڻ جي ڪوشش ڪئي؟

ا-پ: ڪيترائي ڀيرا. مثال طور، هڪڙو ڀيرو تہ مون پنهنجي ڪوٺيءَ جي پڪي ديوار کي چانهہ جي چمچي سان کوٽيندي ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. سال ١٩٦٩ع جو آڪٽوبر جو مهينو هو ۽ اُن وقت آءٌ جيل انتظاميہ کان پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ پائخانو ڪرڻ جي اجازت وٺڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو هوس. تنهن کان پوءِ هڪڙي بک هڙتال ذريعي آءٌ ڪانئن هڪڙو پردو بہ حاصل ڪري ويس جيڪو پاخاني جي آڏو ٽنگيندو هوس، مون پاخاني واري جاءِ کي لوکهو ڪرڻ لاءِ چوڦيرو ۽ ان جاءِ کي پوشيده رکڻ جو ڪم ڏيندو هو. مون ان منصوبي تي مسلسل ٻہ هفتا کن ڪم ڪيو ۽ ١٨ آڪٽوبر تي اهو ڏرڙ بلڪل تيار ٿي ويو ۽ مون ان مان نڪري وڃڻ جي ڪوشش ڪئي، پر آءٌ ڪنهن بہ طرح ٻاهر نڪري نہ سگهيس، ڇاڪاڻ تہ مون کي بدن تي تمام گهڻا ڪپڙا پاتل هئا. مون کي ڀهريائين اهي ڪپڙا لاهي ٻاهر اڇلڻا ٿي پيا ۽ تنهن کان پوءِ وري پاڻ ٻاهر نڪرڻ تي پيو ۽

انهيءَ ئي معاملي سڄو ڪم خراب ڪري ڇڏيو. عين وقت تي هڪڙو پهريدار اتان اچي لنگهيو ۽ منهنجا ڪپڙا ڏسي ورتائين ۽ هڪدم خطري جو گگو وڄايائين ڪن پل ۾ هو مون کي وڪوڙي ويا. اوڏي مهل ئي پڇا ڳاڇا شروع ڪري ڏنائون. هو اعتبار ئي نه پيا ڪن ته ڪو مون پڪي ديوار فقط هڪڙي چاقوءَ جي ڇمڇي سان کوٽي هئي. هنن مون تي تشدد ڪيو ته آءٌ کين ٻڌايان ته مون اهو ڏر ڪيئن ڪاهيو. آهه! توهان تصور ۾ ئي ڪري سگهو ته هنن مون کي ڪيئن ۽ ڪهڙيون اذيتون ڏنيون.

تشدد کان پوءِ هنن وري مون کي مون واري ڪال ڪوٺڙي ۾ آندو، ۽ مون واري کٽ ۾ ڪڙي ڇڏيائون. آءٌ اڳي وانگر وري هڪڙي ڪنڊ ۾ پٽ تي هٿڪڙين سان سمهندو هوس. پر ڏينهن کان پوءِ ٿيوفائيلو ياناڪاس پهرظاهر ٿيو. ”تو اهو سوراخ ڪيئن ڪيو؟“ ”توکي خبر آهي ته هڪ چاقوءَ واري ڇمڇي سان ڪاهيو هوم.“ ”اهو ناممڪن آهي، اهو سچ ناهي!“ ”پر ٿيوفائيلو ياناڪاس، تون اعتبار ڪرين يا نه، تنهن جي مون کي پرواهه ڪانهي.“ منهنجو ايترو چوڻ ۽ ٺڏا ۽ مار شروع ٿي ويئي. پوءِ، هو هفتا رکي، وري فيلڊان گرزيڪس نالي هڪڙو جرنل آيو جيڪو تمام سياڻو ۽ ڏاڍو سهڻو هو. هن چيو ”اليڪاس، جيڪڏهن هو توکي هٿڪڙيون لڳائي رکن ٿا ته تون اسان جي

شڪايت نه ته نٽر ڪري سگهين، ڇاڪاڻ ته تو هڪ ڇمڇي سان پڪي ديوار ڪوٽي ڏرڙ ناهيو هو!" ۽ مون چيو مانس: "توهان انهن ڪمزور شين جي اهميت تي اعتبار ڪرڻ لاءِ تيار نه آهيو؟ ڇاڪاڻ ته هڪ پڪي ديوار ڪسٽرڊ پڊنگ (سيلائيءَ جو قسم) جو پيالو نه ته آهي!" منهنجي انهيءَ ڳالهه سان هُن جرنل جا جذبا مجروح ٿي ٿيا، ۽ اڙين انهن تان مسخري يا ٺٺولي ڪري مون کي وري بک هڙتال تي وڃڻو هو. هو مون کي ڪٽ ڏيڻ لاءِ يا هٿڪڙيون لاهڻ لاءِ ڪنهن به صورت ۾ تيار ڪونه هئا. پر پوءِ آخرڪار انهن ڪرڻ تي مجبور ٿي پيا ڇاڪاڻ ته مون ٻه ڏينهن جي بک هڙتال دوران ڪافيءَ جي چند ڦڙن کان سواءِ ڪجهه به نه ٿي کاڌو. مون ان بابت هڪ نظم پڻ لکيو هو.

ا- ف: ڪهڙو؟

ا- پ: اُن نظم جو عنوان آهي "آءٌ چاهيان ٿو."
نظم آهي:

"آءٌ ساراهه ڪرڻ چاهيان ٿو
ساڳي قوت ۽ لڳاءُ سان، جنهن سان آءٌ بددعا ڏيڻ
۽ پٽڻ چاهيان ٿو
آءٌ سزا ڏيڻ چاهيان ٿو
ساڳي قوت ۽ لڳاءُ سان، جنهن سان آءٌ معافي ڏيڻ
چاهيان ٿو

آءٌ ارپڻ چاهيان ٿو
ساڳيءَ قوت ۾ لڳاءُ سان، جنهن سان مون شروعات
۾ ارپڻ چاهيو هو
آءٌ سوپ ڪٽڻ چاهيان ٿو
توڙي جو مون تي ڪوبہ سوپ حاصل ڪري نہ
سگهيو آهي."

پر هاڻي آءٌ توهان کي هڪڙي ٻي ڪوشش جي باري ۾ ٻڌائيندس. آها ڪوشش جيڪا مون فيبروري ٠ـ١٩٧ع جي آخر ۾ ڪئي هئي. جنوريءَ ۾ هنن مون کي گائوڊي Goudi ۾ ساٿري پوليس جي سکيا جي مرڪز ۾ بدلي ڪري ڇڏيو. اتي موجود پهريدارن مان هڪڙو منهنجو دوست هو. اتي پهچندي ئي مون وري پيو پيرو پچڻ جو منصوبو ناهڻ شروع ڪيو. مون واريءَ ڪوليءَ کي ٻہ ڪلف لڳل هوندا هئا. مون پنهنجي دوست پهريدار کي چيو تہ هو بازار مان انهن ٻن ڪلفن جهڙا ڪلف جيترا ملي سگهن، وٺي اچي. ڪلفن سان گڏ ڪنجيون پڻ وٺي اچي. هو هڪ هڪ ڪندو انڪل هڪ سئو کن ڪلف وٺي آيو، ۽ اسان هڪ هڪ ڪري ڪوايءَ کي لڳل ڪلفن کي کولڻ جي ڪوشش ڪئي. آخرڪار هڪڙو ڪلف اسان کي اهڙو بہ ملي ويو جنهن جي اسان کي تلاش هئي. مون وري آن پهريدار دوست کي بازار مان ٻيا ڪلف وٺي اچڻ لاءِ چيو، ۽ هو ٻيا بہ ڪلف وٺي آيو. ٻہ ڏينهن

پوءِ، فيبروري جي ١٦ تاريخ وري هن جي ڊيوٽي صبح جو ٨ وڳي کان ١١ وڳي تائين ۽ رات جو ١٠ وڳي کان اڌ رات تائين مون تي پهرو ڏيڻ جي لڳي. صبح وارو وقت ته اسان ٻنهي ڪلفن تي زورآزمائي ڪندي گذاريو ۽ نيٺ هڪڙي چاٻي اهڙي به ملي ويئي جنهن سان ٻيو تالو به کلي ٿي ويو.

آءٌ خوشيءَ کان ٻنهي چريو ٿي پيس — آءٌ اُن رات ڀڄي ويندس، بلڪ اسان اُن رات ڀڄي وينداسون. يقيناً هو منهنجي ڀڄي وڃڻ کان پوءِ اتي ترسي نه سگهي ها. هر ڪا شيءِ تيار هئي. ناڪاميءَ جو ڪوبه سبب ڪونه هو. پر بندي جي من ۾ هڪڙي، ٻي جا ڪري خدا! ڪاش! ائين ٿي سگهي ها! پر ائين ٿي نه سگهيو. ڀڄي وڃڻ بدران .... ڀڄي وڃڻ بدران، چاٻي ليڄڻ کان صرف ٻه ڪلاڪ پوءِ تقريباً ١١ وڳي صبح جو هو مون کي وٺڻ آيا ۽ مون کي کڻي واپس بوياني جيل ۾ آڻي بند ڪيائون. جتي هنن منهنجي لاءِ هڪ خاص ڪوٺي ٺهرائي هئي. جيڪا خاص قسم جي سخت پٿر سان ٺهيل هئي. مون پوءِ سمجهيو ته گاڏوڊيءَ ۾ منهنجي بدلي رکڻو ٺئين ڪوٺيءَ جي اڏاوت لاءِ ڪئي ويئي هئي، جيڪا تمام محفوظ هئي ۽ مضبوط پٿر جي ٺهيل هئي.

ا ـ ف: اُن ڪوٺيءَ کان به مضبوط، جنهن ۾ توهان هڪ ڏينهن اڳ پوريل هئا؟

ا ـ پ: ها، آن کان به مضبوط ۽ هُنن مون کي آن ۾ بند ڪري ڪلف لڳائي ڇڏيو. آن نئين کوليءَ مان ڀهريون ڀيرو ڀڄڻ جي ڪوشش مون ٢- جون ١٩٧١ع تي ڪئي. پوءِ هنن مون کي بدلي ڪري وري ملٽري پوليس جي سکيا واري مرڪز ۾ آندو، پر آتان به مون ٻيهر ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪئي — شايد ٣. آگسٽ تي اهو فرار اهڙو واقعو هو جنهن کي تمام گهڻي اهميت ۽ مشهوري ملي، ڇاڪاڻ ته ليڊي فليمنگ کي به آن فرار ۾ ملوث ڪيو ويو هو، جنهن کان پوءِ پڇا ڳاڇا به ٿي هئي. توهان ڏسو ته، رازداريءَ جو مطلب اهو نه آهي ته ماڻهو هر ڳالهه تان هٿ کڻي ويهي رهي. پاڻ کي ڪڏهن به مظلوم محسوس نه ڪريو. ڪڏهن به هڪ مظلوم وانگر پيش نه ٿيو. آءٌ ڪڏهن به مظلوم ٿي پيش نه ٿيس — آن حالت ۾ به نه، جڏهن بک هڙتالن ۾ آءٌ ڳري ڪندا تي ويو هوس، مون هميشه ڀڄي وڃڻ جا نوان طريقا ڳوليا ۽ آءٌ هميشه خوشگوار موڊ ۾ رهندو هوس يا حملي‌آور جي حيثيت ۾ رهندو هوس. آن حالت ۾ به، جڏهن آءٌ گهٽين ۽ فڪرن کان بنهه بيحال ٿي ڄڻ مري رهيو هوس. گهٽيون .... فڪر .... تنهائي .... اڪيلائي .... مون مٿئين ڪيفيت بابت منهنجي شاعريءَ جي ڪتاب ۾ پڻ ٻڌايو آهي جنهن وياريگيو انعام کٽيو هو. ڏسو، اڪيلائيءَ تي توهان فقط تصورات سان ئي غالب پئجي

سگهيو ٿا. مون پنهنجي ذهن ۾ ڪيترا ئي نوان جنم ورتا ته جيئن اڪيلائيءَ جي عذاب تي غالب پئجي سگهان. ۽ ڪيئن نه سخت ڪيفيت ۾ مون پنهنجو هر جنم تصورات ۾ پيهي گذاري ڇڏيو.

ا ـ ف: پر اليڪاس، هڪڙو ٻيو توهان ٻچي وڃڻ ۾ ڪامياب به ته ٿي ويا هئا؟

ا ـ پ: ها، جارج موراڪس مان گڏ ڀڄي ته ويو هوس، پر رڳو منهنجي ڪري ويچاري موراڪس کي سورنهن سال ٽيپ اچي ويئي. هنن کيس ڀاڄوڪڙ قرار ڏنو آهي تنهنڪري هن عام معافيءَ ۾ به هو ڇُٽي ڪو نه سگهيو. جارج موراڪس، هڪڙو نوجوان نان ڪميشنڊ آفيسر هو، جنهن مون کي خودبخود مدد ڪرڻ جي آڇ ڪئي هئي. آه، موراڪس سان منهنجو ڀڄي وڃڻ ڪيترو نه دلچسپ هو! مون کي نائڪ جو ويس پاتل هو ۽ منهنجي هٿن ۾ سيني ڪولين جي ڪلفن جي چابين جا ڇڳا هئا. جڏهن اسين آخري دروازي وٽ پهتاسون تڏهن مون اتي بيٺل پهريدار ننڊاڙي سپاهيءَ ڏانهن چابيون اڇلي چيومانس ”سوني سڙ، دروازو کول.“ سپاهيءَ مون کي ڪو نه سڃاتو ۽ هُو هڪدم ڪڙو تڙو ٿي بيٺو ۽ اسان لاءِ دروازو کوليائين. مون اهو پڻ چيومانس ته گهڻو گوڙ نه ڪري ۽ جيسين اسين موٽي اچون تيسين ڪنهن کي نه ٻڌائج ته ڪير

ٻاهر ويـو آهي. توهان سمجهو ٿا نہ تہ اهو امڪان هميشه رهيو ٿي تہ الاجي ڀڄي سگهنداسون يا وري پڪڙجي پونداسون. جيڪڏهن اسين ٻاهرين پٽ تي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿيا ٿيون تہ ظاهر آهي تہ واپس اچڻو پوندو.

اسين اهو ٻاهريون دروازو ٽپي آياسين جنهن حقيقت ۾ اسان کي ماٺري ميدان تي آڻي ٿي بيهاريو ۽ جتان پوءِ رڳو پٽ ٽپڻي هئي. جيتوڻيڪ پٽ تمام اوچي هئي ۽ اُن تي بجليءَ جي ڪيبل تار وڇايل هئي. پر آءٌ جهڪي بيٺس ۽ موراڪس منهنجي ڪلهن تي پير رکي مٿي چڙهي ويو. پوءِ هُن پنهنجون ٻانهون هيٺ ڪيون جن کي چنبڙي آءٌ مٿي چڙهي ويس ۽ اهڙي طرح اسين ڀڄي وياسين ۽ اٿينس جي گهٽين ۾ پئي چڪر هنياسين. ڏاڍو خراب ٿيو هو جو ڇهن ڏينهن کان پوءِ هنن اسان کي پڪڙي ورتو. هُنن مون کي هڪڙي باغيءَ ڊاڪس پيٽنساس جي گهران اچي پڪڙيو. پيٽنساس جو ١٩٦٧ع کان وٺي گريڪ رزسٽنس سان لاڳاپيل هو ۽ هُو هڪڙي سنري اداري ۾ ڪم ڪندو هو ۽ اسان لاءِ ڪيترائي ڪوڙا پاسپورٽ مهيا ڪيا هئائين. هُنن مون تي تشدد ڪري پيٽنساس جي ٻاري ۾ پڻ ڄاڻائڻ ٿي چاهيو، پر آءٌ ڪٿي ٿو ڪين ٻڌائي سگهان. دراصل اهوئي سبب هو جو هو پيٽنساس کي ڪڏهن بہ گرفتار ڪري نہ سگهيا.

فرار ٿيڻ بعد آءٌ پوري ڀروسي سان سندس گهر

ويس، منهنجو مطلب هو ته فقط ٻه ٽي ڏينهن آتي رهان، جيستائين آءٌ گريڪ رزسٽنس گروپ جي پنهنجن ساٿين سان رابطو قائم ڪري سگهان. هُن منهنجو ڳرانٽڙين، ڀاڪرن ۾ ڇُمين سان آڌرڀاءُ ڪيو ۽ مون سان ملي ڏاڍو خوش ٿيو، پر ٻئي ڏينهن هو اهو گهر ڇڏي هليو ويو جتي آءٌ سندس مهمان ٿي رهيو پيو هوس، ۽ وري ٤٨ ڪلاڪن کان پوءِ ظاهر ٿيو. اسان پاڻ ۾ ڳالهايو ۽ ماني گڏجي کاڌيسون. ٻئي ڏينهن صبح جو سوير هي موڪلائي روانو ٿيو ته ڪم تي ٿو وڃي، پر ڪم تي وڃڻ بدران هو سڌو پوليس ٿاڻي تي ويو ۽ چاپين جا ڇڳا وڃي پيش ڪيائين. اهو ئي ڪارڻ هو جو اسين ٻيهر جهلجي پياسين. پيٽنسناس کي انعام طور پنج سئو ڊراچماس يعني اٽڪل ١٧ ڊالر کن مليا هئا. جيڪڏهن توهان دل ۾ نه ڪريو ته اچو ته هاڻي اسان ڪنهن ٻئي موضوع تي ڳالهايون.

ا ـ ف: ها، ڀلي، اچو ته هاڻ ڪا ٻي ڳالهه ڪريون. اچو ته پاپادو پولاس جي باري ۾ ڳالهايون.

ا ـ پ: ٻڌ، آءٌ هِن پاپادو پولاس جي باري ۾ سنجيدگيءَ سان صحيح نموني ۾ ڳالهائي ڪونه سگهندس، ڇو ته هو هڪڙو اهڙي قسم جو ماڻهو آهي جنهن کي توهان تيستائين ٻنهه سمجهي نه سگهندؤ جيستائين توهان کي هُن جي سموري تاريخ جي خبر نه پوندي، تاريخ،

جيڪا ڏيکاري ٿي ته هو بي‌ايمان، ذهني طرح بيمار، خبيث ۽ عصابي ڪوڙو آهي، مسلسل ڇهه سال هن رڳو ڪوڙ ڳالهايو آهي ۽ سچ جو هڪ لفظ به نه ڳالهايو اٿس. نه ڄاڻان ڪيترا ڀيرا منهنجي لاءِ نفرت ۽ ڌڪار اوڳاڇي اٿس ۽ مون اهو سڀڪجهه ڪيس خطن ۾ لکي ٻڌايو هو! توهان کي خبر آهي، مون آهي خط جيل جي ڊائريڪٽر کي ڏنا هئا. هر خط ۾ مون ڪيس مسخرو، نرڙو، ڇوڪرو، چريٽ، ظالم ۽ ذهني طرح چريو لکيو هو. ۽ توهان ائين نه سمجهجو ته ڪو مون ڪاوڙ ۽ ڪروڌ ۾ اچي ڪيس اجايو گهڻو وڌ ڳالهايو آهي، پر آهي ڳالهيون سمورين سندس سوانح حيات يا گذريل رڪارڊ مان ظاهر آهن.

هي آهو ڪيپٽن هو جنهن ١٩٥١ع ۾ 'ڪوپ ڊيٽ' ۾ حصو ورتو ۽ بهرحال، 'ڪرسٽياس ۽ ٽيبولارس' سان گڏ ناڪام ٿيو. هي آهو ساڳيو ساٿو ائي جيڪو ١٩٦١ع ۾ ٽينڊز ڇونڊن وقت ليفٽيننٽ ڪرنل هو ۽ اليڪشن ڪميشن جي سيڪريٽريءَ جي حيثيت ۾ هن مشهور پيريڪلس پلان جوڙيو جنهن تحت هن ملي‌ڀڳت ڪري چونڊن جي نتيجن کي غلط ۽ بوگس ظاهر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. جڏهن جمهوري حڪومت آن پيريڪاس پلان جي تحقيقات ڪرڻ جو حڪم ڏنو هو تڏهن هن بدمعاش جواب ڏنو هو ته آءٌ يوناني لکت سمجهي نٿي سگهيس تنهنڪري منهنجي آها ذميواري

نہ هئي. توهان کي اها حقيقت سرڪاري دستاويزن مان ۽ اُن وقت جي اخبارن ۾ شايع ٿيل خبرن مان معلوم ٿي ويندي.

هي اهو شخص آهي جنهن ١٩٦٣ع جي شروعات ۾ پنهنجي محڪمي ۾ وڏيون گهوٽيون هڻي اُن کي سبوتاژ ڪيو هو ۽ پوءِ وري پاڻ ئي پنهنجن سپاهين تي تشدد ڪري اُن ڳالهه تي ٻهاريائين تہ اهو ڏنڊو ڪميونسٽن ڪيو هو. هي پروپئگنڊا ۽ نفسياتي جنگ جي محڪمي جو بالا آفيسر هو ۽ هر ڪنهن کي خبر آهي تہ هُن ئي پاليڪارپاس جارغيز کي قتل ڪرڻ جو حڪم ڪيو هو. هرڪنهن کي خبر آهي تہ جڏهن هنن مون کي جيل ۾ مارڻ جي ڪوشش ڪئي هئي تڏهن هر پيري، هر واقعي جي پٺيان هن جو هٿ هو. هي بهرحال هڪڙو واهيات ماڻهو آهي. اُن جو اندازو توهان انهن حقيقتن مان لڳائي سگهو ٿا تہ هُن تشدد ڪندڙ عملي لاءِ وڏيڪ رعايتن ۽ سهوليتن جو اعلان ڪيو آهي. ڇا اِها کُلي اجازت ناهي تہ تشدد جو وجود پليو قائم رهي؟ ڇا اهو تشدد جي ڪاروائين کي وڌائڻ ۽ ويجهائڻ جي برابر ناهي؟

ا-ف: ائين برابر آهي، پر اهي ڳالهيون هُن کي پاور ۾ هجڻ کان روڪي تہ نٿيون سگهن؟

ا-پ: بلڪل، جيڪڏهن توهان جو مطلب آهي تہ

سڀئي سموريون روئيدادون هن جي پاور ۾ رهڻ سان واسطو نٿيون رکن يا اثرانداز نٿيون ٿين ته پوءِ آءٌ توهان کي تفصيل سان مثال ٻڌايان ٿو. آءٌ جڏهن روم ۾ هوس تڏهن مون هڪڙي فلم ڏٺي هئي جنهن ۾ مسوليني پلازو وينيزيا سان هڪڙي مڙ سان ڳالهائي رهيو هو. آءٌ حيرت ۽ تعجب ۾ پئجي ويس ته اٽليءَ جي ماڻهن هڙي واهيات ماڻهوءَ کي ايترا سال برداشت ڪرڻ جو ڪيئن بندوبست ڪيو آهي، جنهن جي گفتگو نهايت اڻنگي ۽ بيهودي هئي. پر پوءِ به مسوليني هڪ طاقتور آمر هو ۽ پنهنجي جاءِ تي مضبوط ٻڌل هو. ڇا حڪومت تي چوريءَ قبضو ڪرڻ ۽ اهو جاري رکڻ ڪنهن ماڻهوءَ کي واهيات ٿيڻ کان روڪي سگهي ٿو؟ مسوليني ۽ پاپادوپولاس ۾ فرق فقط ايترو آهي ته صحيح يا غلط پر مسوليني‌ءَ جي اهميت ۽ حمايت هئي پر پاپادوپولاس کي ته اها به ڪانهي. هن جي طاقت فوجي ماڻهن تي آهي يعني فقط ڏهن فوجي آفيسرن تي، جيڪي سموري آرمي تي ڪنٽرول ڪن ٿا. هي هڪڙي ننڍڙي ٽولي جو ننڍڙو اڳواڻ آهي.

آن کان به وڌيڪ ته هو بي ايمانيءَ سان ڪم ڪري ٿو. هو پاڻ کي فرانڪو وانگر نٿو پيش ڪري، جيڪو چوي ٿو: ”آءٌ سڀڪجهه آهيان، آءٌ تاريخ آهيان.“ هي ته پاڻ کي انقلاب ۽ جمهوريت جو ٻنهي وارث ڪريو ٿو پيش ڪري. جمهوريت! هيءَ ڪهڙي جهنمي

قسم جي جمهوريت آهي، جنهن ۾ فقط هڪڙو ماڻهو چونڊڻ لاءِ بيهي ٿو ۽ رڳو بظاهر به ڪا مخالف ڌر ڳنڍائڻ ئي نٿو چاهي. توهان ائين ڇئي سگهو ٿا ته: پر توهان ته جيل مان پاپاڊو پولاس جي عام معافيءَ جي ڪري نڪتا آهيو. پر توهان اهو ڪونه ٿا سمجهو ته آها سچي انڪل آهي، چالاڪي آهي، ٺڳولي آهي ۽ بدمعاشي آهي؟ ڇا توهان اهو ڪونه ٿا سمجهي سگهو ته هن عمل جي پويان سندس ظلمن کي جاري رکڻ جي حرفت سمايل آهي؟

ا - ف: اليڪاس، توهان جو ڪنسٽنٽائين جي باري ۾ ڇا خيال آهي؟

ا - پ: آءٌ هميشه جمهوريت پسند رهيو آهيان، ۽ سچ پچ ته آءٌ انهن مان نه آهيان جيڪي ڪنسٽنٽائين لاءِ افسوس ڪن. تنهن ڪانسواءِ ڪنسٽنٽائين پاڻ پنهنجي لاءِ اهڙيون حالتون پيدا ڪيون هيون جن ڪيس ملڪ کان ٻاهر اُچلي ڦٽو ڪيو، جڏهن هن جولاءِ ١٩٦٥ع ۾ پاپا ندريو تي زور ڀريو هو ته هُو استعيفا ڏي. پر مون کي ان ڳالهه تي زور ڏيڻ جي ڪهڙي پرواه ته ڪنسٽنٽائين کي آءٌ سٺو ٿو سمجهان يا نه. مون کي فقط هيءَ ڳالهه ڏسڻي آهي ته فوجي ٽولي جي خلاف هلندڙ جدوجهد ۾ ڪنسٽنٽائين ڪارگر ثابت ٿي سگهي ٿو يا نه. شايد هي ڪم اچي سگهي. ڇاڪاڻ

تہ ڪنسٽنٽائين جو فوج جي ڪن گروپن ۾ چڱو خاصو اثر رسوخ آهي، خاص ڪري آفيسرن ۾. شايد، جيڪڏهن صورتحال جيئن اڄ آهي ائين رهي تہ پوءِ اسان هن کي نظرانداز نہ ڪري سگهون. ۽ اسان هن موقعي تي سندس معاملي کي سلجهائي بہ تہ نٿا سگهون. هينئر هُو فوجي ٽولي جو دشمن آهن ۽ هن کان پوءِ بہ ڪيس بي ڪا راهہ گڏيل جي چانس بہ ڪانهي سواءِ ان جي تہ هُو فوجي ٽولي جو دشمن ٿي رهي.

اـ ف: اليڪاس، پر توهان اهو نہ سمجهو تہ ڪو پاپادوپولاس ان ڳالهہ جي اجازت ڏيندو تہ توهان سندس تختو اونڌو ڪري ڪيس ڪٿي ڦٿو ڪريو؟

اـ پ: يقيناً نہ. پر هي تہ ائين سمجهي ٿي ڪو نہ ٿو تہ ڪو ڪيس معزول بہ ڪري سگهجي ٿو، ۽ اها ٿي سندس پل آهي. چاڪاڻ تہ گريس زرسٽنس هڪڙي حقيقت بڻجي چڪي آهي. ماڻهو آن ۾ شامل ٿي رهيا آهن، جيتوڻيڪ آهستي آهستي، پر سلسلو جاري آهي، مثال طور پنڌي ڪري يڪا امريت کي نٿا ڇڄن. اسان سان شامل ٿين پيا. مڪير ڪم جيڪو هاڻي سموري يونان جي سياسي ماڻهن کي ڪرڻو آهي سو هي تہ مڪير خواهش جي پورائي لاءِ پاڻ پتوڙن ۽ اهو ڪم ٿي پاپا ڊيپولاس کي سندس حڪومت کي قانوني طرح جائز قرار ڏيڻ ۾ ڪا بہ مدد نٿو ڪري. مون کي پڪ

آهي ته ڪوبه ذميوار سياست دان هن رڳنشي وارين چونڊن ۾ حصو ڪونه وٺندو. توهان کي اهو يقين ڪرڻ گهرجي ته اسان ضرور هن کي تڏي ڇڏينداسين. پاپا ڊوپولاس فرانڪو وانگر خانه جنگيءَ مان اڀري ڪونه آيو آهي- هي دغابازيءَ انڪل بازيءَ مان آيو آهي. فرانڪو پاور ۾ آيو هو ته سندس مخالفن ڏهوڻ تي هارايو هو. هنن کي شڪست آئي هئي. باقي بچيل جمهوريت پسند ڪيمپسينو وانگر اسپين ڇڏي ويا هئا.

هتي صورتحال مختلف آهي. هتي ڪنهن کي به شڪست ڪانه آئي. ڪنهن به ڏهوڻ تي ڪونه هارايو. ۽ يونان جي ماڻهن کي آمريت مان جند ڇڏائڻي آهي ته پوءِ ڪين اٽليءَ جي ماڻهن وانگر ننڊ ڪانه ڪرڻي پوندي. ماڻهو هميشه ستا رهڻ چاهين ٿا. معاملي تان هٿ ڪڍڻ چاهين ٿا. پر انهن کي جاڳائڻ ۾ ڪو گهڻو وقت ڪونه ٿو لڳي. ڪير ٿو ڄاڻي! ڪهڙي خبر! ٿي سگهي ٿو مون مان سچائي گهٽجي وڃي يا ڄاڻ ۽ منطق پڻ. پر جيڪڏهن توهان منطق متعلق ڳالهائڻ چاهيو ٿا، ته اچو ته منطق ڪڏهن ڪا تاريخ به ٺاهي آهي؟ جيڪڏهن منطق سان تاريخ ٺهي ها ته پوءِ اطالوي مسولينيءَ کي ائين مٿي ڪامياب ٿيڻ جي ڪڏهن به اجازت نه ڏين ها، ۽ هٽلر ڪڏهن به وجود ۾ نه اچي ها، ۽ پاپا ڊوپولاس ڪڏهن به پاور ۾ نه اچي ها. هن جي هٿ ۾ فقط ڪي ٿورڙا اڏيڪا جا

دستا هئا ۽ ڪجهہ دستا ميسيڊونيا جا هئا. ۽ جڏهن توهان سياست متعلق ڳالهايو ٿا ....

ا-ف: پر اليڪاس، توهان جو سياسي نظريو ڪهڙو آهي؟

ا-پ: آءٌ ڪميونسٽ نہ آهيان، جيڪڏهن توهان اهو ئي ڄاڻڻ چاهيو ٿيون. آءٌ ڪميونسٽ ڪڏهن بہ ٿي نٿو سگهان. ڇو تہ آءٌ ستن Dogmas کي رد ڪريان ٿو. جتي بہ ڪو متو آهي تہ اتي آزادي ناهي، تنهنڪري متا مون لاءِ ڪونهن، پوءِ ڀلي مذهبي متا هجن توڙي سماجي ۽ سياسي. اهو ڇوندي منهنجي لاءِ انهن کي الڳ ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو آهي ۽ اهو ڇوڻ تہ آءٌ هِن يا هُن نظريئي سان تعلق رکان ٿو. آءٌ توهان کي فقط اهو ٻڌائي سگهان ٿو تہ آءٌ سوشلسٽ آهيان — اسان جي دؤر ۾ اهو ئي مناسب آهي، آءٌ چوندس تہ سوشلسٽ ٿيڻ هڪڙي اٽل حقيقت آهي. پر جڏهن آءٌ سوشلزم بابت ڳالهايان ٿو تڏهن آءٌ آن سوشلزم متعلق ڳالهايان پيو. جيڪا هڪڙي مڪمل آزاد ملڪ ۾ هجي. جيڪڏهن آزادي ناهي تہ پوءِ سماجي انصاف ملي ئي نٿو سگهي. منهنجي اڳيان ٻئي نظريا ڳنڍيل ۽ هڪٻئي سان لاڳاپيل آهن.

۽ هي ئي سياست جو هڪڙو اهڙو قسم آهي جنهن ۾ آءٌ حصو وٺي سگهان ٿو، جيڪڏهن يونان ۾ فقط

جمهوريت آئي ته، سياست جو اهو ئي اهڙو نمونو آهي جنهن سان آءٌ هميشه وابسته رهيو آهيان. آءٌ، جيڪڏهن آءٌ ڪنهن جمهوري ملڪ ۾ رهندو هجان ها ته سچ پچ مون ڪي سياست ۾ حصو وٺڻ لاءِ سوچڻ گهرجي ها. چاڪاڻ ته هيئنر آءٌ ڇا پيو ڪريان يا هيستائين مون ڇا ڪيو آهي، اها سياست نه آهي، اهو سياست سان هڪڙي قسم جو مذاق آهي ۽ آءٌ ائين ڪرڻ چاهيان ٿو، ها، پر مون ڪي سياست سان تمام گهڻي محبت به آهي. جيڪڏهن سياست ۾ جمهوريت آهي ته پوءِ اها سياست ايتري ته خوبصورت هوندي آهي جيئن پيار جو جواب پيار سان ڏيڻ سان حُسن نکرندو آهي. ۽ اهو ئي منهنجو مسئلو آهي. توهان ڏٺو، ڪي ماڻهو سياست فقط اُن ماحول ۾ ڪن ٿا جڏهن ملڪ تي جنگ جا ڪڪر ڇانيل هوندا آهن، يعني ڊرامائي ماحول ۾. ڪي ماڻهو سياست رڳو اُن ماحول ۾ ڪن ٿا جڏهن هر طرف مانت ۽ امن هوندو آهي يعني عام حالتن ۾. ۽ خلاف توقع، منهنجو پوئين قسم جي سياست سان واسطو آهي. جيڪڏهن سيني شين ۾ Cavour ۽ Gari Baidi ورهائجي ته پوءِ آءٌ Cavour کي ترجيح ڏيندس. پر توهان کي سمجهڻ گهرجي ته ڪنهن به موقعي تي فوجي ٽولي پاور ورتو ته پوءِ نه آءٌ ۽ نه ئي منهنجا ساٿي سياست ڪندا. ۽ نه تيستائين اسان خاموش رهندا سون جيستائين فوجي ٽولو ٽڙجي نٿو وڃي. اسان کي مانت

نہ ڪرڻ گھرجي، اسان اُنہن ڪري ئي تہ سگھون، جيستائين اسان کي ڪا باعمل قوت ميسر نہ آهي. ۽ اِها باعمل قوت آهي مزاحمت جنهن جو نالو آهي جدوجهد.

ا-ف: اليڪاس، توهان چئو ٿا تہ خلاف توقع توهان Cavour کي ترجيح ڏيو ٿا. سچ پچ اُنہن آهي، ڇاڪاڻ تہ توهان جي سياسي شخصيت تہ مشهور ٿي نڌهن ٿي آهي جڏهن توهان Gari Baldian وانگر قتل ڪرڻ واري ڪوشش ڪئي هئي. اليڪاس، ڪڏهن توهان اَن ڏينهن لاءِ پڇتايو آهي، جڏهن توهان اِها ڪوشش ڪئي هئي؟

ا-پ: ڪڏهن بہ نہ. ۽ انهيءَ سبب لاءِ سون ڪڏهن بہ پڇتاءُ محسوس نہ ڪيو آهي. ڏسو نہ، جڏهن مون تي تشدد ڪيو پئي ويو تڏهن جيڪڏهن آءٌ پڇتاءُ ظاهر ڪريان ها تہ پوءِ مون کي موت جي سزا ئي ڪانہ ڏنائي وڃي ها. پر مون تڏهن بہ اُنہن نہ پڇتايو هو جيئن اڄ بہ نہ پڇتائي رهيو آهيان. ڇاڪاڻ تہ مون پنهنجا ارادا ڪڏهن بہ نہ بدلايا آهن. ۽ آءٌ مستقبل ۾ پڻ ارادا بدلائڻ بابت سوچي بہ نہ ٿو سگھان. پاپادوپولاس بغاوت جو ذوهاري آهي ۽ ٻين ڪيترن اهڙن سنگين ڏوهن ۾ ملوث آهي، جن جي سزا منهنجي ملڪ ۾ موت آهي. مون هي عمل ڪنهن جنوني ڇريئي وانگر ڇرياڻپ ۾ نہ ڪيو آهي. آءٌ ڪو جنوني يا تعصبي

ڇريو نہ آهيان. مون ۽ منهنجي ساٿين انصاف جي ڪل پرزن وانگر عمل ڪيو آهي. جڏهن ماڻهوءَ تي ظالم جا پهاڙ ڪيرايا وڃن تڏهن هرهڪ شهريءَ جو اهو فرض آهي تہ هو ظالم کي نيست و نابود ڪري صفحهءِ هستي تان مٽائي ڇڏي. پڇتاءُ ڪرڻ جي ڪابہ ضرورت ڪانهي ۽ اسان جي جدوجهد تيستائين جاري رهندي، جيستائين يونان ۾ انصاف ۽ آزاديءَ پيهر نٿا قائم ٿين. مون، يا بهتر آهي اسان هڪڙو اهڙو رستو ڳولي ڪڍيو آهي جنهن تان مونڻ جو سوال ئي نٿو پيدا ٿئي.

ا - ف: مون کي خبر آهي. چڱو اليڪاس، هاڻي توهان مون کي آن منصوبي جي باري ۾ ٻڌايو جنهن ۾ توهان پاپادو پولاس کي قتل ٿي ڪيو؟

ا - پ: اهو منصوبو اول کان وٺي آخري تفصيلن تائين تمام سوچي سمجهي تيار ڪيو ويو هو. مون هرهڪ شيءِ بالت چڱيءَ طرح سوچيو هو. مون کي رڳو ٻن بجليءَ جي سرنگهن جا ٻنڻ دٻائڻا هئا جيڪي پل کان ٻہ سئو ميٽر پري رکيل هيون. آهي مون پاڻ ٺاهيون هيون. اهي ٻئي بهترين سرنگهون هيون، جن مان هرهڪ ۾ پنج ڪلو ٽي-اين-ٽي (T.N.T) ۽ ڏيڍ ڪلو هڪ ٻيو ڌماڪاخيز مادو سي-٣ (C.3) شامل هو. ٻئي سرنگهون بلڪل صحيح جڳهہ تي رکيل هيون. مون انهن کي هڪ ميٽر اونهون کڏو آن نئيڙي پل جي

ٻنهي ڇيڙن تي لڳائي رکيو هو، جنهن پل تان
پاپاڊو پولاس جي ڪار سائونين کان ساموندي ڪناري
وارو رستو ڏيئي اٿينس ڏانهن ويندي لنگهي ها. ڌماڪي
کي هڪ گول دائري ۾ ۴۵ ڊگرين تائين پکڙجڻو هو
۽ ٻن ميٽرن جي گولائيءَ وارو ڏرڙ ڪرڻو هو. هڪ ٻئي
ڌماڪو ڪافي ٿئي ها، هڪڙيءَ ٻئي سرنگهه جي ڌماڪي
سان نشانو تباهه ٿي وڃي ها، جيڪڏهن ڪا صحيح
وقت تي اچي ها.

پر غلطي منهنجي هڪڙي ساٿيءَ کان ٿي هئي،
هُن اهو سامان ڪار جي پٺين خاني ۾ رکيو هو جتي
فيوز مُڙي ڏنگو ڦڏو ٿي ايترو ته خراب ٿي چڪو هو
جو آءٌ ان مان فقط ۴۰ ميٽر کن سڌو ڪري استعمال
ڪرڻ جهڙو ڪري سگهيس، حقيقت اِها آهي ته ايتري
فاصلي تان ٻٽڻ دٻائڻ ناممڪن هو، ڇاڪاڻ ته آن
هنڌ پاڻ کي لڪائڻ جي ڪابه جاءِ ڪانه هئي، فقط
هڪڙي جاءِ هئي جتي آءٌ لڪي سگهيس ٿي ۽ سا پل
کان فقط اٺن ڏهن ميٽرن جي فاصلي تي هئي. مون کي
آتي ٻئي ڪوشش ڪرڻي هئي. انهيءَ هنڌان منصوبي
تي عمل ڪرڻ سان نقصان ۽ خطرا آءٌ صاف طور ڏسي
پئي سگهيس. جيڪا ڳالهه ٻنهي ڏکي ٿي لڳي سا هيءَ
ته آتان رستو آءٌ ڏسي نٿي سگهيس. حملي ڪرڻ کان
اڳ مون ڪيترا ڀيرا آزمائش طور ڪوشش ڪري ڏٺي
۽ آخرڪار اُن نتيجي تي پهتس ته جاءِ آها ٻئي مناسب

رهندي جيڪا ٻه سؤ ميٽر پل کان پري هئي. چاڪاڻ ته مون ذهن نشين ڪري ڇڏيو هو ته جيڏي مهل ڪار پل ۽ منهنجي وچ تي پهتي ٿي ته آءٌ ان کي اڏولاڙو ڏسي سگهيس پئي ۽ انهيءَ موقعي تي آءٌ بٽڻ دٻائي سگهيس ٿي. آن نئين جڳهه کان سواءِ ٻئي هنڌان ڪٿان به آءٌ رستي کي چڱيءَ طرح ڏسي نٿي سگهيس. چاڪاڻ ته ٻئي هنڌان مون کي ڪار تي حملي ڪرڻ مهل آها ڏسڻ ۾ نئي ڪانه ٿي آئي. ٻيو نقص هي هو ته حملي ڪرڻ کان پوءِ اتان ڀڄي وڃڻ تقريباً ناممڪن هو. رستي تي هر ۵۰ يا ۱۰۰ ميٽرن بعد هڪ گشتي پوليس سپاهي بيٺل هو ۽ تنهن کان سواءِ ڪيترائي پوليس جون ڪارون اچي وڃي رهيون هيون. سواءِ هڪ جاءِ جي جيڪا فقط ۱۰ ميٽر پل کان پري هئي.

ا ـ ف: تنهنڪري توکي حملي ڪرڻ کان پوءِ اتان ڀڄڻ لاءِ سمنڊ ۾ ٽپو ڏيڻو هو؟

ا ـ پ: بلڪل ٺيڪ. هڪڙي تيز رفتار لانچ ۳۰۰ ميٽر پريان منهنجي لاءِ بلڪل تيار بيٺي هئي، پر آءٌ بلڪل چڱي طرح ڏسي رهيو هوس ته منهنجو ڀڄي وڃڻ ۾ ڪامياب ٿيڻ نه صرف اڻ ٿيڻو هو بلڪ بلڪل ئي ناممڪن هو. تنهن هوندي به مون منصوبي تي ٺيڪ طرح سان عمل ڪرڻ جو فيصلو ڪري ورتو. مون فيوز دکايو ۽ پاڻيءَ ۾ ٽپو ڏيئي ڇڏيم. آءٌ ٽٻيءَ

۾ پاڻيءَ اندران ٢٥ کان ٣٠ ميٽرن تائين ترندو رهيس. تنهن ڏان پوءِ مون ساهہ کڻڻ لاءِ پاڻيءَ مان مٿو ٻاهر ڪڍيو. مون پڪ سان ڄاتو ٿي تہ هنن مون کي ٽپو ڏيندي ڪونہ ڏٺو هو. فوجي هر طرف کان ڊماڪي واري هنڌ ڏانهن ڊوڙندا پئي ويا. آءٌ ٿورو اڳيرو ترندو رهيس ۽ پوءِ پاڻيءَ کان ٻاهر نڪري آيس تہ جيئن جلد ٽڪرن جي پٺيان بيٺل لانچ تائين پهچي سگهان. آءٌ جهڪندو ڊوڙندو پئي ويس تہ اوچتو مون لانچ کي روانو ٿيندي ڏٺو. منصوبي موجب ڊماڪي کان پوءِ لانچ کي پنج منٽ منهنجو انتظار ڪرڻو هو پر آءٌ انهي وقت اندر پهچي ڪونہ سگهيس. پر پوءِ بہ آءٌ نااميد ڪونہ ٿيس.

منصوبي ۾ پيو تعمل ابدل هي بہ هو تہ جيڪڏهن آءٌ موٽر لانچ تي پهچي نٿو سگهان يا اهـا مون کي ڪڻڻ کان سواءِ هلي وڃي تہ پوءِ آءٌ پاڻ کي جبل ۾ رات جي پوئين پهر تائين لڪائي ڇڏيان. ۽ پوءِ آءٌ جڏهن رات جي اونڌهہ ۾ جبل مان ٻاهر نڪران تہ هنڌ هنڌ تي مون لاءِ بيٺل ڪارن مان ڪنهن هڪ تي چڙهي ڀڄي وڃان. جيتوڻيڪ اهو منهنجي لاءِ آرامده ڪم ڪونہ هو ۽ جيڪو ڪجهہ مون ڪيو هو سو ڇڻ ڪنهن وڏي مصيبت کان گهٽ نہ هو پر اهو اهو منهنجي لاءِ ڪو وڏو مسئلو ڪونہ هو. تنهنڪري آءٌ اتي هڪڙي غار ۾ ٻن ڪلاڪن تائين لڪو ويٺو

رهيس. انهن ٻن ڪلاڪن ۾ ملٽري پوليس ۽ سامونڊي ڪناري واري پوليس مون کي ڪک ڪک ڪندي ڳوليندي رهي. پر انهن ٻن ڪلاڪن دوران چڻ مون کي زمين ڳيهي ويئي ۽ آءٌ نظرن کان ائين غائب ٿي ويس جو هو مون کي ڳولي ڪونه سگهيا ۽ هو ڪڏهن به مون کي ڳولي ڪونه سگهن ها.

ان کان پوءِ هڪڙي اهڙي ڳالهه ٿي پئي، جنهن کي آءٌ فقط تقدير ئي چئي سگهان ٿو. آن غار جي مٿان جنهن ۾ آءٌ لڪو ويٺو هوس، هڪ پوليس آفيسر بيٺو هو. مون هُن کي ائين چوندي ٻڌو ”هيٺتي هُو ڪونهي، هلو تہ هٽي هُنَن ٻوڙن ۾ ڪيس ڳوليون، نہ تہ پوءِ وري ٻئي پاسي هلي ٿا ڳوليون.“ پر جيئن ئي ٻئي پاسي وڃڻ لاءِ هُو پوئتي مڙيو ٿي، تيئن سندس پير ترڪي ويو ۽ هُن بلڪل منهنجي اڳيان اچي ڦهڪو ڪيو. هُن مون کي چڱيءَ طرح جانچي ڏٺو ۽ هڪ پل ۾ اتي موجود سمورا سپاهي مون تي چڙهي ويا. ڏؤنشن ۽ مڪن جو وارو وار لاهي ڏنائون. پڇيائون ٿي ”تون ڪير آهين؟ ٻيا ڪٿي آهن؟ موٽر لانچ ۾ ڪير پڄي ويو؟ ڳالهاءِ، ڳالهاءِ!“ ۽ ڏونشا.... مڪون.... ٺڏا.... مون ما ڳيهي گونگو هجڻ جو ڪٿي ڍونگ ڪيو ۽ انهن جي ڪنهن بہ سوال جو جواب ڪونہ ڏنو. تنهن دان پوءِ هو مون کي رستي تي وٺي آيا ۽ آٽي ڪٿي هڪڙي ڪار ۾ ويهاريائون ۽......

ا-ف: جيڪڏهن اڳتي نہ ٻڌائڻ چاهين تہ نہ ٻڌاءِ. بس اهو ئي ڪافي آهي.

ا-پ: ڇو؟ ڪارم ۾ مون سان گڏ پبلڪ سڪيورٽي جو وزير جنرل زيور لڪاس ۽ ڪرنل ليڊاس بہ ويٺل هئا. هڪڙو آفيسر جيڪو مون کي ڪجهہ وقت کان سڃاڻندو هو، تنهن چيو "هي پانا گولس آهي!" پر پوءِ ويٺلن سمجهيو تہ آءٌ منهنجو ڀاءُ ڪئپٽن جارج پانا گولس آهيان، جنهن کي هو ۱۹٦٧ع کان وٺي ڳولي رهيا هئا. هُنن وٺي رڙيون ڪرڻ شروع ڪيون: "ڪئپٽن، اسان توکي مس مس ڳولي لڌو آهي. هاڻي اسان توکي قتل ڪري ڇڏينداسين." پنهنجي غلطي درست ڪري مون کي سڃاڻڻ ۾ هنن کي پيا بہ ٽيهہ ڪلاڪ لڳي ويا. انهن ٽيهن ڪلاڪن دوران هنن مون تي پڇاڳاڇا جا جيڪي طريقا استعمال ڪيا سي بلڪل وحشيانہ ۽ غيرمعروف هئا. هنن مون کي چيو تہ "اسان اليگزينڊر کي سلونيڪا ۾ گرفتار ڪيو آهي ۽ هن وقت اليگزينڊر پڻ توکان وڌيڪ اذيتون سهي رهيو آهي." هُنن مون کان انهن آفيسرن جي متعلق پڇيو، جن کي آءٌ بنهہ ڪونہ سڃاڻندو هوس. مثال طور هنن مون کان جنرل اينجلز لاءِ پڇيو، جيڪو آن وقت هٿياربند فوجن جو ڪمانڊر انچيف هو. هُنن اهو پڻ ڄاڻڻ ٿي چاهيو تہ هُو بہ هِن منصوبي ۾ شامل هو يا نہ. اهو ڄاڻڻ

لاءِ هنن مون تي تشدد به ڪيو. هنن خوف ۽ هراس پکيڙي مون سان ڏاڍيون جٺيون ڪيون. پر بهرحال، سندن پيچا ڳاچا جو طريقو باقاعده هو — هنن آهستي آهستي تشدد پئي وڌايو. پوءِ آخرڪار جڏهن کين خبر پيئي ته آءٌ جارج نه بلڪ اليگزينڊر آهيان ته هنن مون تي تشدد وڌائي ڇڏيو.

ا - ف: اليڪاس، هاڻي گذريءَ بابت گهڻو نه سوچ. واقعي اهڙو هڪڙو دهشتناڪ داستان چئي سگهجي ٿو، پر توهان جي لاءِ فقط اهو ئي هڪڙو مناسب رستو هو، جيڪو توهان اختيار ڪيو، ڇاڪاڻ ته اڄ توهان هڪ علامت آهيو، هڪڙي اهڙي علامت جنهن کي دشمن به عزت ۽ احترام جي نگاه سان ڏسن ٿا.

ا - پ: توهان مون کي ائين پيون پيش ڪريو جڻ ڪو چوندو هجي: ”اليڪاس، توهان هڪ هيرو آهيو!“ پر آءٌ هيرو نه آهيان. آءٌ هڪڙي هيري جيان پاڻ کي محسوس به نٿو ڪريان. آءٌ ڪو اڳواڻ نه آهيان ۽ نه ئي اڳواڻ ٿيڻ چاهيان ٿو. ۽ هن شهرت ته بنهه مون کي منجهائي وڌو آهي، اِها مون کي پريشان ڪري ٿي. مون توکي پهريائين به ٻڌايو آهي ته: آءٌ پهريون يوناني نه آهيان جنهن جيل جون اذيتون ڀوڳيون آهن. آءٌ قسم سان توهان کي يقين ڏيارڻ چاهيان ٿو ته جڏهن آءٌ سوچيان ٿو تڏهن هيءَ مشهوري منهنجي اوتري

مدد ڪري ٿي جيتري موت جي سزا ٻڌڻ سان مون خوشي محسوس ڪئي هئي. تنهنڪري آءٌ اُن شهرت کي ايتري ئي لاتعلقي سان قبول ڪريان ٿو جيتري لاتعلقيءَ سان مون منهنجي موت جو حڪم قبول ڪيو هو. پر اُن کان به وڌيڪ ته هيءَ شهرت منهنجي بي آراميءَ جو سبب بنيل آهي. اِها منهنجي خوشيءَ جو ڪارڻ نه آهي. جڏهن توهان سڀ مون کان پڇو ٿا "اليڪاس، توهان هاڻي ڇا ڪندؤ؟" تڏهن مون تي بيهوشي طاري ٿي وڃي ٿي. مون کي ڇا ڪرڻ گهرجي، جيڪو توهان کي ناراض نه ڪري؟ آءٌ توهان سڀني کي ناراض ڪرڻ کان ڏاڍو ڊڃان ٿو، جيڪي مون ۾ تمام گهڻيون اميدون رکيو ويٺا آهيو! آه، ڪيڏو نه سٺو ٿئي جو توهان سڀ مون کي ذهڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃو، ته آءٌ هيرو نه آهيان! توهان سڀ اهو ذهڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃو ته آءٌ فقط هڪڙو ماڻهو آهيان!

ا-ف: اليڪاس، ماڻهو هجڻ مان توهان جي مراد ڪهڙي آهي؟

ا-پ: ماڻهوءَ جو مطلب آهي ته اُن ۾ همت هجي، هئن کي پنهنجو مقام هجي. ماڻهوءَ جو مطلب ته کين انسانيت ۾ اعتبار هجي. ماڻهوءَ جو مطلب آهي پيار ڪرڻ پر پيار کي مقصد جي راهه ۾ رڪاوٽ نه ٿيڻ ڏيڻ. ماڻهوءَ جو مطلب آهي جدوجهد ڪرڻ ۽ سوڀ

ڪنن. ڏسو، ماڻهوءَ جو مطلب تقريباً اهو ئي آهي جيڪو ڪپلنگ Kipling پنهنجي نظم بعنوان ”جيڪڏهن“ ۾ چيو آهي. چڱو ڀلا توهان جي اڳيان ماڻهوءَ جو مطلب ڇا آهي؟

ا-ف: آءٌ ايترو ئي چوندس ته ”ماڻهو آهو ئي آهي جيڪو ڪجهه توهان آهيو، اليڪاس!“

ايٿنس، سيپٽمبر ١٩٧٣ع

عظمت ادبي اڪيڊمي

ڇپرايل ڪتاب

۱- اڳهاڙي	عمر ميمڻ	ختم
۲- عشق	" "	"
۳- قرب جا ناتا	" "	"
۴* قيدياڻيءَ جي ڊائري (نئين ڇاپو)	اختر بلوچ	۹-۰۰
۵- پيار ۽ پاپ	موهن ڪلپنا	ختم
۶- پوڙهو ۽ سمنڊ	عمر ميمڻ	"
۷- جنم قيدي	يوسف بلوچ	"
۸- جنگ ۽ انسان	عمر ميمڻ	"
۹- جي ماريا نہ موت	تنوير عباسي	"
۱۰- ڏراڙن جا ڏڪ	ادارو تحريڪ	"
۱۱- جنس، پيار ۽ شادي	عمر ميمڻ	"
۱۲- ڳالهيون ڳنوارن جون	ادارو تحريڪ	"
۱۳- پريت پراڻي ريت نرالي	سندري اتمچنداڻي	"
۱۴* سنڌي ٻوليءَ ڪي للڪار (ٻيو ڇاپو)	ادارو ملير	۶-۰۰
۱۵* ان داتا (ٻيو ڇاپو)	عمر ميمڻ	۶-۰۰
۱۶- ويٽنامي ڪهاڻيون	ادارو تحريڪ	ختم
۱۷* پيار پيار پيڙا پيڙا	سندري اتمچنداڻي	۱۰-۰۰
۱۸* تو جنين جي تات	سندري اتمچنداڻي	۱۱-۰۰
۱۹- لڳ منهنجا لوهه	محبوب راهوجو	ختم

*٢٠	بي اولاد	عمر ميمڻ	٥-٠٠
*٢١	ڪرنڌڙ ديوارون	سندري آتمچنداڻي	١٢-٠٠
*٢٢	رام محمد ڊيسوزا	عمر ميمڻ	١٢-٠٠
-٢٣	علم تدريس، مظلومن لاءِ	م. ا. جويو	ختم
-٢٤	جلڌهن جهوڪ جهريو	رشيد ڀٽي	”
*٢٥	اٺو لٺو ۽ اڃهو (ٻيو ڇاپو)	عمر ميمڻ	١٦-٠٠
*٢٦	مائو جا قول (ٻيو ڇاپو)	لڪانو ڀهراڻي	٢٠-٠٠
*٢٧	چين ۾ قومي سوال	عمر ميمڻ	١٦-٠٠
*٢٨	تاريخ ڇا آهي	” ”	١٢-٠٠
*٢٩	سچ جو فلسفو	رشيد ڀٽي	١٨-٠٠
*٣٠	محڪري جا مضمون	م. ا. جويو	٢٥-٠٠
-٣١	سون ورني ڌرتي	عمر ميمڻ	٢٠-٠٠
*٣٢	انقلابي شاهراهه	گوبند مالهي	١٠-٠٠
-٣٣	چڪين جي چيت ڪري	سڪندر عباسي	٢٢-٠٠
*٣٤	ويرين جي وسندي	رشيد ڀٽي	٣٤-٠٠
*٣٥	تضاد بابت	رشيد ڀٽي	١٠-٠٠
*٣٦	پنڌ اٺانگا پٻ جا	پرويز	١٠-٠٠

نشان لڳل ڪتاب موجود آهن

عظمت ادبي اڪيڊمي
روم نمبر 13 نظام لاج
لڳ سردار پريس، گاڏي کاتو
حيدرآباد

اپيل

عظمت ادبي اڪيڊميءَ جا ڪتاب، اداري جي آفيس مان خريد ڪرڻ تي اسين پنهنجي معزز خريدارن کي 30% رعايت ڏيندا سون، جي توهين چاهيو ته ته اداري جا فڪري ۽ نظرياتي ڪتاب، رعايتي قيمت تي حاصل ڪريون ته هڪ دفعو اداري جي آفيس ۾ اچو ۽ پنهنجي پسند جا ڪتاب خريد ڪري وڃو. اسين دوستن کي ٽپال رستي ڪتاب گهرائڻ تي به رعايت ڏيون ٿا جيڪا 75 رپين جا ڪتاب گهرائڻ تي 20%، 100 روپين تي 25%، ۽ 200 روپين تي 30% هجي ٿي. اسين پنهنجن گهڻگهرن کي اپيل ٿا ڪريون ته اسان سان تعاون ڪن ۽ اداري جا ڪتاب وٺ ۾ وٺ، پاڻ به وٺن ۽ پنهنجن دوستن کي به ترغيب ڏين ته اهي اسان جا ڇپرايل ڪتاب وٺن. سنڌ جي ڪن مخصوص شهرن ۾ اسان جا ڪتاب توهان کي ملي سگهن ٿا، تن جي ايڊريس هيٺ ڏجي ٿي، جي توهان جي شهر ۾ اداري جا ڪتاب موجود نه آهن ته يا ته حيدرآباد مان اچي اداري جي آفيس مان خريد ڪريو يا خط لکي ٽپال رستي گهرائي وٺو، ائين توهان کي زبردست رعايت به ملي ويندي.

پڙهندڙ نسُل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، کُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، ياڙي، ڪاٺُو، پاڇوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان اِنهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽجاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بڻائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)